

Maryla Sowisło

**FUNKCJE
SAMORZĄDU
UCZNIOWSKIEGO
— ZAŁOŻENIA
I RZECZYWISTOŚĆ**

Kraków 1996

FUNKCJE SAMORZĄDU UCZNIOWSKIEGO

– założenia i rzeczywistość

**Wyższa Szkoła Pedagogiczna
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie**

Prace Monograficzne nr 211

Maryla Sowiśło

**FUNKCJE SAMORZĄDU UCZNIOWSKIEGO
– założenia i rzeczywistość**

**Wydawnictwo Naukowe WSP
Kraków 1996**

Recenzenci

prof. dr hab. Julian RADZIEWICZ
prof. dr hab. Edmund TREMPAŁA

projekt okładki: Marek Sajduk
redaktor: Marta Łukaszczyk

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996

ISSN 0239–6025
ISBN 83–86841–33–8

Wydawnictwo Naukowe WSP. Kraków, ul. Karmelicka 41
Zam. 47/96

Spis treści

Słowo wstępne	7
CZĘŚĆ I Założona i rzeczywista funkcja samorządu uczniowskiego.....	11
1. Tendencje rozwojowe samorządu uczniowskiego w Polsce	11
2. Ustalenia terminologiczne.....	17
3. Cele, zadania i działanie samorządu uczniowskiego	21
4. Samorządność uczniowska a idea partnerstwa i podmiotowości w procesie dydaktyczno-wychowawczym	43
Podsumowanie	56
CZĘŚĆ II Przyczyny odchyień funkcji rzeczywistej od założonej.....	62
1. Rozumienie idei samorządu uczniowskiego przez uczniów i nauczycieli	62
2. Stosunek uczniów i nauczycieli do samorządu.....	66
3. Udział młodzieży w życiu samorządowym klasy, szkoły	70
Podsumowanie.....	78
Uwagi końcowe	80
Literatura	87
Źródła nie drukowane	87
Źródła drukowane	87
Opracowania.....	88
Artykuły	91
Aneks	95
1. Kwestionariusz.....	95
2. Kwestionariusz ankiety dla ucznia pełniącego funkcję w klasowej lub szkolnej radzie samorządu uczniowskiego	99
3. Kwestionariusz ankiety dla nauczyciela	101
4. Instrukcja dla nauczyciela-wychowawcy dotycząca rangowania uczniów według takiej cechy, jak aktywność społeczna	105
5. Test socjometryczny: „Jakich masz kolegów”	107

Słowo wstępne

Przemiany demokratyczne i samorządowe zachodzące w naszym kraju wymagają nowego podejścia do wychowania społecznego młodzieży. Dlatego samorządu uczniowskiego nie można traktować jako metody, techniki, zasady wychowawczej czy instytucjonalnej struktury. Jest to bowiem jedna z form aktywności społecznej, dzięki której ujawniają się zdolności organizacyjne i poziom rozwoju jednostki i grupy. Aktywność samorządowa młodzieży może być istotnym wskaźnikiem rozwoju jej świadomości działań grupowych i gotowości do samoorganizacji, mającej na celu realizację dążeń wspólnych i indywidualnych. Warunkiem podstawowym samorządności jest zachowanie podmiotowości jednostek i grup. Należy to do najtrudniejszych zadań szkoły, która chętniej na ogół odwołuje się do różnych form instytucjonalnych samorządu, tworzonych wśród uczniów, a funkcjonujących według wewnętrznych zaleceń, w myśl rozporządzeń władz oświatowych.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty daje nowe szanse polskiej oświacie i szkolnej samorządności. Na wniosek różnych szkół i środowisk oświatowych mogą powstawać opiniotwórcze i wnioskodawcze społeczne organy. W szkołach i placówkach – rady szkół i placówek. Ich zadaniem jest rozwiązywanie wewnętrznych spraw i problemów szkoły i placówki. Warto zadbać, aby rady były powszechnym organem samorządowym i nie prowadziły działalności biurokratyzowanej i pozorowanej.

Wyniki przeprowadzonych badań sondażowych, na próbach reprezentacyjnych, dotyczących niektórych aspektów samorządu uczniowskiego.

które mieszczą się w zakresie przytoczonego w pracy pojęcia funkcji rzeczywistej, były interesujące statystycznie, ale nie ukazywały samorządu jako pewnego rodzaju mechanizmu skłaniającego do działania i zarazem regulującego działanie w mikrosystemie wychowawczym danej placówki.

Taki ogląd samorządu uczniowskiego zaważył na podjęciu w drugiej połowie lat osiemdziesiątych badań empirycznych nad tym zagadnieniem w dwóch liceach ogólnokształcących, funkcjonujących w różnych środowiskach społecznych. Ekspozowane miejsce szkolnictwa w ówczesnym systemie ideowym i politycznym państwa i znaczące sformalizowanie idei samorządności nakazywały spojrzenie na samorząd z dwóch punktów widzenia: na jego formułę postulowaną i praktycznie realizowaną.

Cele poznawcze pracy wiążą się z określeniem głównych funkcji założonych samorządu uczniowskiego oraz konfrontacją ich z rzeczywistością szkolną.

W książce przyjęto termin „funkcji założonej i rzeczywistej” wcześniej sprecyzowanej i prezentowanej w pracach naukowych J. Szczepańskiego¹ i J. Radziewicza².

Funkcja założona to zespół wyobrażeń o celach i działaniach samorządu uczniowskiego w zakresie zaspokajania potrzeb instytucjonalnych szkoły i potrzeb własnych młodzieży. Określały ją przede wszystkim przepisy resortowe, dokumentacja szkolna, ale także wskazówki, propozycje rozwiązań metodycznych zawarte w literaturze pedagogicznej.

Funkcja rzeczywista sprowadzona została do opisu konkretnych zadań i przyporządkowanych im działań wykonywanych przez młodzież samodzielnie lub przy współudziale innych osób. Obejmuje ona także reprezentowanie spraw uczniów wobec nauczycieli, przedstawicieli rodziców i osób z zewnątrz szkoły.

Pomiędzy opisem pierwszej a drugiej funkcji samorządu uczniowskiego wystąpiły liczne odchylenia, tzn. ujawniły się różnice w rodzajach i treściach wykonywanych działań, nawet wówczas gdy działania te miały takie same cele. Kategorie tych odchyień znalazły więc odpowiednie miejsce w niniejszej pracy.

Na występowanie odchyień między funkcją rzeczywistą a założoną samorządu uczniowskiego wpływają liczne i bardzo zróżnicowane przyczyny. Należą do nich warunki obiektywne (niezależne od nauczycieli

¹ J. Szczepański, *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*, PWN, Warszawa 1963, s. 11 i nast.

² J. Radziewicz, *Funkcja wychowawcy klasy. Założenia i rzeczywistość*, WSiP, Warszawa 1981, s. 23 i nast.

i uczniów), kwalifikacje pedagogiczne nauczycieli, ich postawy, sposób kierowania szkołą, klasą, stosunki społeczne wśród uczniów, nauczycieli, poziom intelektualny, moralno-społeczny młodzieży, ich zaangażowanie w życie klasy, szkoły.

Ze względów metodologicznych, a także organizacyjno-technicznych należało skoncentrować się tylko na tych uwarunkowaniach, które z punktu widzenia pedagogicznego mają znaczenie pierwszorzędne.

To dało podstawę do sformułowania następującej hipotezy roboczej:

Czynnikami, które w istotnym stopniu wpływają na jakość funkcji samorządu uczniowskiego, a tym samym decydują o występowaniu różnic między funkcją założoną a rzeczywistą są:

- rozumienie istoty samorządu uczniowskiego przez uczniów i nauczycieli;

- stosunek uczniów i nauczycieli do samorządu uczniowskiego;

- udział uczniów w życiu samorządowym klasy, szkoły.

Dla zweryfikowania tej hipotezy posłużono się w pracy monografią pedagogiczną, która pozwoliła nie tylko na analizę porównawczą i opis funkcji samorządu uczniowskiego, ale i wysnucie wniosków, sformułowanie praktycznych postulatów.

Zgodnie z zasadami poprawności metodologicznej zastosowano wiele zróżnicowanych, ale spójnych technik i narzędzi badawczych.

Materiał statystyczny został zebrany podczas badań przeprowadzonych w dwóch szkołach średnich ogólnokształcących, w odmiennych, jak wspomniano, środowiskach: wielkiego miasta – w XI Liceum Ogólnokształcącym mieszczącym się w Nowej Hucie, robotniczej dzielnicy Krakowa i miasta małego – Liceum Ogólnokształcącym w Krzeszowicach (8 tysięcy mieszkańców) – położonego 25 km od Krakowa.

Dobór badanych szkół był celowy, ale nie brano pod uwagę obiegu opinii. Przeważały przede wszystkim informacje władz oświatowych o dobrych tradycjach pracy społecznej, samorządowej.

Badaniami objęto łącznie 527 uczniów klas III i IV, w tym wyodrębniło grupę 83 uczniów pełniących funkcję w klasowych i szkolnych radach uczniowskich. O wyborze klas zdecydowała tematyka badawcza. Percepcja uczniów klas trzecich i czwartych jest bardziej wszechstronna i wnikliwa w porównaniu z uczniami klas niższych, co potwierdziły wcześniejsze badania próbne przeprowadzone w klasach I – IV w wytypowanym przez władze kuratorskie Liceum Ogólnokształcącym nr XIII w Krakowie.

Badaniami objęto również nauczycieli, którzy zadeklarowali chęć udziału w ankietyzacji. Zarówno w Krakowie jak i w Krzeszowicach

stanowili oni 50% grona nauczającego. W całej próbie przeważali nauczyciele z wyższym wykształceniem pedagogicznym (92,3%) i pełniący funkcję wychowawcy klasy (88,5%).

Poprzednia moja książka na temat samorządu uczniowskiego zatwierdzona przez MEN (1994) jest poradnikiem metodycznym dla nauczycieli – wychowawców. Obecna zaś stanowi większą całość, dysertację adresowaną głównie do studentów kierunków nauczycielskich z życzeniem, aby samorząd w ich szkołach mógł pełnić należne mu funkcje.

Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować Profesorowi Józefowi Kuźmie, mojemu promotorowi, za zainteresowanie okazane pracą, życzliwą pomoc i cenne rady.

CZĘŚĆ I

Założona i rzeczywista funkcja samorządu uczniowskiego

1. Tendencje rozwojowe samorządu uczniowskiego w Polsce

Wybitny francuski pedagog A. Ferriere w przedmowie do swojej książki pt. *Samorząd uczniowski* pisał: „Polska, o ile wiem, jest krajem, który pierwszy przyjął, doskonale zrozumiał ustrój samorządu uczniowskiego”³.

Samorząd uczniowski w Polsce ma swoje historyczne tradycje. Początki jego sięgają czasów Komisji Edukacji Narodowej, a w szczególności jej ustaw z 1783 r., dotyczących powoływania sądów koleżeńskich w kolegiach i w szkołach parafialnych. Sądy te należy traktować jako przykład życia samorządu młodzieży, oraz jako „założone funkcje” tworzone przez dorosłych wśród młodzieży – dla zapewnienia ładu, karności w różnych ośrodkach kształcenia i wychowania. Podobne znaczenie miały sejmiki szkolne czy urzędy dekurionów, cenzorów – pomocników dorosłych. Rozwój tych form samorządowych można odnaleźć w tradycjach Warszawskiej Szkoły Rycerskiej i szkołach okręgu wileńskiego. Należy dodać, iż H. Kołłątaj opracował projekt wielostronne-

³ A. Ferriere, *Samorząd uczniowski*, Książnica – Atlas, Lwów-Warszawa 1933, s. 3.

go samorządu uczniowskiego, który daleko odbiegał od tradycyjalistycznych poglądów ówczesnych myślicieli i pedagogów.

Duże znaczenie dla rozwoju idei samorządności miała teoria pedagogiczna B. Trentowskiego. Ten wybitny filozof i pedagog widział potrzebę przyznawania młodzieży autonomii. W swoim dziele *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej* pisał m.in. „autonomia jest jedynym prawodawstwem godnym człowieka i zdolnem go najsilniej zobowiązać...”⁴

Niestety tragiczna sytuacja polskiego szkolnictwa w XIX wieku na terenie zaborów nie dała możliwości rozwinięcia i udoskonalenia koncepcji wychowania. Samorząd odrodził się dopiero w XX w., w epoce, która przyniosła wielkie przeobrażenia w teorii i praktyce wychowania.

Przed pierwszą wojną światową tworzone w szkołach ośrodki samorządowego życia młodzieży. Działalność K. Mączyńskiego, Z. Bykowskiego, R. Kluge świadczy o rozwijaniu u młodzieży samodzielności, odpowiedzialności.

Pod wpływem progresywizmu pedagogicznego powstały w Ameryce, Europie, w tym na ziemiach polskich, tzw. szkoły aktywne. Stosując eksperymenty kształtowano różnorodne modele samorządów uczniowskich opartych na zainteresowaniach, potrzebach dzieci, na ich aktywnej postawie.

Dalszy rozwój samorządów uczniowskich przypadł na okres międzywojenny. Działały one w szkołach, placówkach opiekuńczych i zakładach kształcenia nauczycieli. Samorządom poświęcali swoje prace tak wybitni pedagodzy, jak H. Rowid, W. Spasowski, J. Korczak, J. Wójcik, M. Szczewińska i L. Jeleńska. Powstało wtedy w naszym kraju wiele dobrze funkcjonujących samorządów uczniowskich, a Polska zaliczana była do przodujących w tej dziedzinie.

Działalność J. Korczaka – wybitnego pisarza, lekarza, pedagoga, społecznika, twórcy systemu wychowawczego opartego na głębokim humanizmie i szacunku dla dziecka i jego praw – najlepiej świadczy o realizowaniu idei samorządności dziecięcej. W domu dzieci-sierot prowadzonym przez Korczaka współzarządzanie, współgospodarzenie i oddziaływanie opinii społecznej były głównymi komponentami samorządności dziecięcej⁵.

⁴ Cyt. za S. Kot, *Źródła do historii wychowania*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1930, s. 328.

⁵ Zob. A. Lewin, *Wprowadzenie do J. Korczak*, t. I, WK, Warszawa 1978, s. 17.

Ten wybitny pedagog w swoich publikacjach krytycznie ocenił autokratyczny charakter szkół ograniczający rozwój ucznia i godzący w jego honor. Domagał się, by szkoła była instytucją demokratyczną, w której podmiotowo traktowano by dzieci.

W Polsce Ludowej przez wiele lat nie było właściwego klimatu sprzyjającego rozwojowi samorządu. Naturalną, spontaniczną aktywność dzieci krępowały sztywne zarządzenia Ministerstwa Oświaty.

Zarządzeniem ministra oświaty z 1951 r.⁶ wprowadzono do szkół podstawowych i średnich regulamin samorządu uczniowskiego. Według regulaminu – samorząd uczniowski miał być powszechną organizacją młodzieżową działającą w ścisłym porozumieniu i całkowitej zgodności z organizacjami szkolnymi ZMP i ZHP. Regulamin ustalał także (od kl. V) odgórnie władze samorządu oraz jego działy pracy, a radę pedagogiczną uprawniał do rozwiązania rady uczniowskiej – o ile zachodziła taka potrzeba. W zarządzeniu czytamy: „nauczyciele winni przed przystąpieniem do reorganizacji prac samorządu w swoich szkołach ponownie przestudiować rozdział XVII *Pedagogiki Kairowa*”⁷. Rozdział ten poświęcony jest organizacji i wychowaniu zespołu uczniowskiego w radzieckim państwie, gdzie organizacja komsomolska i uczniowska miały charakter młodzieżowej organizacji politycznej, a samorząd uczniowski miał pomóc nauczycielowi w wychowaniu młodzieży w duchu idei komunizmu. Marks, Engels, Lenin, Stalin – to autorytety, do których odwoływano się kształtując osobowość młodego pokolenia.

Trudno dziwić się, iż samorządność uczniowska w Polsce Ludowej jeszcze przez wiele lat nie miała praktycznego znaczenia.

Po 1956 r. na krótko powstały warunki bardziej sprzyjające samorządowym poczynaniom szkoły. Konkretnym przejawem wzrostu aktywnego zainteresowania zagadnieniem samorządu uczniowskiego było zorganizowanie w 1957 r. Podkomisji do spraw samorządu uczniowskiego przy Komisji Wychowania ZG ZNP.

Istotnym rezultatem działalności Podkomisji było napisanie przez jej przewodniczącego A. Kamińskiego książki *Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza* stanowiącej vademecum dla nauczycieli, a także wielu artykułów do czasopism pedagogicznych, które propagowały odrodzenie w Polsce samorządu uczniowskiego.

⁶ Zarządzenie ministra oświaty z dnia 19.12.1951 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu uczniowskiego w szkołach ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego oraz zakładach kształcenia nauczycieli, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty nr 20 z dn. 24.12.1951 r.

⁷ Zarządzenie ministra oświaty z dn. 19.12.1951, op. cit., pkt 2.

Ważnym wydarzeniem były również zorganizowane przez Podkomisję konferencje ogólnopolskie poświęcone temu zagadnieniu, które odbyły się 6–7 XII 1958 r. w Warszawie oraz 28–29 XI 1959 r. w Łodzi. Wzięli w nich udział nauczyciele i wychowawcy posiadający duże doświadczenie w samorządności dzieci i młodzieży w szkole, w domu dziecka i w internacie.

Przyjęto wówczas wiele cennych wniosków i postulatów dotyczących struktury organizacyjnej i działalności samorządu. Podkreślano m.in., iż „zadania samorządu muszą wynikać przede wszystkim z potrzeb życiowych młodzieży, odpowiadających jej możliwościom i zainteresowaniom. Wychowawca w żadnym wypadku nie może uważać samorządu za swój aparat wykonawczy, tylko za współodpowiedzialnego gospodarza placówki”⁸.

W tym okresie bardzo rozpowszechniły się agendy samorządu uczniowskiego – spółdzielnie uczniowskie⁹, znane już w polskich placówkach oświatowo-wychowawczych przed I wojną światową¹⁰.

Spółdzielnia uczniowska była i jest jedną z form wychowania społeczno-gospodarczego młodzieży. Wdraża ją do myślenia i działania ekonomicznego, uczy współpracy i organizowania wzajemnej pomocy, służy zaspokajaniu materialnych i kulturalnych potrzeb młodzieży.

W czasopiśmie pedagogicznych z tego okresu znajdujemy wiele artykułów poświęconych spółdzielniom uczniowskim.

Niekorzystnym etapem w rozwoju samorządu uczniowskiego są lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte, kiedy wydano zarządzenie ministerialne¹¹ ograniczające jego działanie w dość istotny sposób. Postulowano wówczas konieczność współdziałania samorządu z organizacjami ideowo-politycznymi, by propagować treści ideowe wśród młodzieży i rozwijać jej

⁸ J. Blitz, *Obrady Podkomisji samorządu uczniowskiego*, „Głos Nauczycielski” 1959, nr 12, s. 3.

⁹ *Okólnik ministra oświaty z dnia 29.05.1958 r. w sprawie spółdzielni uczniowskich*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty nr 8 z 1958 r., poz. 107. *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 19.11.1962 r. w sprawie statutu wzorcowego spółdzielni uczniowskiej*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty nr 13 z 1962 r.

¹⁰ Zob. m.in. F. Dąbrowski, *Spółdzielnie uczniowskie*, NK, Warszawa 1936. I. Jundził, *Wartości społeczno-wychowawcze spółdzielni uczniowskich*, LWCZSR, Warszawa 1977, s. 9–10.

¹¹ *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dnia 5.11.1966 r. w sprawie działalności samorządu uczniowskiego*. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty nr 16 z 1966 r. *Wytyczne w sprawie zasad współdziałania szkół z młodzieżowymi organizacjami ideowo-wychowawczymi oraz zasad działalności samorządu uczniowskiego*, Załącznik do zarządzenia ministra oświaty i szkolnictwa wyższego z dnia 11.12.1970 r., Nr SW–3/070/3/70.

zainteresowania polityczno-społeczne. Zlikwidowano wszelkie przedstawicielskie ogólnoszkolne i międzyszkolne organy samorządowe, pozostawiając tylko samorządy klasowe. Wytyczne ustalały zakres i formę działalności oraz strukturę organizacyjną samorządu. Na opiekuna samorządu uczniowskiego wyznaczały dyrektora szkoły.

W konsekwencji takiej polityki oświatowej samorząd uczniowski przez przeszło dziesięć lat nie pełnił adekwatnej do swej nazwy funkcji. *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z 1982 r.*¹² określiło status formalno-prawny samorządu uczniowskiego. Wytyczyło tylko ogólne zasady działalności samorządu uczniowskiego, dając tym samym młodzieży pewną swobodę w realizacji inicjatyw samorządowych. Należy jednak zaznaczyć, iż dokument ten nie uchylił mocno krytykowanego przez młodzież *Kodeksu ucznia z 1975 r.*, a *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z 1984 r.*¹³ w dalszym ciągu odwołując się do tradycji postulowało współdziałanie szkół z organizacjami ideowo-wychowawczymi. Statut samorządu zakładał, iż młodzież ma być współpartnerem nauczyciela i współgospodarzem szkoły. Jednak pełne upodmiotowienie i partnerstwo ucznia w szkole było niemożliwe – samorząd był sterowany przez nauczycieli, dyrekcje szkół i władze oświatowe. Wydany w rok później przez MOiW program wychowania pt. *Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej szkół* (cz. VII) jest przykładem jak władze oświatowe traktowały samorząd uczniowski w kategorii technopedagogicznej a nie socjopedagogicznej.

Przedstawione zarządzenia resortowe pokazują intencje polityki oświatowej, która nie sprzyjała rozwijaniu działalności samorządowej młodzieży. Obligatoryjne statuty, kodeks ucznia czy wytyczne do pracy wychowawczej również zostały przez ministra edukacji narodowej dosyć późno uchylone¹⁴.

¹² *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dnia 8.09.1982 r. w sprawie zasad działalności samorządu uczniowskiego*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania, nr 11 z 1982 r., poz. 109.

¹³ *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dnia 27.02.1984 w sprawie współdziałania szkół z młodzieżowymi organizacjami ideowo-wychowawczymi i innymi organizacjami społecznymi*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania, nr 2 z 1984 r., poz. 11.

¹⁴ *Zarządzenie MEN z dn. 19 VII 1988 r. w sprawie uchylenia Kodeksu Ucznia z 1975 r.* Dz.Urz. MEN, nr 6 z 1988 r., poz. 42; *Zarządzenie MEN z dnia 11 XI 1989 r. w sprawie uchylenia zarządzenia o współdziałaniu szkół z organizacjami ideowo-wychowawczymi i innymi organizacjami społecznymi*, Dz.Urz. MEN, nr 5 z 1989 r., poz. 40; *Zarządzenie MEN z dn. 19 VI 1992 r. w sprawie uchylenia wytycznych do pracy wychowawcy klasy*, za-

Najwyższy czas skończyć ze skostniałą, mało efektywną, ale efektywną „działalnością” samorządu dzieci i młodzieży. Należy upowszechnić ideę uspołecznienia szkoły państwowej, rozwój szkół twórczych, autorskich, integracyjnych, powoływanie rad szkolnych i stanowisk rzeczownika praw uczniowskich oraz doradcy działalności samorządowej, czy wreszcie działalności nowych organizacji młodzieżowych i towarzystw przyjaciół uczniów. Ostatnio opublikowane dokumenty Ministerstwa Edukacji Narodowej¹⁵ dają nowe szanse polskiej oświacie i szkolnej samorządności.

sad działalności samorządu uczniowskiego, statutu szkoły podstawowej, liceum ogólnokształcącego i szkoły zasadniczej, Dz.Urz. MEN, nr 4 z 1992 r., poz. 18.

¹⁵ *Załącznik do Zarządzenia nr 15 MEN z dn. 13 IV 1988 r. w sprawie rozszerzania samorządności szkoły, zwiększania udziału rodziców w społecznej ocenie pracy szkoły oraz rozwijania różnych form samorządności uczniowskiej, Dz.Urz. MEN, nr 3 z 1988 r., poz. 19; Ustawa MEN z dnia 7 IX 1991 o systemie oświaty (art. 51–56 w sprawie działalności rady szkoły, rady rodziców i samorządu uczniowskiego); Zarządzenie MEN, z dn. 19 VI 1992 r. w sprawie ramowego statutu szkół publicznych dla dzieci i młodzieży, Dz.Urz. MEN, nr 4 z 1992 r., poz. 18; Deklaracja ministra edukacji narodowej oraz Naczelnika Związku Harcerstwa Polskiego, Przewodniczącego Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, Naczelnika Stowarzyszenia Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” w sprawie współdziałania w dziedzinie wychowania dzieci i młodzieży, Dz.Urz. MEN, nr 5 z 1994 r.*

2. Ustalenia terminologiczne

Termin „samorząd” pojawił się dopiero w XIX w. w niemieckiej nauce prawniczej jako określenie organizacji administracji gminnej. Otrzymała ona wówczas nazwę Selbstverwaltung, co oznaczało samorządzenie, samoadministrowanie.

J. Starościak i S. Zawadzki przeprowadzili analizę istotnych elementów tego pojęcia. Autorzy zaliczają do nich:

- prawo określonej wspólnoty (społeczności) do wyłonienia własnej reprezentacji (przedstawicielstwa),
- zarządzanie sprawami o znaczeniu społecznym,
- posiadanie uprawnień do samodzielnego rozstrzygnięcia określonego zakresu spraw własnych poprzez wyłonioną reprezentację lub w sposób bezpośredni¹⁶.

T. Fuks uważa, że „idea samorządności opiera się na założeniu, iż sami zainteresowani najlepiej wiedzą, czego im potrzeba”¹⁷ równocześnie podkreśla, że samorząd może oznaczać tylko samorządność względną, a nie absolutną. Każda bowiem zbiorowość, posiadająca swój samorząd, stanowi część szerszej społeczności. Stąd potrzeba uwzględnienia przez samorząd również interesu ogólnospołecznego.

Powyższe stwierdzenia można odnieść do sytuacji szkolnej. Uczniowie danej szkoły (klasy) mają prawo wyłonić własną reprezentację, uczestniczyć w całokształcie pracy szkoły, a także samodzielnie rozwią-

¹⁶ J. Starościak, S. Zawadzki, *Prawo administracyjne. Zagadnienia samorządności społeczeństwa socjalistycznego*, KiW, Warszawa 1967, s. 139.

¹⁷ T. Fuks, *Samorząd – rzeczywistość i oczekiwania*, KiW, Warszawa 1981, s. 55.

zywać określony zakres spraw własnych. Można przyjąć, że samorząd szkolny daje uczniom możliwość uczestniczenia w całokształcie pracy szkoły, a także rozwiązywania spraw własnych przez wyłonioną przez nich reprezentację lub w sposób bezpośredni¹⁸. Działanie uczniów, bezpośrednio lub za pośrednictwem swego przedstawiciela, można nazwać działalnością samorządową.

W zależności od tego, czym dana społeczność szkolna (wspólnota) zajmuje się (w aspekcie przedmiotowym), można mówić o różnych formach działalności samorządowej, czyli samorządności, np. samorządności dydaktycznej, gospodarczo-porządkowej, rekreacyjnej, twórczej czy lokalnej itp.

Samorządność uczniowska może być tylko samorządnością względną. Dzieci i młodzież powinni być podmiotami procesu wychowania. Nauczyciel uczy ich rozpoznawania i rozumienia potrzeb najbliższego środowiska, współżycia i współdziałania w zespole, aktywnego uczestnictwa w życiu klasy, szkoły, a także samodzielnego i świadomego kierowania swoim postępowaniem.

A. Kamiński¹⁹ mając na uwadze wiek ucznia, a także rolę wychowawcy w kształtowaniu samorządności dzieci i młodzieży wyodrębnia cztery etapy rozwoju samorządu:

- propedeutyka samorządu (klasy I – IV);
- samorząd pierwszego poziomu (klasy V – VIII);
- samorząd średniego poziomu (klasy licealne szkół ogólnokształcących, szkoły zawodowe, zasadnicze i technika);
- samorząd wyższego poziomu (młodzież szkół wyższych, uczestnicy uniwersytetów ludowych i powszechnych oraz szkół dla pracujących).

Na każdym z etapów inne są zadania, formy działania, a także organizacja samorządu. Zmienia się również funkcja nauczyciela-wychowawcy. Jest on przywódcą – przewodnikiem, opiekunem i doradcą. Stopień ingerencji wychowawczej nauczyciela podczas pełnienia tych funkcji maleje.

Samorząd uczniowski stanowi ważną część systemu wychowawczego szkoły. Jego działalność ma zaspokajać społecznie ważne potrzeby szkoły, a także sprawy własne uczniów.

W całości zadań i działań samorządu uczniowskiego można wyodrębnić cztery funkcje związane z: planowaniem, organizowaniem, kontrolą

¹⁸ Por. D. Mirković-Lebl, *Rola samorządu uczniowskiego w aktywizacji dzieci i młodzieży w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, [w:] *O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, NK, Warszawa 1968, s. 259.

¹⁹ A. Kamiński, *Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza*, WSiP, Warszawa 1985, s. 94.

i oceną życia w klasie, w szkole. Samorządność przejawia się w różnych bezpośrednich i pośrednich działaniach uczniowskich. Mogą one mieć charakter działań całkiem samodzielnych, np. przygotowanie imprezy andrzejkowej, giełdy sprzętu sportowego, dyskoteki, albo polegać na współuczestnictwie młodzieży w podejmowaniu ważnych dla nich i szkoły decyzji, np. przyznawanie nagród i wyróżnień, planowanie tematyki godzin wychowawczych, organizacja czasu wolnego. Zaliczyć do nich trzeba także działania związane z reprezentowaniem ogółu uczniów przed dyrekcją, wychowawcą, nauczycielami i innymi osobami.

Funkcje samorządu uczniowskiego ilustruje ryc. 1. W zależności od możliwości i potrzeb uczniów ich działalność (bezpośrednia, pośrednia), powinna być wzbogacana np. o działalność finansowo-gospodarczą, samokształceniową, współpracy z innymi środowiskami uczniowskimi w tym także zagranicznymi itd.

Zakłada się przy tym, iż:

- działania uczniów dotyczące planowania, organizowania, kontroli i oceny życia w klasie, w szkole są powszechne;

- struktura organizacyjna samorządu uczniowskiego jest ustanawiana na ogólnym zebraniu uczniów, zgodnie z ich potrzebami i możliwościami;

- rady samorządu uczniowskiego współdziałają z całą społecznością szkolną (uczniami, nauczycielami, rodzicami, organizacjami młodzieżowymi, instytucjami pozaszkolnymi) w sprawach dotyczących ogółu młodzieży i szkoły;

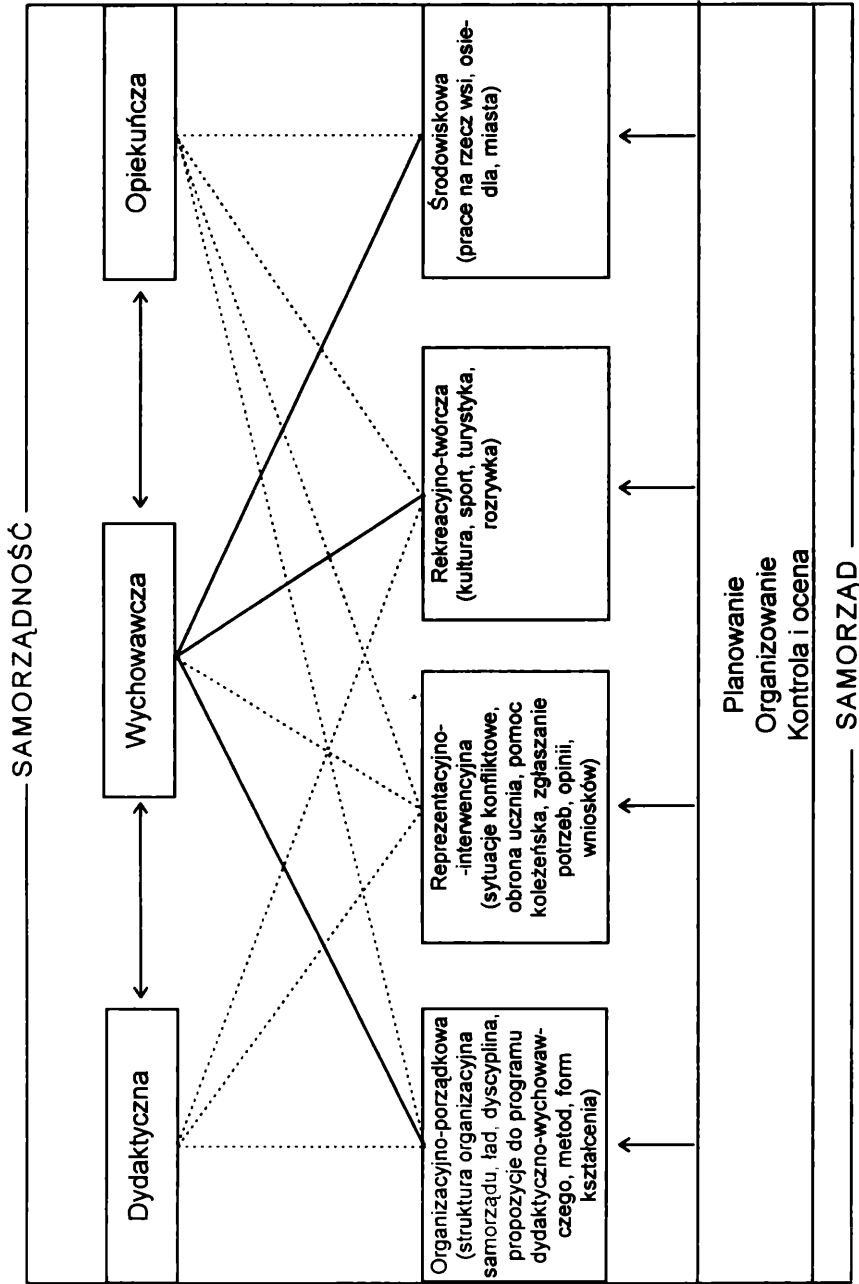
- dyrekcja szkoły, nauczyciele, opiekun samorządu pełnią rolę partnera i doradcy. Uczestniczą także w ocenie pracy samorządu.

W takim układzie praca samorządu uczniowskiego, choć stanowi spójną całość, jest powiązana z innymi częściami (podsystemami) mikro-systemu wychowawczego szkoły, a przede wszystkim z działalnością wychowawcy klasy.

W związku z przemianami społeczno-ekonomicznymi „wzrasta zapotrzebowanie na szkołę uspołecznioną, usamorzadowioną, na szkołę otwartą”²⁰, w której koordynacja i integracja działań samorządu nie tylko reguluje właściwy ich przebieg, ale zabezpiecza wzajemne wspomaganie się w osiągnięciu celu²¹.

²⁰ E. Trempała, *Edukacja szkolna w odniesieniu do edukacji równoległej*, [w:] *Edukacja równoległa. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania*, pod red. E. Trempały, Bydgoszcz 1990, s. 364.

²¹ *System wychowawczy szkoły środowiskowej*, pod red. W. Polmińskiego, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1975, s. 15.

Ryc. 1. Funkcje samorządu uczniowskiego (linie ciągłe oznaczają działalność bezpośrednią, linie przerywane – pośrednią)

3. Cele, zadania i działanie samorządu uczniowskiego

W literaturze pedagogicznej termin „samorząd uczniowski” bywa różnie interpretowany²², natomiast cele i zadania samorządu są określone jednoznacznie. Do dzisiaj aktualne są prace wydane w pierwszej połowie naszego wieku, analizujące doświadczenia polskiej i światowej praktyki pedagogicznej²³, które stały się podbudową do nowocześniejszych rozważań nad samorządem uczniowskim²⁴.

²² Zob. publikacje Z. Błazejewski, A. Kamiński, F. Kowalewski, W. Okoń, J. Radziejewicz i M. Mirgos, S. Rafalska, H. Smarzyński, Z. Zaborowski.

²³ A. Ferriere, *Samorząd uczniowski*, op. cit.; J. Bohucki, *Samorząd uczniowski*, Wydawnictwo J. Nawrockiego, 1947; H. Kasperowiczowa (red.), *Samorząd uczniowski w latach 1918–1939*, Warszawa 1960; I. Newerly, A. Kamiński, W. Żelazko, *Samorząd uczniowski w systemie wychowawczym Korczaka*, NK, Warszawa 1962; A. Kamiński, *Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza*, WSiP, Warszawa 1985.

²⁴ H. Barankiewiczowa, *Efektywność wychowawcza samorządów klasowych*, [w:] *Dylematy wychowawcze*, pod red. A. Lewina, NK, Warszawa 1972; B. Gawlina, S. Witek, *Cele i metody rozwijania samorządności uczniowskiej*, IKNiBO, Kraków 1973; D. Nakoneczna, *Jakim być? Kim być? czyli o samorządności w szkołach twórczych*, Warszawa 1993; J. Radziejewicz, *Działalność wychowawcza szkoły. Wstęp do badań systemowych*, WSiP, Warszawa 1983; J. Radziejewicz, *Równi wśród równych. czyli o samorządzie uczniowskim*, NK, Warszawa 1985; J. Radziejewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów w procesie wychowania szkolnego*, NK, Warszawa 1988; J. Radziejewicz, *Demokracja w zasięgu ręki*, Warszawa 1993; A. Smolański, *Koncepcja szkoły usamorzędowanej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1981, nr 4–5; W. Soborski, *Struktura społeczna klasy szkolnej a rozwój samorządności*, [w:] *System wychowawczy...*, op.cit.

Statut formalno-prawny samorządu uczniowskiego z 1982 r.²⁵ nakreślał ogólne zasady jego działalności. Wyodrębniał następujące cele:

- samodzielne rozwiązywanie problemów przez uczniów oraz partnerskie stosunki uczniów z nauczycielami w realizacji celów wychowawczych szkoły,

- rozwijanie demokratycznych form współżycia, współdziałania uczniów, przyjmowanie współodpowiedzialności za jednostkę i grupę,

- kształtowanie umiejętności zespołowego działania, stwarzanie warunków do rozwijania aktywności społecznej, samokontroli, samooceny i samodyscypliny uczniów.

Do zadań zaś zaliczał:

- organizowanie społeczności uczniowskiej do jak najlepszego spełniania obowiązków szkolnych i innych obowiązków zawartych w Kodeksie Ucznia;

- przedstawianie władzom szkoły opinii i potrzeb społeczności uczniowskiej oraz bronienie interesów ogółu;

- współdziałanie z władzami szkoły w zapewnieniu uczniom należących warunków do nauki i udzielania niezbędnej pomocy młodzieży znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej;

- współdziałanie w rozwijaniu w czasie wolnym od zajęć lekcyjnych zainteresowań naukowych, kulturalnych, sportowych, turystyczno-krajoznawczych, organizowanie wypoczynku i rozrywki;

- dbanie o sprzęt i urządzenia szkolne, zachęcanie uczniów do wykonywania niezbędnych prac na rzecz klasy, szkoły, środowiska;

- organizowanie pomocy koleżeńskiej uczniom napotykaającym na trudności w szkole, rozstrzyganie sporów między uczniami, zapobieganie konfliktom między uczniami i nauczycielami, a w przypadku pojawienia się takiego konfliktu zgłaszanie go przez opiekuna samorządu dyrektorowi szkoły lub radzie pedagogicznej;

- dbanie o dobre imię szkoły, kultywowanie i wzbogacanie jej tradycji.

Można przyjąć, że samorząd uczniowski realizuje cel indywidualny – ma sprzyjać rozwijaniu samodzielności dzieci i młodzieży, a także cel społeczny, związany z uspołecznieniem uczniów, a więc wypełnianie przez nich określonych zadań dla społeczności uczniowskiej i szkoły.

Cel społeczny samorządu uczniowskiego mocno podkreśla wielu autorów publikacji pedagogicznych. S. Hessen w *Podstawach pedagogiki* akcentuje, że główną przesłanką samorządu uczniowskiego jest szeroko rozwinięte życie społeczne uczniów. W *Małej encyklopedii pedagogicznej*

²⁵ Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dn. 8.09.1982, op.cit.

czytamy: „Uspołecznienie młodzieży to podstawowe zadania i rola samorządu uczniowskiego. Rośnięcie i dojrzewanie społeczne w samorządzie i poprzez samorząd polega na samodzielnym działaniu skierowanym ku realizacji własnych zadań społeczności szkolnej. W toku działań zespołowych mogą się wytworzyć u młodzieży takie społeczne cechy, jak poczucie solidarności, umiejętności współpracy, współdziałania i organizowania wspólnych poczynań, zdyscyplinowanie i odpowiedzialność”²⁶.

Podobny pogląd głosi H. Muszyński, dużo miejsca poświęcając w swoich pracach wychowaniu społeczno-moralnemu, którego celem jest przygotowanie młodzieży do współżycia i do udziału jednostki w życiu zbiorowym. Według tego autora właśnie „samorządność może być uważana za taką formę organizacji życia i działalności wychowanków, która najbardziej przygotowuje ich do przyszłych funkcji obywatela i członka społeczeństwa”²⁷.

Wychowanie społeczne stanowi również główny temat w pracach Z. Zaborowskiego. Za podstawowe zadania wychowania społecznego uważa on:

– „rozwijanie i utrwalanie u młodzieży wrażliwości na sprawy ludzkie, uczenie życzliwości, zaufania do ludzi, budzenie szacunku dla przekonani i praw innych ludzi,

– rozwijanie umiejętności współpracy i aktywności społecznej,

– rozwijanie uczuć patriotycznych, internacjonalistycznych i przywiązanie do ustroju sprawiedliwości społecznej,

– kształtowanie twórczej, humanistycznej postawy społecznej”²⁸.

Według tego autora zadania te najlepiej realizuje typ wychowania zespołowego, który:

– „przetwarza gromadę uczniowską w jednolity organizm społeczny,

– przeciwstawia zewnętrznemu autorytetowi nauczyciela i mechanicznemu posłuszeństwu autorytet wyzwalający spontaniczną, samodzielną działalność młodzieży, zgodną z jej potrzebami i zainteresowaniami,

– pobudza rozwój psychiczny młodzieży poprzez rozszerzenie jej doświadczeń społecznych i uruchomienie czynników samokształtcących i samowychowawczych,

– zacieśnia i pogłębia stosunki między uczniami,

²⁶ H. Jakubowski, W. Pomykało, *Mala encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1970, s. 978.

²⁷ H. Muszyński, *Uspołecznienie dziecka w procesie wychowania zespołowego*. PZWS. Warszawa 1964, s. 150.

²⁸ Z. Zaborowski, *Problemy wychowania społecznego w szkole*, PZWS. Warszawa 1960, s. 67.

- tworzy normy i zasady współżycia i współpracy nie narzucone z zewnątrz, lecz będące produktem samej młodzieży,
- socjalizuje grupy uczniowskie, kształtując u uczniów umiejętność współżycia i współpracy,
- przekształca nauczyciela w życzliwego przewodnika i doradcę młodzieży,
- zbliża szkołę od życia – wprowadza młodzież w życie, ułatwia rozumienie jego procesów i aktywne w nim uczestnictwo²⁹.

Znaczenie wychowania w zespole podkreślają A. Lewin³⁰ i W. Dejnarnowicz³¹. Wiążą oni cele i zadania samorządu uczniowskiego z wychowaniem społecznym, zespołowe działanie młodzieży wynikające z ich potrzeb, zainteresowań i bieżącego życia w szkole, w środowisku – z przygotowaniem młodzieży do pełnienia ról społecznych.

Postulaty te uściślił M. Winiarski. Według niego samorząd uczniów powinien brać udział w działalności szkoły. Cele i zadania samorządu nie powinny wykraczać poza ramy celów i zadań stawianych przed szkołą w dziedzinie kształcenia, wychowania i opieki oraz powinny być formułowane w podobnej co one konwencji³².

Lista zadań samorządu uczniowskiego sporządzona przez resort oświaty skupia się wokół problemów nauki, wychowania i opieki.

Samorząd uczniowski był przedmiotem badań naukowych. Pierwsze badania przeprowadził R. Taubenszlag w 1929 r., a następne A. Zieleńczyk w 1930 r. Chociaż wyniki ich prac oceniamy głównie z perspektywy historycznej, niektóre ich postulaty są aktualne do dzisiaj.

R. Taubenszlag pisze m.in.: „zbrodnią popełnianą na systemie samorządności uczniowskiej byłoby ujmowanie jej w jakieś sztywne regulaminy, instrukcje, formy” i dalej – „działalność ta winna zbliżać uczniów do nauczycieli, zaprawiać do żywego udziału w życiu szkoły, wpływać na poprawę postępów w nauce i zachowaniu³³”. Na podstawie wyników badań ankietowych autor wykazał słabe strony działalności samorządowej, związane z brakiem aktywizacji ogółu uczniów, obciążeniem pracą

²⁹ Z. Zborowski, *Problemy wychowania społecznego...*, op.cit., s. 10–12.

³⁰ A. Lewin, *Metodyka wychowania w zarysie*, PZWS, Warszawa 1966.

³¹ Wł. Dejnarnowicz, *Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej*, WSiP, Warszawa 1977.

³² M. Winiarski, *Samorządność dzieci i młodzieży w szkole*, „Oświata i Wychowanie” 1983, nr 21, WA, s. 12–19.

³³ R. Taubenszlag, *Samorząd uczniowski jako czynnik wychowania społecznego*, [w:] *Samorząd uczniowski w Polsce w latach 1918–1939*, pod red. W. Kasperowiczowej, NK, Warszawa 1960, s. 177.

jednostek, rozbiciem jedności zespołu uczniowskiego i utrwaleniem systemu biurokratycznego.

Podobnie A. Zieleńczyk³⁴ za wadę ówczesnego systemu samorządowego uważał aktywizację tylko garstki uczniów. Wysunął postulat odpowiedniego przygotowania nauczycieli do pracy z samorządem uczniowskim (wśród 400 badanych nauczycieli tylko 26 zapoznało się teoretycznie z samorządem na kursach i zebraniach nauczycielskich).

Nowsze badania³⁵ H. Barankiewiczowej, J. Dytnerskiej, A. Janowskiego, B. Piątka i przeprowadzone w latach 1984–1985 przez J. Radzewicza i M. Mirgos nie dają optymistycznego obrazu rzeczywistości samorządu uczniowskiego. Z badań A. Janowskiego wynika, że 12% młodzieży w ogóle nie wiedziało o pracy szkolnego samorządu, a 47% oceniało go negatywnie. Natomiast 30% badanych przez B. Piątka twierdziło, że samorząd jest w ogóle niepotrzebny³⁶. Badani przez różnych autorów uczniowie wskazywali na ograniczony charakter kompetencji i działań samorządów klasowych i szkolnych.

Z doniesień informacyjnych i prac badawczych³⁷ wynika, że samorządy uczniowskie podejmują wiele zadań w ramach istniejącego modelu samorządu. W strukturze organizacyjnej wymienia się radę bądź zarząd samorządu, który tworzą: przewodniczący, jego zastępca, sekretarz, skarbnik i przewodniczący sekcji (komisji). Przeważnie są to sekcje: porządkowa, nauki, pomocy koleżeńskiej, kultury i rozrywki, sportowo-turystyczna, propagandowo-redakcyjna i prac społecznie-użytecznych. Można zauważyć różnice co do liczby i nazw poszczególnych sekcji, zaś zakres zadań jest bardzo podobny. Z realizacji przydzielonych zadań sekcje „rozliczają się” na zebraniach

³⁴ A. Zieleńczyk, *Samorząd uczniowski w Polsce*, „Oświata i Wychowanie” 1932, s. 349.

³⁵ H. Barankiewiczowa, *Efektywność wychowawcza...*, op.cit. J. Dytnerska, *O pracy samorządów warszawskich szkół podstawowych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1981, nr 2, s. 64–68; N. Nowak, *Projekty badań kompleksowych*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 14; B. Piątek, *Samorządność jako metoda wychowania socjalistycznego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1970, nr 10, s. 13–16; J. Radzewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit.

³⁶ Podają za N. Nowakiem, *Projekty badań kompleksowych*, op. cit.

³⁷ Z. Biskup, *Rola samorządu w uspołecznieniu uczniów*, „Oświata i Wychowanie” 1978, nr 16, WA, s. 38–39; Z. Błażejowski, *Problemy uczniowskiej samorządności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982, nr 10, s. 465–470; K. Wąż, *Opinie młodzieży na temat samorządności*, „Oświata i Wychowanie” 1982, nr 6, WA, s. 13–16; *Materiały z konferencji teoretyczno-pedagogicznej*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 12–32.

ogólnych samorządu. Oprócz zadań wynikających z pracy w sekcjach, klasy zgodnie z kalendarzem imprez przygotowują ogólnoszkolne apele.

Szczegółowy wykaz zadań klasowych samorządów uczniowskich przedstawia H. Barankiewiczowa. Wymienia ona zadania: administracyjne i finansowe, społeczno-użyteczne, kulturalno-rozrywkowe, a także związane z podnoszeniem poziomu zachowania i nauki. Na podstawie uzyskanych wyników uważa, że „poziom aktywizacji uczniów w pracach samorządu nie jest na ogół wysoki, a warunki, jakie stawia po temu szkoła nie są pomyślne i nie sprzyjają podejmowaniu przez uczniów prac”³⁸.

Wiele uwag dotyczących zadań i działalności samorządu uczniowskiego można znaleźć w pracy J. Radziewicza i M. Mirgos *O samorządności uczniów w procesie wychowania szkolnego*. Z badań autorów wynika, że samorząd oprócz doraźnych okolicznościowych akcji ma również stały przydział zadań, do których należy zaliczyć:

- organizację i ocenę pracy dyżurnych,
- organizację i przeprowadzenie imprez klasowych, cotygodniowych ogólnoszkolnych apeli, prac społecznie użytecznych oraz Dni Patrona Szkoły,

- redagowanie gazetek,

- uczestnictwo w posiedzeniach rady pedagogicznej i zespołu wychowawczego, z prawem głosu – głównie w celach informacyjnych.

Przeprowadzone badania dostarczyły dowodów na to, że „zadania te są głównie formułowane przez dorosłych, oni też ustalają tryb ich wykonania, nadzorują i oceniają pracę dzieci”³⁹.

Przedmiotem krytycznej refleksji były także wybory do organów samorządowych. Z badań J. Kilijanka⁴⁰ i K. Węży⁴¹ wynika, że funkcyjni to uczniowie w pełni akceptowani tylko przez nauczycieli (przeważnie bardzo dobrze uczący się i wzorowo zachowujący). Często zauważa się u nich niewłaściwy stosunek do kolegów (wywyższanie się).

Badania J. Radziewicza i M. Mirgos⁴² wykazały, że w 30% przypadków funkcyjni klasowego samorządu są odrzuceni, izolowani lub mało popularni. Zjawiskiem niekorzystnym (mimo demokratycznej ordynacji wyborczej) jest, iż już po kilku miesiącach uczniowie funkcyjni ściślej współpracują z dyrekcją i nauczycielami niż z uczniami. Badani nauczy-

³⁸ H. Barankiewiczowa, *Efektywność wychowawcza...*, op.cit., s. 83.

³⁹ J. Radziewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit., s. 80.

⁴⁰ J. Kilijanek, *Sylwetka członka samorządu uczniowskiego*, „Oświata i Wychowanie” 1978, nr 4, WB.

⁴¹ K. Wąż, *Opinie młodzieży...*, op.cit., s. 15.

⁴² J. Radziewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit., s. 30.

współpracują z dyrekcją i nauczycielami niż z uczniami. Badani nauczyciele, wychowawcy klas, również zgłaszali pod adresem samorządu uczniowskiego zastrzeżenia – brak powszechności działań, akcyjność zadań, schematyzm w strukturach organizacyjnych. Podkreślali ogólną niechęć młodzieży do pracy społecznej.

Natomiast przeprowadzone przez M. Jałowiecką⁴³ badania sondażowe dowodzą, że nauczyciele mają duże braki w teoretyczno-praktycznej znajomości problemu rozwoju i kształtowania samorządności uczniowskiej.

Jakie są przyczyny takiego stanu rzeczy? Odpowiedzi na to pytanie w literaturze pedagogicznej można znaleźć bardzo wiele, ale wszystkie z nich zgodnie krytykują szkołę zwłaszcza za brak powiązania z życiem, schematyzm działania, ahumanistyczność itp.⁴⁴

W omówionych materiałach źródłowych stosunkowo najwięcej uwagi poświęcono funkcji organizatorskiej samorządu, koncentrując uwagę na jego zadaniach i działaniu. *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z 1982 r.*⁴⁵ wskazuje w ogólnym zarysie także na pozostałe funkcje samorządu – funkcje planowania, kontroli i oceny. W *Zarządzeniu* tym czytamy m.in.: „organem kontrolnym samorządu szkolnego mogą być komisje rewizyjne. Rady samorządu i komisje rewizyjne współpracują z wychowawcami klas i władzami szkoły, uzgadniają z nimi plany pracy i ważniejsze przedsięwzięcia. Czuwają także nad prawidłowym gospodarowaniem środkami finansowymi. Rady samorządu i komisje rewizyjne informują ogół uczniów o swojej działalności i składają im sprawozdania. Szczegółowe zadania rad samorządu i komisji rewizyjnych ustanawia zebranie ogółu członków samorządu w poszczególnych klasach i szkołach”⁴⁶.

W literaturze pedagogicznej funkcjom tym nie poświęca się zbyt dużo miejsca. Można sądzić, iż autorzy funkcje planowania, organizowania, kontroli i oceny traktują łącznie jako nieodzowne elementy funkcji organizatorskiej.

J. Szczepański głosi, że określenie potrzeb, jakie można zaspokoić i wiedza o rzeczywistych potrzebach społecznych jest jednym z ważnych

⁴³ M. Jałowiecka, *Problemy samorządności dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1983, nr 1–2, s. 29–37.

⁴⁴ Szerzej o tym M. Dudzikowa, *Wychowanie przez aktywne uczestnictwo*, Warszawa 1987 (tamże obszerna literatura przedmiotu). Z nowszych prac na wyróżnienie zasługują: J. Kozielecki (1988), J. Radzewicz (1988, 1991) oraz prace zbiorowe pod red. Cz. Kupisiewicza (1989) i Z. Kwiecińskiego (1990, 1991). Zob. *Bibliografia*.

⁴⁵ *Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dnia 8.09.1982*, op.cit.

⁴⁶ *Ibidem*.

elementów w procesie tworzenia koncepcji funkcji założonej⁴⁷. Podobne zdanie ma A. Kamiński, dla którego konkretne potrzeby i zainteresowania młodzieży mają zapoczątkować i rozwijać aktywność samorządu⁴⁸.

Nauczyciele na łamach czasopism pedagogicznych⁴⁹ wskazują na powiązanie planów pracy samorządów uczniowskich z planami dydaktyczno-wychowawczymi szkół. Przeważnie plany opracowują rady samorządu uczniowskiego. Plan jest dostępny dla ogółu – omawia się go na godzinach wychowawczych, apelach, często jest umieszczony w gazetce ściennej. Uczniowie, po zapoznaniu z nim, mogą podzielić się z samorządem uwagami i wnioskami (np. w skrzynce uwag i wniosków). Członkowie rady uczniowskiej z realizacji zadań „rozliczają się” na zebraniach ogólnych samorządu.

J. Radzewicz i M. Mirgos⁵⁰ uważają, że zadania samorządowe były głównie formułowane przez nauczycieli, oni też nadzorowali i oceniali pracę uczniów.

J. Radzewicz w książce skierowanej do uczniów pisze między innymi: „Plan pracy nie jest i nie może być tylko dokumentem do okazywania i legitymowania się, że jest. Musi odbijać rzeczywistość – tę, która jest i tę, którą chcemy stworzyć. Musi być spisem spraw do załatwienia, nie zaś ujęty w postaci ogólnikowych haseł i sloganów. Przejrzysty i czytelny, tzn. zrozumiały dla każdego, bo służy każdemu w klasie, jest przez wszystkich realizowany i kontrolowany. Jego wykonanie jest oceniane przez każdego, więc każdy powinien wiedzieć, o co chodzi, co było do zrobienia i w jakim celu”⁵¹.

Refleksje nad funkcjami samorządu uczniowskiego niejako zamyka H. Muszyński pisząc, iż tylko zbiorowe działanie w zakresie planowania,

⁴⁷ J. Szczepański, *Socjologiczne zagadnienie...*, op.cit.

⁴⁸ A. Kamiński, *Samorząd młodzieży...*, op. cit.

⁴⁹ Z. Biskup, *Rola samorządu uczniowskiego...*, op.cit.; B. Czerwińska, *Jak pracuje u nas samorząd uczniowski*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 34–37; R. Józefowicz, *Rola samorządu szkolnego w wychowaniu patriotycznym*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 24–25; E. Kremer, *Samorząd dzieci i młodzieży – ważną podstawą sukcesów szkoły*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 18–20; R. Pawłowska, *Samorząd organizatorem życia młodzieży w szkole i w środowisku*, „Życie Szkoły” 1975, nr 9, s. 45–47; J. Polak; *Rola i miejsce samorządu szkolnego w systemie socjalistycznego wychowania*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, WA, s. 26–28.

⁵⁰ J. Radzewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit.

⁵¹ J. Radzewicz, *Równi wśród równych...*, op.cit., s. 21–22.

organizowania, kontroli i oceny może decydować o fakcie samorządności młodzieży⁵².

Badanie rzeczywistej funkcji samorządu uczniowskiego w mikrosystemie wychowawczym szkoły średniej ogólnokształcącej wielkiego i małego miasta polegało na zebraniu informacji dotyczących następujących kwestii:

- głównych kategorii zadań i działań,
- znajomości struktur organizacyjnych samorządu uczniowskiego,
- sposobów wyboru członków klasowej i szkolnej rady uczniowskiej,
- form działalności rad samorządu uczniowskiego.

Przedstawione przez ogół uczniów i nauczycieli zadania realizowane przez klasowy i szkolny samorząd uczniowski podzielono na cztery zasadnicze grupy:

- zadania organizacyjno-porządkowe, do których zaliczono: dyżury, załatwianie bieżących spraw klasy, gromadzenie i gospodarowanie klasowym funduszem, organizowanie wyborów, zbiórkę makulatury, kierowanie pracą sklepiku szkolnego, tworzenie dobrej atmosfery w klasie, dbanie o czystość i estetykę pomieszczeń;

- zadania dotyczące reprezentowania ogółu uczniów i interwencji, sprowadzające się do: reprezentowania ogółu uczniów w klasie, w szkole, współpracy z nauczycielami, przedstawiania wychowawcy problemów klasy, obrony ucznia, udziału w wystawianiu ocen ze sprawowania, pomocy koleżeńskiej w nauce;

- zadania rekreacyjne obejmują: wycieczki, imprezy klasowe i ogólnoszkolne, wyjścia (wyjazdy) do kina, teatru, spotkania z ciekawymi ludźmi;

- zadania środowiskowe, do których zaliczono prace użyteczne na rzecz osiedla, dzielnicy, miasta.

Z uzyskanych danych wynika, że najlichniesza grupa uczniów – w klasie i w szkole – wskazała na pierwszym miejscu realizację zadań rekreacyjnych. Wśród tych zadań najczęściej wymieniane były w klasie: wycieczki (33,2% ogółu badanych), imprezy klasowe (23,5%) oraz wyjścia do kina i teatru (15,3%); w szkole – imprezy o charakterze ogólnoszkolnym (36,6%).

W drugiej kolejności uczniowie wymienili działania związane z reprezentowaniem ogółu uczniów i ich potrzeb na forum szkoły (17,8%) i klasy (25,6%), z przedstawianiem problemów wychowawcy (15,9%) oraz doty-

⁵² H. Muszyński, *Podstawy wychowania społeczno-moralnego*, PZWS, Warszawa 1967, s. 151.

część współpracy z nauczycielami w rozwiązywaniu różnych konfliktów (11,8%).

Na trzecim miejscu znalazły się zadania organizacyjno-porządkowe, sprowadzające się głównie do załatwienia bieżących spraw w klasie (29% ogółu badanych), organizowania wyborów do szkolnej rady uczniowskiej (15,2%), a także gromadzenie i gospodarowanie klasowym funduszem (11%).

Prace użyteczne dla środowiska wykazane były przez nieliczną grupę badanych uczniów. Prace te krytykowano (źle zorganizowane, obowiązkowe, niechętnie wykonywane).

Znaczne różnice wystąpiły w prezentowaniu przez młodzież realizowanych zadań. Ogólnie znacznie wyższy procent badanych uczniów z Krakowa wykazał realizację poszczególnych zadań. Wyjątek stanowiły prace dla środowiska częściej wymieniane przez uczniów z Krzeszowic (1,7% – Kraków, 10% – Krzeszowice).

W takiej samej kolejności wymienili realizację zadań samorządowych nauczyciele. Wypowiedzi nauczycieli z Krakowa i Krzeszowic wyrażały tę samą tendencję, co wypowiedzi uczniów. W szerszym zakresie realizowane są poszczególne zadania w Krakowie. Różnica dotyczy (podobnie jak u uczniów) realizacji zadań środowiskowych, które w wyższym procencie realizuje młodzież z Krzeszowic.

Można przypuszczać, że uczniowie z Krzeszowic, wśród których było 57,9% dojeżdżających do szkoły, realizowali zadania samorządowe w dużo mniejszym zakresie, niż młodzież z Krakowa, zaś prace użyteczne dla środowiska, stanowiące w tej szkole ważny element programu wychowania, były przez tę młodzież częściej realizowane i dostrzegane.

Szczególnie wyraźne różnice zanotowano w opisach imprez klasowych i szkolnych, samodzielnie przez młodzież przygotowywanych i prowadzonych. Uczniowie z krakowskiego liceum wymieniali m.in. giełdy komputerowe i sprzętu sportowego, dyskoteki, festiwale piosenki, konfrontacje różnych form twórczości (teatr, muzyka, taniec, malarstwo, rzeźba, film, fotografika, tkanina artystyczna), wieczory andrzejkowe, mikołajki oraz uroczystości związane z Dniem Nauczyciela, Dniem Kobiet i Dniem Dziecka. Znacznie mniej imprez klasowych i szkolnych wymieniła młodzież z Krzeszowic. Do najczęściej wymienianych zaliczyć można: andrzejki, mikołajki, dyskoteki, powitanie wiosny i Dzień Kobiet. Listę tych imprez uzupełnili podczas wywiadów uczniowie „funkcyjni” i opiekun samorządu – wymienili oni m.in. audycje muzyki młodzieżowej i poważnej, sesje popularnonaukowe, teatralne sceny oraz uroczystości związane ze Świętem Szkoły. Udzielający wywiadów zwracali uwagę na słabe warunki

lokalowe szkoły (brak auli, sali gimnastycznej, świetlicy), a także bardzo niską frekwencję (ok. 30 osób) podczas imprez.

Należy jednak zaznaczyć, że w opinii dyrektorów szkół i opiekunów samorządów imprezy organizowane samodzielnie przez młodzież były wysoko oceniane.

Wskaźniki procentowe dotyczące realizacji poszczególnych zadań były dużo wyższe na terenie klasy niż szkoły. Zjawisko to można uznać za naturalne. Wyjątek stanowiły imprezy. Można sądzić, iż rada uczniowska nadając imprezom charakter ogólnoszkolny chciała zainteresować i zaktywizować ogół uczniów. Niestety, z uzyskanych danych wynika, że niewielu badanych z nich korzystało (zwłaszcza w Krzeszowicach).

Niepokojące jest, że tylko niewielka liczba ogółu badanych uczniów z Krakowa i Krzeszowic stwierdzała realizację bardzo istotnych zadań samorządowych, jak: dbanie o czystość i estetykę klasy (1,1% ogółu badanych), tworzenie dobrej atmosfery (3,6%), obrona ucznia (8,1%), zaś zadania dotyczące organizowania przez młodzież godzin wychowawczych (0,3%) i udziału uczniów w wystawianiu ocen ze sprawowania (7,3%) uwzględnione były tylko przez młodzież z Krakowa.

Z przeprowadzonych rozmów⁵³ można wnioskować, że młodzież przywiązywała wagę do porządku, czystości i estetyki, lecz sama miała pogardliwy stosunek do pracy fizycznej, nie widziała siebie w roli „sprzątających” klasę, szkołę – takie opinie zanotowano w Krakowie. W Krzeszowicach zaś uczniowie wykazali większą powściągliwość w udzielaniu odpowiedzi, stwierdzając np. „jeśli trzeba, to należy wykonać”.

Brak realizacji pozostałych zadań uczniowie Krakowa i Krzeszowic najczęściej komentowali: „brak jest więzi między uczniami – każdy żyje na własną rękę”, „samorząd nie ma siły przebicia, a z nauczycielem nigdy nie wygra się”, „samorząd pracuje pod hasłem – przynieś, wynieś, pozamiataj – nikt się z nim nie liczy”.

Negatywną treść zacytowanych wypowiedzi uczniów dopełniły wysokie wskaźniki braku orientacji w pracy samorządu, odpowiedzi niepełne i nieprecyzyjne, w rodzaju: „nie wiem dokładnie, ale coś robi”, „w sumie robi niewiele”, „jakieś nie mające wpływu na egzystencję ucznia”, jak również stwierdzenie, iż samorząd nie realizuje żadnych zadań.

⁵³ Wywiady zostały przeprowadzone z uczniami wyselekcjonowanymi na podstawie badań socjometrycznych (*Aneks nr 5*). Grupę tę stanowili uczniowie z najwyższymi wskaźnikami uznania społecznego i popularności, a także uczniowie odrzuceni i izolowani. Rozmowę przeprowadzono bez kwestionariuszy – dotyczyła ona problemów trudnych do wpisania w ankietę, bądź wyjaśnień dodatkowych, ważnych dla badań.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, iż dla dużej grupy uczniów z Krakowa (wskaźnik procentowy dla klasy wynosi 24,4% badanych i dla szkoły 40,8%) i znacznie większej z Krzeszowic (37,2%; 72,7%) działalność klasowego i szkolnego samorządu była niewidoczna.

W przeciwieństwie do uczniów, wśród nauczycieli brak było odpowiedzi typu „samorząd nie realizuje żadnych zadań” lub „nie wiem”. Jednak brak odpowiedzi (w klasie 3,8% badanych nauczycieli, w szkole – 15,4%) oraz odpowiedzi niepełne i nieprecyzyjne (w klasie 7,7%, w szkole 26,9%) charakteryzujące się dość ogólną treścią, np. „zadania dotyczą spraw uczniów” – mogą wskazywać na nieznamość zagadnienia.

Interesująca dla bardziej szczegółowej analizy badanego problemu jest ocena korzyści, wynikających z realizacji zadań samorządowych, dokonana przez uczniów i nauczycieli.

Z uzyskanych danych wynika, że na dwadzieścia badanych klas, w pięciu klasach (wyłącznie szkoły krakowskiej), odpowiedzi – „korzyści duże” uzyskały najwyższy wskaźnik procentowy. Wśród motywów tych odpowiedzi znajdowały się m.in. „rozwijam swoje zainteresowania”, „mile i pożytecznie spędzam czas”, „mam satysfakcję z dobrze wykonanej pracy”, „duże osiągnięcia dla szkoły – nagrody, zysk z giełd”.

W pozostałych klasach najwyższe wskaźniki określały – korzyści „niewielkie” lub „żadne”. Swój wybór młodzież najczęściej motywowała: „niewiele z tego mam” lub „nic z tego nie mam”. Bardziej krytyczne pod tym względem były klasy czwarte. Dość duża grupa ogółu badanych (20,5%) nie ustosunkowała się do problemu.

Analogicznie zostały ocenione korzyści z realizacji zadań samorządu szkolnego. W tym przypadku ocena uczniów jest bardziej negatywna. Zaledwie 7,4% ogółu badanych wskazało na odpowiedzi „korzyści duże”, podczas gdy „korzyści niewielkie” podkreśliło prawie pięciokrotnie więcej uczniów. Wysoki procent (47,8%) stanowili uczniowie, którzy wstrzymali się od oceny.

Odmienne od oceny uczniów kształtowała się ocena tych korzyści w opinii nauczycieli. Najwyższy wskaźnik stanowiły odpowiedzi „korzyści duże”. Ten pozytywny wskaźnik odnosił się zarówno do oceny korzyści z realizacji zadań samorządowych w klasie (38,5%), jak i w szkole (42,3%).

W odróżnieniu od uczniów, którzy dostrzegali korzyści natychmiastowe, doraźne – nauczyciele w swoich wypowiedziach podkreślali również wielostronne, długofalowe efekty społeczne i wychowawcze ujawniające się często dopiero w późniejszym okresie życia („zdobywają umiejętność samodzielnego podejmowania decyzji”, „mają możliwość współdecydo-

wania o własnej klasie, szkole”, „wzrasta poczucie odpowiedzialności”, „wzmacnia się więź koleżeńska i kształtuje kolektyw”, „lepiej poznają się”, „kształtują miłą atmosferę”).

Nikt z nauczycieli nie podkreślił odpowiedzi, że uczniowie z realizacji zadań nie mają „żadnych korzyści”. Natomiast 50% ogółu badanych nauczycieli nie ustosunkowało się do problemu. Większa grupa nauczycieli niż uczniów nie potrafiła ocenić korzyści, ale również większa grupa wystawiła ocenę najwyższą.

Z przeprowadzonych badań wynika, że wskazane przez uczniów zadania i działania samorządowe w klasie, w szkole podejmowane były w ramach istniejącego dotychczas modelu samorządu.

Wśród organizacyjnych struktur samorządu wymieniano: radę samorządu, sekcje (organizacyjno-porządkową, kulturalno-rozrywkową, sportowo-turystyczną, plastyczną, naukową i fotograficzną) oraz komisje – wyborczą i konkursową.

Jednak na podstawie uzyskanych wyników badań ankietowych trudno jest dokładnie opisać istniejące w klasach i w szkołach struktury organizacyjne samorządu.

Młodzież bowiem była słabo zorientowana, początkowo podkreślała wybrane przez siebie sekcje, skreślała je, a następnie podkreślała odpowiedź „nie wiem”. Wskaźnik procentowy tej odpowiedzi był najwyższy – w klasie 47,3% ogółu odpowiedzi, a w szkole 47,8%. W Krzeszowicach wskaźniki te były wyższe w porównaniu z Krakowem. Rady uczniowskie, które działały we wszystkich badanych klasach i szkołach nie były przez wszystkich uczniów uwzględnione w ankietach. Z innych negatywnych wypowiedzi należy wymienić odpowiedzi niepełne i nieprecyzyjne, np. „jakieś komisje, sekcje”, „przedstawiciele”, „jednostki”, a także brak informacji na ten temat.

Analizując odpowiedzi nauczycieli można zauważyć, że w stosunku do odpowiedzi uczniów zarysowały się pewne różnice dotyczące liczby i nazw sekcji (gospodarcza, dekoracyjna, oświatowa, pomocy w nauce). Nauczyciele nie postrzegali niektórych organów samorządu, np. komisji wyborczej i konkursowej, sekcji fotograficznej (dotyczy szkoły w Krakowie). Znacznie zaś niższe wskaźniki procentowe przy uwzględnieniu rady szkolnej (5,3% ogółu odpowiedzi) i klasowej (11,8%) świadczą, iż grono pedagogiczne nie było zorientowane w istniejących strukturach organizacyjnych samorządu, chociaż w porównaniu z uczniami odpowiedzi typu „nie wiem” czy w ogóle ich braku było znacznie mniej (w klasie 11,8% ogółu odpowiedzi, w szkole – 10,5%). Natomiast więcej zanotowa-

no odpowiedzi niepełnych i nieprecyzyjnych w rodzaju: „osoby odpowiedzialne za porządek, imprezy itd.”, „są sekcje pomocy w nauce i inne”.

Kolejną sprawą związaną bezpośrednio ze strukturami organizacyjnymi samorządu uczniowskiego był wybór i skład klasowej i szkolnej rady uczniowskiej. Dane pozwalają stwierdzić, iż uczniowie wykazywali różne sposoby przeprowadzania wyborów samorządowych w klasach i szkołach. W klasie ponad połowę (56,3%) stanowiły odpowiedzi, iż członkowie rady uczniowskiej są wybierani w głosowaniu (jawnym lub tajnym), a następnie według liczby otrzymanych głosów konstituuje się rada. Odpowiedzi te można uznać za pozytywne. Natomiast 43,7% uzyskanych odpowiedzi miało wymowę negatywną. Zaliczono do nich: podanie kandydatów – akceptacja bez głosowania – 8,6%, brak wyborów – 5,2% („skład rady od klasy II nie zmienił się”, „funkcje w radzie pełni ten, kto chce, lub osoba wskazana przez wychowawcę”), odpowiedzi niepełne i nieprecyzyjne (11,5%) np. „poparcie jednostek”, „głosowanie sprawiedliwe”, „wybory ogólne”, a także odpowiedzi „nie wiem” (3%) i brak informacji (3%). Dane te, świadczą, że uczniowie nie orientowali się w wyborach w swojej klasie i/lub nie przywiązywali do nich większej wagi.

Podobne wypowiedzi dotyczące wyborów do szkolnej rady samorządu świadczą, iż uczniowie nie wiedzieli jak one przebiegały. Odpowiedzi tych było znacznie więcej niż w przypadku wypowiedzi dotyczących wyborów do klasowej rady uczniowskiej. J tak w Krakowie wskaźnik procentowy tych odpowiedzi wynosił 33,9%, a w Krzeszowicach 45%.

Opisane przez uczniów sposoby wyborów do szkolnej rady uczniowskiej można ująć następująco:

1. Podanie 1–3 kandydatów z klas, prezentacja kandydatów i ich programu działania, tajne, powszechne głosowanie, obliczanie głosów, ukonstytuowanie się rady i ogłoszenie wyników.

2. Podanie 1–3 kandydatów z klas, sporządzenie imiennej listy kandydatów, tajne, powszechne głosowanie, obliczanie głosów, ukonstytuowanie się rady i ogłoszenie wyników.

Wybory przeprowadzone według pkt. 1 dawały ogółowi uczniów możliwość poznania wszystkich ewentualnych przedstawicieli i ich programu działania. Niestety, uczniów wskazujących na ten sposób wyborów było niewielu. W Krakowie 30,4% ogółu badanych, w Krzeszowicach niecałe 6%. Natomiast 40% ogółu badanych dało odpowiedzi świadczące, iż głosowanie nie zapewnia społeczności uczniowskiej poznania osób, które mają być jej reprezentantami. Młodzież często sygnalizowała: „nie znam ludzi z listy”.

Wypowiedzi nauczycieli dotyczące wyborów samorządowych były nieco inne. Nauczyciele określali wybory jako: powszechne, bezpośrednie i tajne. Nie wszyscy jednak (57,7%) uznali je równocześnie jako powszechne, bezpośrednie i tajne.

Można sądzić, iż ordynacja wyborcza w badanych szkołach wymaga korekty związanej z zapewnieniem młodzieży poznania wszystkich kandydatów i ich programu działania, a także powszechności, bezpośredniości i tajności wyborów.

Inną kwestią łączącą się bezpośrednio z wcześniej omawianymi zagadnieniami jest skład rad uczniowskich. W odróżnieniu od przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych badań (J. Kilijanek, K. Wąż, J. Radziejewicz i M. Mirgos), stwierdzono, iż częściej kryterium wyboru członka rady uczniowskiej były jego predyspozycje społecznikowskie, niż bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie.

Największa grupa badanych uczniów – 40,8%, a nauczycieli – 34,6% wskazała, iż do rady samorządu uczniowskiego wybierano uczniów z predyspozycjami społecznikowskimi, bez względu na wyniki w nauce i ocenę z zachowania. Również za prawidłowe należy uznać, że prawie 21% uczniów uznało wybór do rady uczniowskiej uczniów osiągających przeciętne wyniki w nauce, ale ogólnie lubianych. Opinie te potwierdzili nauczyciele.

W radach uczniowskich byli także uczniowie mający bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie. Dane pozwalają stwierdzić, iż dość dużo było wskazań na tę grupę uczniów. Wystąpiły jednak znaczne różnice w wypowiedziach badanych grup (21,8% ogółu badanych uczniów i 42,3% nauczycieli). Być może wynika to z funkcjonowania wśród nauczycieli stereotypu działacza samorządowego, który równocześnie jest bardzo dobrym uczniem.

Uzupełnieniem badań ankietowych była analiza dokumentów pod kątem wyników w nauce i oceny ze sprawowania uczniów-członków rad uczniowskich, a także przeprowadzone badania socjometryczne, które pozwoliły ustalić ich pozycję społeczną w klasie, ujętą w postaci dwóch wskaźników – uznania społecznego i popularności.

Na podstawie arkuszy ocen ustalono średnią postępów oraz ocenę ze sprawowania⁵⁴. Kryterium statystycznym wyników w nauce był rozkład

⁵⁴ Dla uczniów klas III wskaźnikiem były oceny szkolne wystawione na świadectwie ukończenia kl. II, a dla uczniów klas IV – oceny szkolne wystawione na świadectwie ukończenia klasy III.

punktów dziesiętnych oceny w poszczególnych przedziałach (kategoriach). Za M. Pilkiwiczem⁵⁵ przyjęto następujący podział:

1. Uczniowie bardzo dobrzy (średnia ocen 4,5 – 5).
2. Uczniowie dobrzy (średnia ocen 4 – 4,49).
3. Uczniowie przeciętni (średnia ocen 3,5 – 3,99).
4. Uczniowie słabi (średnia ocen 3 – 3,49).
5. Uczniowie bardzo słabi (średnia ocen 2 – 2,99)⁵⁶.

Uzyskane dane wskazują, iż stosunkowo najwyższy procent „funkcyjnych” klasowych rad to uczniowie, którzy osiągnęli dobre (47,2% ogółu badanych) oraz przeciętne (28,6%) wyniki w nauce (nie było różnic między „funkcyjnymi” Krakowa i Krzeszowic). Najniższy procent stanowili uczniowie słabi (10%). Natomiast uczniów z przewagą ocen bardzo dobrych (średnia 4,5 – 5) było nieco więcej niż słabych (14,2%).

Analizując ocenę ze sprawowania można stwierdzić, że najliczniejszą grupę stanowili „funkcyjni” ze wzorową (55,8% ogółu badanych) i wyróżniającą oceną (34,3%). Niewielki zaś procent miał ocenę poprawną (8,5%) i nieodpowiednią (1,4%).

W szkolnej radzie samorządu uczniowskiego funkcję pełniło 29 uczniów, spośród nich ponad połowa (55,2%) to również „funkcyjni” klasowych rad uczniowskich. W pozostałej grupie (44,8%) było najwięcej uczniów mających dobre i przeciętne wyniki w nauce oraz wzorową i wyróżniającą ocenę ze sprawowania.

Można wnioskować, że o wyborze do rady uczniowskiej (klasowej, szkolnej) nie decydowały bardzo dobre wyniki w nauce.

Interesująca natomiast jest rozbieżność między wypowiedziami ankietowymi dotyczącymi uczniów „funkcyjnych”, a faktycznie uzyskiwanymi przez nich ocenami ze sprawowania. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że nauczyciele w formułowaniu oceny ze sprawowania kierowali się w dużym stopniu aktywnością społeczną, a nie tylko ich dostosowaniem się do regulaminu i przepisów szkolnych, a także z tego, iż większość uczniów nie brała udziału we wspólnym ustalaniu tej oceny.

Jaka jest pozycja społeczna ucznia pełniącego funkcję w klasie? Pozycję tę określono w wyniku przeprowadzonego testu socjometrycznego (*Aneks* nr 5). Kategorie wskaźników uznania społecznego i popularności ustalono przyjmując podział na pięć grup (zgodnie z tendencją

⁵⁵ M. Pilkiwicz, *Psychologiczne wartości i funkcje ocen szkolnych*, „Oświata i Wychowanie” 1977, nr 11, WA, s. 19.

⁵⁶ Z uwagi na jednostkowy przypadek ucznia ze średnią 2,9 został on zakwalifikowany do kategorii czwartej – uczniów słabych.

wyrażoną dla rozkładu normalnego – krzywa Gaussa), pomiędzy najwyższym a najniższym wskaźnikiem. Do poszczególnych grup zaliczono następujący procent informacji: grupa I – 10% (pozycja bardzo wysoka), grupa II – 20% (pozycja wysoka), grupa III – 40% (pozycja średnia), grupa IV – 20% (pozycja niska), grupa V – 10% (pozycja bardzo niska). Wyjątek stanowiły przypadki ekstremalne, w których czterem klasom (liceum w Krzeszowicach), z bardzo niskim stopniem integracji w ostatniej grupie, zaliczono ok. 20% informacji (wyniki zerowe).

Wyniki badań wskazują, że uczniowie „funkcyjni” (nie było różnic między szkołami) zajmowali bardzo wysoką i wysoką pozycję w klasie (78,5% ogółu badanych, pełniących funkcje w klasie), w większości byli to przewodniczący lub ich zastępcy. Należy również zaznaczyć, że w 50% badanych klas ich przewodniczący uzyskali możliwie najwyższe wskaźniki uznania społecznego i popularności. Natomiast sekretarze i skarbnicy częściej zajmowali pozycje niższe. Wiąże się to zapewne z mniej popularnymi zadaniami, jakie podejmują w klasie.

Podobny był rozkład wskaźników uznania społecznego i popularności w odniesieniu do uczniów „funkcyjnych” – szkolnej rady uczniowskiej.

Zachodzi pytanie: Jak uczniów pełniących funkcje w klasowej i szkolnej radzie uczniowskiej widzieli nauczyciele-wychowawcy?

Rangowanie⁵⁷ wszystkich uczniów badanych klas pod kątem aktywności społecznej dokonane przez wychowawcę wykazało, że 75% uczniów „funkcyjnych” Krakowa i Krzeszowic znajdowało się w pierwszej dziesiątce. Pozycję pierwszą i drugą zajmowali przeważnie przewodniczący lub ich zastępcy. W drugiej (14,6%) i w trzeciej dziesiątce (10,4%) było najwięcej sekretarzy, skarbników, a także przewodniczących sekcji. Tylko w trzech klasach liceum krakowskiego przewodniczący zajmował dalszą pozycję (14, 16, 28). Należy zaznaczyć, że pozycję 28 zajmowała przewodnicząca jednej z klas, która w opinii młodzieży uzyskała wysoki wskaźnik uznania społecznego i popularności.

Biorąc pod uwagę wyniki badań socjometrycznych i ich konfrontację z wynikami techniki rangowania można stwierdzić, że uczniowie wchodzący w skład rad uczniowskich są w zdecydowanej większości akceptowani przez uczniów i nauczycieli.

Predyspozycje społecznikowskie, organizatorskie, szczerłość i otwartość w kontaktach z rówieśnikami decydują wraz z oceną wzorową lub

⁵⁷ Instrukcję do rangowania oraz wskaźniki aktywności społecznej przyjęto za A. Gurycką (1970, s. 76), dodając (ze względu na wiek badanych) wskaźnik – poczucie odpowiedzialności. Zob. *Aneks nr 4*.

wyróżniającą z zachowania o wyborze ucznia do rady samorządu uczniowskiego.

Negatywnym zjawiskiem w sprawowaniu samorządowych funkcji jest zbyt duże obciążenie często tych samych osób oraz dublowanie funkcji. Przeciwdziałanie tym praktykom staje się koniecznym wymogiem, ważnym z wychowawczego punktu widzenia.

Przedstawione wcześniej dane wskazują, że uczniowie „funkcyjni” byli akceptowani przez ogół uczniów i nauczycieli. Warto więc przyrzeć się ich pracy, a także poznać sposoby informowania społeczności szkolnej o działalności samorządu.

Tabela 1

Źródła informacji o działalności rady samorządu uczniowskiego
w opinii uczniów

Wyszczególnienie odpowiedzi	Liceum Ogólnokształcące					
	Kraków N=358		Krzeszowice N=169		Razem N=527	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1. Udział w decyzjach	12	3,3	6	3,5	18	3,4
2. Zebrania klasowe, szkolne	109	30,4	38	22,5	147	27,9
3. Gazetki ściennie (klasowe, szkolne)	95	26,5	36	21,3	131	24,8
4. Radiowęzeł	239	66,8	–	–	239	30,2
5. Apele	61	17	10	5,9	71	13,5
6. Inne:						
– przypadkowe	48	13,4	35	20,7	83	15,7
– rozmowy indywidualne z „funkcyjnymi”	34	9,5	62	36,7	96	18,2
7. Brak odpowiedzi	3	0,8	3	1,8	6	1,1

Uwaga: suma wskaźników % jest wyższa od 100, gdyż niektórzy uczniowie udzielili więcej niż jednej odpowiedzi.

Za negatywną można uznać odpowiedź zawartą w pkt. 1, albowiem tylko 3,4% ogółu badanych zdobywało informację poprzez udział w decyzjach samorządowych. Jest to jaskrawy dowód na to, że młodzież nie chce lub/i nie potrafi podejmować decyzji i ponosić odpowiedzialności za swoją działalność. Trudno w tym miejscu oprzeć się refleksji, że ją tego nie nauczono. Stosunkowo młody wiek uczniów (17–18 lat) nie może usprawiedliwiać tak niskiego stopnia zaangażowania w życie samorządowe klasy i szkoły.

Z przeprowadzonych badań wynika, że planowanie pracy samorządu uczniowskiego w klasie w większości badanych przypadków (53%) przeprowadza rada uczniowska, lecz równocześnie 28,9% uczniów „funkcyjnych” stwierdziło udział nauczyciela-wychowawcy w tych czynnościach.

W porównaniu z sytuacją samorządu uczniowskiego w minionym okresie odnotować można spadek ingerencji zewnętrznej.

Wystąpiły natomiast pewne różnice między liceum krakowskim a krzeszowickim. W Krakowie wskaźnik planowania pracy samorządu przez klasową radę uczniowską był nieco niższy (50,9%, a w Krzeszowicach 57,7%). Zdaniem uczniów „funkcyjnych” udział wychowawców w planowaniu wynosił w Krzeszowicach 38,5%, podczas gdy w Krakowie 24,6%.

Należy jednak zaznaczyć, iż 22,7% ankietowanych uczniów „funkcyjnych” stwierdziło, że praca samorządu nie jest planowana lub że nic o tym nie wiedzą, dalszych 22% nie dało w ogóle odpowiedzi na to pytanie.

Udział szkolnej rady w planowaniu pracy samorządu bez zaangażowania ogółu uczniów był jeszcze wyższy w skali szkoły, wynosił bowiem 59%, przy nieco wyższym uczestnictwie osoby dorosłej – opiekuna samorządu (38,5%). Należy zaznaczyć, że udział nauczyciela – opiekuna samorządu w planowaniu pracy jest znacznie wyższy w Krzeszowicach (57,8%) niż w Krakowie (29,8%).

Analiza danych statystycznych upoważnia do postawienia tezy, że ingerencja nauczyciela w pracę samorządu uczniowskiego jest znacznie większa w Krzeszowicach niż w Krakowie. Wydaje się, że należy to tłumaczyć wysokim odsetkiem uczniów dojeżdżających do szkoły (57,9%). Jeśli przypuszczenie to jest słuszne, trzeba przyjąć, że w podobnych warunkach może przebiegać planowanie pracy samorządu w innych szkołach małomiasteczkowych, gdzie młodzież zamiejscowa, mieszkająca w internacie stanowi liczną grupę.

Tezę tę potwierdza zwoływanie w Krakowie (z inicjatywy młodzieży) zebrań ogólnoszkolnych, poświęconych planowaniu pracy samorządu. W Krzeszowicach brak takich zebrań, tam częściej wykorzystuje się w tym celu godziny wychowawcze.

Kolejna kwestia dotyczy rezultatów owego planowania pracy. Spotkania z uczniami pełniącymi funkcję w klasowym lub szkolnym samorządzie nie wykazały istnienia harmonogramu działania (rocznego lub semestralnego) zaaprobowanego przez ogół. Rada szkolna w liceum krakowskim dysponowała co prawda brudnopisem takich przedsięwzięć, ale nie miał on cech zestawienia formalnie zatwierdzonego. W Krzeszowicach rada szkolna nie dysponowała nawet takim zestawieniem. Natomiast opiekun

samorządu przedstawił „Plan pracy samorządu szkolnego w roku szkolnym 1987/88”, zatwierdzony przez dyrektora szkoły. Uczniowie tej szkoły nie znali treści formalnego dokumentu (planu pracy), ale wiedzieli, że przewodniczący(-a) rady odczytuje jego treść na posiedzeniu rady pedagogicznej. Wskazali również, że klasowe samorządy uczniowskie nie posiadają planów pracy.

Z powyższej analizy wynika, że działalność samorządu uczniowskiego w obydwu objętych badaniami szkołach, zarówno w klasie jak i w szkole, wolna była od formalnego zburokratyzowania. Niedostateczny był jednak udział ogółu młodzieży w pracach związanych z planowaniem działalności samorządu.

Wśród przedstawionych przez ogół badanych „funkcyjnych” form pracy, najbardziej popularną były zebrania członków rady oraz spotkania członków rady z nauczycielem-opiekunem samorządu i uczniami zainteresowanymi działalnością samorządową. Na podstawie przeprowadzonych z uczniami rozmów stwierdzono, że zebrania i spotkania organizowane były najczęściej na dużej przerwie, a w Krakowie także po lekcjach. Na zebraniach i spotkaniach omawiane były przede wszystkim bieżące sprawy klasy i szkoły. Z opinii „funkcyjnych” wynikało również, że na organizowanych spotkaniach była niedostateczna frekwencja młodzieży, co utrudniało podejmowanie optymalnych decyzji.

Można zauważyć, iż wskaźniki procentowe prezentowanych form takich jak: praca w sekcjach, komisjach, organizowanie apeli, spotkań i innych związanych z realizacją zadań w klasie i szkole były wyższe w Krakowie niż w Krzeszowicach, co może świadczyć o aktywniejszej postawie uczniów „funkcyjnych” w liceum krakowskim.

Negatywnym zjawiskiem w działalności większości rad uczniowskich był brak współpracy z rodzicami i organizacjami szkolnymi. Aż 77,2% badanych z Krakowa i 88,4% z Krzeszowic nie wykazało współpracy z rodzicami. Jeszcze więcej uczniów nie uwzględniło współpracy z organizacjami szkolnymi (94,7% badanych z Krakowa, 96,1% – z Krzeszowic). Sytuację pogorszyły w tym przypadku „odpowiedzi błędne”, w których uczniowie wymieniali samorządy klasowe i koła zainteresowań jako organizacje szkolne.

Na podstawie przeprowadzonych z uczniami rozmów można stwierdzić, iż głównymi czynnikami hamującymi tę współpracę był brak wiedzy i doświadczenia w organizowaniu współpracy z sojusznikami samorządu oraz wielka niechęć uczniów do istniejących dotychczas w szkołach organizacji młodzieżowych. Niektórzy uczniowie mówią o współpracy

z rodzicami podkreślali ich pomoc materialną i organizacyjną w realizacji niektórych zadań rekreacyjnych.

Zastanawia fakt, iż nikt z „funkcyjnych” szkoły krakowskiej nie uwzględnił tak ważnej formy pracy samorządowej, jaką jest prowadzenie „skrzynki pytań i wniosków”. W Krzeszowicach tę formę pracy wykazało tylko trzech uczniów. Można przypuszczać, iż członkowie rad uczniowskich nie chcieli stosować tej formy pracy, opiniującej ich poczynania, lub z góry zakładali brak zainteresowania nią ogółu uczniów.

Trudno ocenić, w jakim stopniu podejmowane przez samorząd zadania były realizowane zgodnie z planem. W przedstawionym planie – wykazie brak uwag o ich realizacji. Natomiast w załączniku do planu pracy samorządu szkolnego w Krzeszowicach czytamy m.in.: „w pracy samorządu uczniowskiego brało udział bardzo wielu uczniów, większość całej społeczności uczniowskiej” – takie stwierdzenie można uznać za fikcyjne, biorąc pod uwagę wyniki badań w tej szkole.

W planach pracy badanych szkół uwzględniono w ogólnym zarysie sprawy samorządu uczniowskiego. W zadaniach wiodących na rok szkolny 1987/88 czytamy m.in.: „tworzenie optymalnych warunków dla działalności samorządu uczniowskiego i organizacji młodzieżowych, rozwijanie różnych form samorządności i samodzielności uczniów”. W zadaniach dydaktycznych uwzględniono samopomoc koleżeńską, zaś w zadaniach wychowawczo-opiekuńczych wyodrębniono:

- „planowanie i analizę pracy samorządu – prezentacje planów i sprawozdań na posiedzeniach rady pedagogicznej”⁵⁸,
- udział młodzieży w organizowaniu życia kulturalnego, rekreacji, w decyzjach o pomocy materialnej dla uczniów,
- tworzenie we wszystkich klasach warunków do aktywnej działalności samorządów klasowych, podejmujących całokształt problematyki uczniowskiej”.

Zacytowane fragmenty planów pracy stanowią funkcje założone samorządu uczniowskiego, które w tym przypadku zostały sformułowane przez nauczycieli. Niektóre z przedstawionych zadań ujęte są w postaci zbyt ogólnikowych haseł, inne (zwłaszcza reprezentacyjne) w rzeczywistości szkolnej realizowane były raczej fragmentarycznie i symbolicznie.

Na podstawie rozmów przeprowadzonych z uczniami, opiekunami samorządu oraz pracownikiem kuratorium stwierdza się, że w badanych szkołach nie było organu kontrolno-oceniającego pracę rad uczniowskich, jak również wypracowanych form samokontroli i samooceny działań

⁵⁸ Zagadnienie to odzwierciedlały również „Księgi Protokołów Rad Pedagogicznych”.

uczniowskich. Tradycją w obydwu badanych szkołach było odczytywanie (2 x w roku) przez przewodniczącego na radzie pedagogicznej – sprawozdania z działalności samorządu. Ta forma służyła przede wszystkim nauczycielom, by zapoznać ich z działalnością samorządową uczniów. Uczniowie, z którymi przeprowadzono rozmowy, nie znali treści tych sprawozdań. Zdaniem pracownika kuratorium, działalność kontrolno-oceniająca pracę samorządu uczniowskiego jest niepotrzebna – „taka działalność mogłaby zahamować aktywność młodzieży”. Podobnie wypowiedzieli się nauczyciele – opiekunowie samorządu. Ich zdaniem „działalność ta jest widoczna lub nie”, „impreza udana bądź nie”. Według uczniów funkcyjnych ocena odbywa się poza ich plecami i jest częściej negatywna: „samorząd do niczego”, „beznadziejny”.

Bardzo krytycznie ustosunkowała się młodzież do realizacji zadań związanych z finansami samorządu. Udzielający wywiadu nie orientowali się, w jaki sposób wykorzystane są fundusze samorządu szkolnego, zaś narzekali na ciągłe składki w klasach. Skarbnicy klasowi, często niezadowoleni ze swojej pracy powtarzali, iż jest to zajęcie „uciążliwe i niewdzięczne”. Skarżyli się na brak zrozumienia ze strony kolegów. Dysponowali funduszami na tzw. potrzeby klasy, ale nie prowadzili żadnej dokumentacji. Zeszyt „Przychody i wydatki” samorządu szkolnego w szkole krakowskiej prowadził uczeń-skarbnik, zaś w Krzeszowicach, w trosce o prawidłowe dysponowanie funduszami przez młodzież, dokumentację tę prowadził sam nauczyciel – opiekun samorządu. Świadczy to o niepotrzebnej ingerencji nauczyciela w działalność samorządową uczniów, z drugiej strony o słabym przygotowaniu uczniów do pełnienia funkcji skarbnika.

4. Samorządność uczniowska a idea partnerstwa i podmiotowości w procesie dydaktyczno-wychowawczym

Współdziałanie uczniów z dyrekcją szkoły, z nauczycielami w zarządzaniu szkołą i to w zasadniczych fazach tego procesu (nauczanie, dyscyplina, udzielanie uczniom pomocy, organizowanie czasu wolnego i prac użytecznych dla klasy, szkoły i środowiska) powinno obejmować wspólne planowanie pracy, ustalanie wymagań koniecznych do realizacji przyjętych zadań, a także informowanie się o przebiegu prac i dokonanych postępach.

Sformułowanie „współdziałal uczniów” – jak pisze J. Radzewicz⁵⁹ – jest skrótem pojęciowym, zawierającym domyślny element dwupodmiotowości procesu dydaktyczno-wychowawczego: nauczycieli i uczniów. Chodzi o to, aby szkoła była wspólnym dziełem nauczycieli i uczniów, a nie wynikiem odgórných zarządzeń władz administracyjnych i zewnętrznego systemu kontroli i oceny, w którym zarówno uczniowie, jak i nauczyciele są traktowani instrumentalnie. Administracyjno-usługowy charakter oświaty i wychowania pozbawił nauczycieli możliwości samodzielnego i twórczego wykonywania swych funkcji.

Nowa koncepcja systemu oświaty i wychowania zdąża do upodmiotowienia nauczyciela i ucznia.

⁵⁹ J. Radzewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit.

Problematyka podmiotowości cieszy się wzrastającym zainteresowaniem psychologów, pedagogów i socjologów⁶⁰.

Duże zasługi w stworzeniu podstaw dla tego rodzaju problematyki na gruncie psychologii położył rozwijający się systematycznie od lat czterdziestych szeroki nurt orientacji humanistycznej, który przejawia się u twórców neopsychoanalizy, psychologii ego, psychologii poznawczej, a w szczególności psychologii humanistycznej, często nazywanej „przewrotem Kopernikańskim” lub psychologią „ja”. Psychologia humanistyczna jako najmłodszy kierunek w myśli psychologicznej, główny cel działania wiąże z opisem tego, co to znaczy żyć w sposób ludzki⁶¹. Wysuwa wiele postulatów odnoszących się do pracy z drugim człowiekiem. Do najważniejszych należą: zapewnienie klimatu bezpieczeństwa psychologicznego i zaufania, otwarta komunikacja, uważne słuchanie, autentyczność i rozumienie empatyczne. H. Rylke i G. Klimowicz nazywają nawet te postulaty ważnymi determinantami znaczących oddziaływań⁶².

Tak więc ani wychowanie ani nauczanie nie może być procesem technologicznym, a wychowanek przedmiotem „obróbki”, czy jak pisze J. Koziński „ofiara systemu kształcenia”⁶³.

Trzeba zatem zgodzić się z tezą, iż zarówno proces wychowania jak i nauczania powinien przebiegać według modelu interakcyjnego, tj. dwupodmiotowego i sytuacyjnego. Uwaga skupia się na procesie współdziałania (uzgadniania celów i zadań, formułowania hipotez i prób ich weryfikowania, odpowiedzialności, kontroli i oceny) nauczyciela i ucznia.

M. Przetacznikowa (*Psychologia wychowawcza*, 1979) mówiąc o kryteriach oddziaływań wychowawczych wymienia: intencjonalność, świadomy wpływ, celowość, planowość i organizację działań, ukierunkowanie i trwałość zmian. M. Dudzikowa w znanej pracy *Wychowanie przez aktywne uczestnictwo* za najważniejsze przyjmuje kryterium progresywności i autonomiczności. Nauczyciel powinien dążyć do indywidualnego i społecznego rozwoju ucznia, postrzegając i traktując go jako wartość autonomiczną. W. Łukaszewski ten rodzaj związku nazywa relacją koope-

⁶⁰ Piszą o tym zwłaszcza: K. Dąbrowski, M. Dudzikowa, X. Gliszczyńska, A. Gurycka, R. Ingarden, K. Korzeniowski, J. Koziński, W. Łukaszewski, K. Obuchowski, J. Poprzeczko, J. Radzewicz, Z. Rajtczak, B. Suchocholski, J. Szczepański, T. Tomaszewski i w pracach zbiorowych: J. Reykowski, P. Buczkowski, R. Cichoński (red.).

⁶¹ Z. Rosińska, Cz. Matusewicz, *Kierunki współczesnej psychologii: ich geneza i rozwój*, PWN, Warszawa 1984, s. 225.

⁶² H. Rylke, G. Klimowicz, *Szkola dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, WSiP, Warszawa 1982, s. 9–11.

⁶³ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, PIW, Warszawa 1980, s. 243.

racyjną. Polega ona na tym, że człowiek spostrzega i traktuje „innego człowieka jako wartość autonomiczną w takim samym stopniu, w jakim jako wartość spostrzega siebie, ale zarazem zarówno siebie jak i innego człowieka spostrzega jako partnera w realizacji wspólnego dobra”⁶⁴.

Z badań J. Stefanovica⁶⁵ wynika, iż młodzież w wieku dorastania oczekuje od swych nauczycieli przede wszystkim zrozumienia, serdeczności, partnerstwa w kontaktach, a jednocześnie stawiania uczniom i sobie wysokich wymagań. Jeszcze dalej idzie E. Trempala⁶⁶ twierdząc, że w opinii młodzieży znacznie ułatwiają wychowanie w środowisku takie cechy jak: grzeczność, zainteresowanie człowiekiem, słowo i uśmiech, rozumienie i uznanie.

Zagadnienie podmiotowości ludzi – jak pisze J. Kuźma⁶⁷, ma bardzo istotne znaczenie zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym.

Ciekawe refleksje zawiera J. Szczepański w swojej książce *O indywidualności*. Uważa, że podstawowym składnikiem osobowości człowieka jest indywidualność, która porządkuje życie wewnętrzne człowieka i jego współżycie w społeczeństwie. Prawidłowe funkcjonowanie (wewnętrzne i zewnętrzne) człowieka zależy w głównej mierze od tego, jak człowiek widzi samego siebie, jak się czuje ze sobą. Autor zakłada opracowanie teorii indywidualności i na jej podstawie pedagogiki indywidualności pozwalającej na orientację metod kształcenia i wychowania „indywidualności uświadomionych” (s. 293).

Podmiotowość stwarza warunki dla pełnego ujawnienia się indywidualnych cech danej osoby. Według J. Szczepańskiego styl bycia jednostki, jej twórczość, praca zawodowa, to przejawy – tak bardzo ważne w życiu społecznym.

W polskiej literaturze pedagogicznej od dawna zwracano uwagę na doniosłą rolę nauczyciela w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Prace J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, W. Okonia czy J. Szczepańskiego są najlepszym tego dowodem.

Myśl J.W. Dawida, iż „kierowniczym czynnikiem wychowania jest to, czym jest nauczyciel, a raczej za co się ma i czym jeszcze chciałby być”⁶⁸ – nie traci dzisiaj na aktualności.

⁶⁴ W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, PWN, Warszawa 1984 s. 97.

⁶⁵ J. Stefanovic, *Psychologia wzajemnych kontaktów nauczycieli i uczniów*, WSiP, Warszawa 1976.

⁶⁶ E. Trempala, *Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły*, WSiP, Warszawa 1976, s. 95–96.

⁶⁷ J. Kuźma, *Podmiotowość nauczyciela a przebudowa systemu edukacji w krajach socjalistycznych. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji: PTP, RWiR-PAN, 15–17 XI 1988 r.*

⁶⁸ W. Okoń, *Osobowość nauczyciela*, PZWS, Warszawa 1962, s. 42.

Według A. Lewina praktyka zawodowa, własne doświadczenia i prze-myślenia, a także ludzie, których spotyka się na swojej drodze zawodo-wej, zwłaszcza jeśli są oni wybitnymi indywidualnościami, sprawiają, że człowiek staje się pedagogiem.

Takimi wybitnymi pedagogami, wskazującymi drogę dla twórczej, nowatorskiej pedagogiki byli: J.A. Komensky, J.M. Pestalozzi, J.J. Rous-seau, J. Dewey, C. Freinet, a na gruncie polskim J. Korczak. Ich kon-cepcja kształcenia i wychowania człowieka samodzielnego, twórczego, wewnątrznie wolnego, właśnie dzisiaj przeżywa swój renesans.

Dokonyjący się w naszym kraju i w innych państwach postsocjali-stycznych proces demokratyzacji wszystkich dziedzin życia stawia przed oświatą nowe zadania w samorządności i podmiotowości nauczycieli i uczniów. Samorząd zaspokaja jedną z najważniejszych potrzeb nauczy-cieli i uczniów – potrzebę samostanowienia. Jak pisze J. Kuźma „autentyczny samorząd może w znacznej mierze przyczynić się do wy-prowadzenia współczesnej szkoły ze stagnacji i rutyny. Wyzwała bowiem aktywność i inicjatywę, sprzyja kształtowaniu świadomej dyscypliny i po-czucia odpowiedzialności oraz demokratycznych stosunków. Umożliwia bliższe współzycie wychowawców z wychowankami”⁶⁹. Autor zwraca uwagę, że uzyskanie podmiotowości czy tożsamości przez nauczycieli jest procesem trudnym i wymagającym wielu wysiłków w dłuższym okresie czasu.

Proces ten jest uwarunkowany nie tylko czynnikami zewnętrznymi, ale i wewnętrznymi, związanymi ze zmianą świadomości ludzi (nauczycieli, rodziców i uczniów – równocześnie). Najważniejszy jest jednak nauczy-ciel, który musi nie tylko zmienić stosunek do samego siebie, to znaczy domagać się swoich praw bycia podmiotem, czyli bycia sobą, lecz równo-cześnie mądrze i czynnie korzystać z tych praw poprzez aktywne i sku-teczne działanie, aby nie dopuścić do dezorganizacji czy wręcz anarchii w pracy dydaktycznej i wychowawczej szkoły. „Každy nauczyciel odpo-wiada nie tylko za przemianę samego siebie, lecz i swoich uczniów-wychowanków, przed swoim sumieniem i całym społeczeństwem”⁷⁰.

Podmiotowość ściśle łączy się z samorządnością. Według J. Radzie-wicza samorządność nauczycieli może wyrażać się w tym, że:

– „mają oni prawo do podejmowania samodzielnych i innowacyjnych decyzji wychowawczych i korzystają z tego prawa;

⁶⁹ J. Kuźma, *Uspołecznienie współczesnej szkoły – w teorii i w praktyce*, „Nowa Szko-ła” 1989, nr 6, s. 326.

⁷⁰ J. Kuźma, *Podmiotowość nauczyciela...*, op.cit., s. 9.

– „mają oni prawo do podejmowania samodzielnych i innowacyjnych decyzji wychowawczych i korzystają z tego prawa;

– samodzielnie planują, organizują, kontrolują i oceniają swą codzienną pracę z wychowankami;

– mają równe i nie skrzepowane niczym prawo do uczestnictwa w inicjatywach i poczynaniach zespołów, grup formalnych i nieformalnych oraz wewnątrzszkolnych organizacji nauczycielskich⁷¹.

Ten sam autor wiele miejsca poświęca także podmiotowości ucznia. Rozwój podmiotowej osobowości uczniów wiąże ze stworzeniem przez samorządnych nauczycieli określonych warunków pobytu ucznia w szkole. Obejmują one: eliminację czynników lękotwórczych, stawianie uczniom twórczych zadań, stosowanie w procesie dydaktyczno-wychowawczym metod dialogu nauczycieli i uczniów oraz uczniów między sobą, a także zwiększenie zakresu ich samorządności we wszystkich sytuacjach szkolnych.

Idea partnerstwa preferowana w pedagogice, psychologii i socjologii wychowania zdążyła w kierunku demokratyzacji stosunków między wychowankiem a wychowawcą.

Wielu pedagogów podkreśla znaczenie demokratycznego stylu kierowania przez nauczyciela zespołem uczniowskim. H. Muszyński i Z. Zabrowski tak charakteryzują postawę demokratycznego kierownictwa:

– „wychowawca planuje i podejmuje decyzje wspólnie z grupą przez stawianie i rozstrzyganie spraw w drodze dyskusji i przez utrzymywanie bliższych kontaktów z młodzieżą;

– pomaga, kieruje i interesuje się jednostkami zwracając uwagę na całą grupę; praca z zespołem opiera się na oddolnej inicjatywie członków;

– zachęca wychowanków, zachowując ton towarzyski, do uczestnictwa – w miarę możliwości – w życiu zespołowym,

– chwali i gani, przejawiając obiektywizm;

– opiera stosunki między sobą a grupą na szacunku i zaufaniu⁷².

J. Radzewicz⁷³ w swej książce *Wychowawca i jego klasa* podkreśla, że rzeczywiste partnerstwo tak rzadko spotykane w systemie wychowawczym dzisiejszych szkół, wymaga od nauczyciela i ucznia pewnego poziomu dojrzałości, kształtowanego nie w jednorazowych akcjach czy przez zewnętrzne atrybuty i zachowanie, lecz w długotrwałym procesie wychowawczym, opartym na wzajemnej życzliwości, zrozumieniu i pomocy.

⁷¹ J. Radzewicz, M. Mirgos, *O samorządności uczniów...*, op.cit., s. 34.

⁷² Cyt. za A. Kamińskim, *Samorząd młodzieży...*, op.cit., s. 57–58.

⁷³ J. Radzewicz, *Wychowawca i jego klasa*. MAW, Warszawa 1986.

Demokratyczny system wychowawczy stwarza warunki do rozwoju autentycznej samorządności dzieci i młodzieży, która niekoniecznie musi występować w postaci instytucjonalnych form samorządu uczniowskiego.

Stosowane przez autora określenia, jak: samodzielność, odpowiedzialność, samoplanowanie, samoorganizacja, samokontrola i samoocena są bardzo bliskie pojęciu samorządności. Swoboda zaś myśli i czynu nie może wynikać ze świadomości – wszystko mi wolno, ale z wysokiego stopnia identyfikacji z celami społeczności szkolnej.

J. Radziejwicz przedstawia także listę wybranych pozytywnych skutków autentycznej samorządności:

1. „Przywrócenie uczniom poczucia godności i wolności osobistej jako osób prywatnych i jako członków grupy.

2. Zapewnienie uczniom w większym niż dotąd stopniu poczucia bezpieczeństwa, m.in. dzięki mechanizmom samoobrony grupy wobec zagrożeń zewnętrznych.

3. Stworzenie poczucia posiadania równych szans we współzyciu z innymi członkami grupy jako samorządnej wspólnoty uczniowskiej.

4. Naturalne powstawanie wewnątrzgrupowych norm moralnych, regulujących uznawanie przez uczniów tego, co godziwe i tego, co niegodziwe.

5. Głębsze niż dotychczas pojmowanie odpowiedzialności moralnej, znaczenia prawdziwego autorytetu, prawa do odrębności przekonań, tolerancji dla innych, zdolności do bezinteresownej pomocy innym i rozwijania tzw. wyższych uczuć.

6. Wzajemne wspieranie się uczniów, współdziałanie, współodpowiedzialność za losy jednostek i całej klasy.

7. Spontaniczne i pozaformalne tworzenie się w klasie małych i większych grup uczniowskich o wewnętrznej strukturze, odpowiadającej ich potrzebom oraz akceptowanych przez członków celów.

8. Wyodrębnianie się liderów w wyniku pozytywnie i legalnie działających mechanizmów selekcyjnych.

9. Powstawanie i funkcjonowanie autentycznego przedstawicielstwa uczniów w postaci organów samorządowych.

10. Realizacja idei autentycznego partnerstwa w stosunkach uczniów z dorosłymi wychowawcami.

11. Rzeczywiste upodmiotowienie jednostek i grup uczniowskich w procesie wychowania.

12. Zapewnienie rzeczywistego uczestnictwa społeczności uczniowskiej w tworzeniu i rozwijaniu systemów wychowawczych poszczególnych szkół i klas szkolnych.

13. Uczenie się przez dzieci i młodzież demokratycznych form współzycia społecznego i organizowanie się na zasadzie stowarzyszenia ludzi równych wobec prawa.

14. Pojawienie się warunków koniecznych dla wzajemnego uczenia się w grupie, nie wymuszonej samokontroli, samooceny, samodyscypliny.

15. Ukształtowanie się u uczniów postaw świadczących o gotowości do zachowań prospołecznych w stosunku do jednostek w klasie i poza klasą szkolną⁷⁴.

A. Janowski zauważa jednak, że zespołom kierowanym demokratycznie często zarzuca się brak dyscypliny i porządku. Na ten zarzut autor odpowiada m.in.: „nie ma aktywności zespołowej bez pewnego rodzaju nieporządku. Twórcza modyfikacja działań, inwencja charakterystyczna dla zespołu demokratycznego, to przecież różnorodność zachowań. Należy odróżnić ten typ nieporządku będącego rezultatem aktywności dzieci i różnorodności stosowanych przez nich form działań od rzeczywistego bałaganu”⁷⁵.

W Raporcie CPBP⁷⁶ proponuje się urzeczywistnianie samorządności uczniowskiej dzięki zdobyciu przez nauczyciela kwalifikacji dodatkowych – doradcy działalności samorządowej społeczności szkolnej. Nauczyciel, posiadający specyficzne kwalifikacje ułatwiające mu współpracę z samorządem szkolnym, powinien dysponować szerszą niż inni pedagodzy wiedzą i posiadać dodatkowe umiejętności w zakresie:

- „rozpoznawania i przekładania na język zadań potrzeb uczniowskich, uzgadniania ich lub wygaszania;
- stymulowania uczniów do formułowania zadań indywidualnych i społecznych wynikających z ich potrzeb;
- stwarzania warunków do realizacji tych zadań, podejmowanych zarówno przez pojedynczych uczniów, jak i ich zespoły o różnym stopniu organizacji;
- organizowania uczniów i środków wokół realizacji wspomnianych zadań;
- stwarzania i koordynowania sytuacji, w których uczniowie poczuliby się współgospodarzami szkoły i w rezultacie tego formułowali, podejmo-

⁷⁴ J. Radziejewicz, *Wychowawca...*, op.cit., s. 60–61.

⁷⁵ A. Janowski, *Kierowanie wychowawcze w toku lekcji*, PWN, Warszawa 1974, s. 267.

⁷⁶ *Analiza celów, treści i niektórych uwarunkowań procesu pedagogicznego kształcenia nauczycieli na poziomie wyższym (w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych)*. Raport z badań CPBP – 0817, G. tem. IV B. pod red. A. Łukawskiej, Kraków 1990, s. 17–20.

wali i realizowali zadania z zakresu samoobsługi w codziennym życiu szkolnym;

- przetwarzania systemów wartości społeczno-moralnych w systemy kryteriów i norm ocen, stosowania ich w różnych sytuacjach społecznych do oceny i samooceny zadań podejmowanych przez uczniów – członków samorządu szkolnego, samego siebie, innych nauczycieli i pozostałych współrealizatorów;

- wymiany informacji w zakresie realizacji podejmowanych zadań pomiędzy nim a uczniami, uczniami a uczniami, nim a innymi nauczycielami i współrealizatorami funkcji w celu doskonalenia przygotowania ucznia do życia w społeczeństwie;

- doradzania uczniom podejmującym, realizującym i oceniającym wykonanie różnorodnych zadań, formułujących i chcących przestrzegać prawa i obowiązki uczniów;

- udzielania porad nauczycielom organizującym samorząd w swojej klasie;

- uzgadniania współpracy w zakresie urzeczywistnienia podejmowanych zadań przez pojedynczych uczniów, mniejsze i większe zespoły uczniowskie klasowe i międzyklasowe, nauczycieli i innych ich realizatorów na etapie planowania, realizacji i oceny wykonania tych zadań⁷⁷.

Wyżej cytowane fragmenty analizy wiedzy i umiejętności nauczyciela-doradcy działalności samorządu uczniowskiego należy wiązać z nową koncepcją edukacji⁷⁸, której zasadniczym kierunkiem przebudowy musi być zintegrowana humanizacja szkoły, wychodząca naprzeciw wszechstronnym potrzebom ucznia, wyzwalamąca jego wielokierunkową aktywność, jak również nowa orientacja w kształceniu nauczycieli⁷⁹. Podstaw jej należy szukać w założeniach psychologii humanistycznej, głęboko zainteresowanej człowiekiem i jego posłannictwem. Nauczyciel jest przede wszystkim niepowtarzalną osobowością, a nauczanie i wychowanie powinno mieć charakter dialogowy i polegać na wykorzystaniu indywidualnych możliwości nauczyciela i ucznia w swoisty dla nich sposób⁸⁰.

⁷⁷ *Analiza celów...*, op.cit., s. 19–20.

⁷⁸ Obszerna literatura na ten temat w bibliografii pracy.

⁷⁹ Patrz na ten temat m.in. Cz. Banach, *Koncepcja kształcenia nauczycieli*, „Nowa Szkoła” 1990, nr 8, s. 399; M. Dudzikowa, *Edukacja nauczycielska wobec przemian społecznych i potrzeb współczesnego człowieka*, „Edukacja” 1991, nr 4, s. 114–118; *System pedagogicznego kształcenia, dokształcania i doskonalenia nauczycieli*, pod red. J. Kuźmy, Wyd. Nauk. WSP, Kraków 1991; H. Kwiatkowska, *Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli*, PWN, Warszawa 1988; *Analiza celów...*, op.cit., s. 17–20.

⁸⁰ Por. H. Kwiatkowska, *Nowa orientacja...*, op.cit., s. 30.

W związku z celami niniejszej pracy można postawić pytanie: W jakim stopniu szkoła umożliwi uczniom współdecydowanie o sprawach własnej klasy, szkoły i środowiska uczniowskiego?

Zgromadzone w czasie prowadzonych badań dane określiły (ze względów organizacyjno-technicznych i metodologicznych) tylko niektóre możliwe do ustalenia warunki sprzyjające bądź niesprzyjające samorządności uczniów. Dotyczyły one stosunku wychowawców, nauczycieli, opiekuna samorządu do poczynañ młodzieży, ogólnej atmosfery w szkole, oraz stopnia integracji klas.

Najbliższym doradcą opiekunem ucznia w klasie jest i powinien być wychowawca klasy. Dlatego w pierwszej kolejności omówiono stosunek wychowawcy do podejmowanych przez poszczególne samorządy klas działań (widziany oczyma uczniów).

Partnerstwo i życzliwość przyjęto za stosunek pozytywny, zaś obojętność, niechęć i wrogość – za negatywny.

Z uzyskanych danych wynika, że w ośmiu klasach szkoły krakowskiej (na 14 badanych klas) i w pięciu – szkoły w Krzeszowicach (na 6 badanych), większość młodzieży oceniła ten stosunek jako pozytywny (partnerski, życzliwy). Młodzież motywowała swój wybór m.in.: „Rzadko spotyka się tak wspaniałych ludzi, wymaga od nas pewnej dorosłości, nie traktuje nas jak dzieci. Pomaga nam, podsuwa pomysły, rady”, „... to tak jak mama. Skarci gdy trzeba, a pochwał nie skąpi”, „jeśli decyzje nasze są słuszne, chętnie je popiera, jeśli nie – to potrafi zastąpić je innymi propozycjami”, „zawsze wysłucha, choć nie zawsze się zgodzi, ale to czasami wychodzi na dobre”, „stara się rozważyć nasze propozycje. Nie przekreśla z góry żadnych głosów. Liczy się z nami”, „pomaga słabszym uczniom. Nie wywyższa się i nie wyśmiewa”, „duże zaangażowanie, prawdziwy kumpel – życzliwa, uśmiechnięta, zawsze chce się do nas zbliżyć”, „jest zaangażowany w nasze sprawy i zawsze obiektywny”.

Były jednak klasy – 6 klas w Krakowie oraz 1 klasa w Krzeszowicach – w których stosunek wychowawcy do samorządu uczniowie ocenili negatywnie. Przeważnie podkreślano obojętność wychowawcy. Jednak w dwóch przypadkach oceniono go jako niechętny, a nawet wrogi. I tu uzasadnienia były różne: „nie zgadza się z naszymi decyzjami, daje wymijające odpowiedzi”, „nie ma dla nas czasu, pozostawia wolne pole do popisu”, „odrzuca nasze pomysły”, „nigdy jej nie pasuje, chce to róbćcie, nie – to nie!”, „wiele decyzji jej się nie podoba – wszystko, co robimy jest złe”, „nie zgadza się z naszymi postulatami, działa wręcz na niekorzyść klasy”, „nie zgadza się z nami – narzuca nam swoje zdanie”, „brak łączności z nami, robi wielkie problemy z niczego; wielokrotnie zawiodła”, „nie

możemy się dogadać, wynika to z wieku wychowawcy”. Podane przykłady świadczą, iż uczniowie trafnie motywowali swoje oceny.

Podsumowując uzyskane wyniki badań można przyjąć, iż w badanych szkołach ponad połowa odpowiedzi (55,5%) to pozytywne opinie o wychowawcach. W Krzeszowicach wypowiedzi pozytywnych było znacznie więcej (69,5%) niż w Krakowie (49,5%).

Korzystnie wypadła także ocena stosunku nauczyciela-opiekuna samorządu do propozycji i działań młodzieży. Zdecydowana większość uczniów (63,5%) w obydwu badanych szkołach oceniła ten stosunek jako pozytywny. Uczniowie uzasadniali swoje opinie następująco: „to prawdziwy przyjaciel – nie zraża się, choć popełniamy błędy”, „jest to osoba w pełni rozumiejąca potrzeby uczniów”, „poważnie podchodzi do swoich zadań”, „zawsze stara się nam pomóc”, „robi, co może, ale może niewiele”, „przekonuje dyrekcję o naszych słuszościach i postanowieniach”, „jest za wszelkimi reformami, lubi jak ludzie chcą coś zrobić”.

Odpowiedzi świadczących o negatywnym stosunku, przejawiającym się w obojętności lub niechęci było zaledwie 3%. Natomiast dość dużo odpowiedzi (37,6%) wskazuje, iż młodzież nie potrafi dokonać takiej oceny. Uczniowie uzasadniali: „...bo go nie znam”, „...bo nie wiem, kto nim jest”, „... nie jestem w samorządzie”.

Za nieprawidłowość należy uznać, że większość ogółu badanych (71,5%) nie wiedziała, w jaki sposób nauczyciel został opiekunem samorządu (84,5% w Krakowie i 43,8% – w Krzeszowicach).

Z uzyskanych danych wynika, że w Krzeszowicach procedura wyboru opiekuna samorządu była bardziej prawidłowa – prawie 50% uczniów wskazało, iż nauczyciela-opiekuna samorządu wybierała młodzież. Wskaźnik odpowiedzi „nie wiem” w Krzeszowicach wynosił 43,8%, a w Krakowie aż 84,5%.

Z przeprowadzonych rozmów z uczniami obydwu szkół wynikało, iż opiekunami samorządu byli nauczyciele lubiani i akceptowani przez młodzież. Nieznajomość wyboru na to stanowisko może świadczyć o małym zainteresowaniu i zaangażowaniu w pracę samorządu ogółu uczniów lub też o wąskim kręgu wyborców (19,3%).

Opinie uczniów, dotyczące stosunku ogółu nauczycieli do podejmowanych przez samorząd decyzji, działań można podzielić następująco:

- stosunek pozytywny – nauczyciele liczą się z propozycjami uczniów i przeważnie je akceptują,
- stosunek pozytywny i negatywny, dotyczący poprawności w stosunkach nauczycieli z uczniami,

– stosunek negatywny – nauczyciele nie liczą się ze zdaniem młodzieży.

Zgromadzone dane (nie było większych różnic między opiniami uczniów Krakowa i Krzeszowic) pozwalają stwierdzić, że zaledwie 5% ogółu badanych twierdziła, iż nauczyciele liczyli się i przeważnie akceptowali ich propozycje. Większość (64,3%) uważała, iż stosunek nauczycieli do ich poczynań samorządowych był poprawny. Poprawność ta wyrażała się w tym, że: uczniowie sami podejmowali postanowienia, a nauczyciele je zatwierdzali (29%), większość postanowień dotyczących ważnych dla uczniów spraw podejmowali nauczyciele, niektóre tylko uczniowie wprowadzali w życie za zgodą nauczycieli (taką odpowiedź uwzględniło 6,1% badanych uczniów z Krakowa).

Dość dużo młodzieży (30,7%) oceniło ten stosunek negatywnie. Biorąc pod uwagę wielkość poszczególnych wskaźników procentowych można stwierdzić, że dyrekcje w badanych szkołach miały znaczny wpływ na decyzje samorządowe uczniów.

Bezpośrednio z badaniem zagadnieniem wiąże się odpowiedź na pytanie dotyczące atmosfery panującej w szkole, która sprzyja lub nie działalności samorządowej. Odpowiedzi udzielili uczniowie bezpośrednio w tę działalność zaangażowani („funkcyjni”), jak również nauczyciele.

Uzyskane dane dowodzą, iż nauczyciele mieli odmienne niż uczniowie zdanie w tej kwestii. W Krzeszowicach wszyscy badani nauczyciele, a w Krakowie większość (14 osób na 20 badanych) zdecydowanie uważała, że w szkole była sprzyjająca atmosfera do działalności samorządowej, podczas gdy grupa uczniów tak wypowiadających się stanowiła niecałe 20% badanych. Podobne różnice wystąpiły przy odpowiedzi „raczej nie”. Na tę odpowiedź wskazało prawie 22% ogółu badanych uczniów, zaś w grupie nauczycieli takiej odpowiedzi nie odnotowano.

Można wnioskować, że inaczej postrzegają rzeczywistość szkolną i atmosferę nauczyciele niż uczniowie. Podsumowując wyniki należy zaznaczyć, iż mimo istniejących różnic w wypowiedziach uczniów i nauczycieli znaczna część młodzieży oceniła pozytywnie atmosferę szkolną sprzyjającą działalności samorządowej. Młodzież motywowała m.in.: „brak szczególnych ograniczeń i nacisku ze strony grona pedagogicznego”, „po rozmowie przeważnie dochodzi do porozumienia”, „dyrekcja jest przychylna i nie stawia oporu”.

Elementem składowym atmosfery sprzyjającej lub niesprzyjającej działalności samorządowej są również więzi emocjonalne między uczniami, częstość wzajemnych kontaktów oraz wspólne cele działania. Ta, ogólnie mówiąc, integracja zespołu klasowego była przedmiotem

badania socjometrycznych. W wyniku przeprowadzonego wśród uczniów testu obliczono wskaźniki indywidualne⁸¹ (uznania społecznego i popularności), które wykorzystano przy określaniu pozycji społecznej w klasie uczniów, pełniących funkcje w organach samorządowych oraz wskaźniki integracji klas⁸².

Dane zaznaczone na wykresie wskazują, iż pięć klas liceum w Krzeszowicach uzyskało bardzo niski wskaźnik integracji, przyjmujący wartość w przedziale 0,11 – 0,12. Tylko jedna klasa miała najwyższy możliwy wskaźnik integracji – równy 1. Wskaźniki integracji klas w liceum krakowskim były zróżnicowane i przyjmowały wartość od 0,15 – 0,25 (niski wskaźnik integracji), w dwóch klasach wskaźnik ten wynosił 0,33 (średni), a w dwóch 0,55 (wysoki). W trzech klasach był równy 1.

Przedstawione na wykresie wskaźniki upoważniają do postawienia tezy, iż klasy liceum w Krzeszowicach były w porównaniu z klasami szkoły krakowskiej słabiej zintegrowane. Należy to tłumaczyć wysokim odsetkiem uczniów dojeżdżających do szkoły, wynoszącym 57,9% badanych w Krzeszowicach.

Również ocena nauczyciela przez uczniów w kategoriach: pozytywny i negatywny nie wiąże się jednokierunkowo z poziomem integracji klas. Być może wynika to m.in. z tego, że źle postrzegany nauczyciel stanowi źródło integracji klasy na zasadzie negacji tego nauczyciela i obrony przed nim (przykładem może być tu klasa III G i IV A szkoły krakowskiej). Tę tezę należałoby udowodnić w specjalnie zaprogramowanych badaniach.

Przedstawione wcześniej wyniki badań dotyczące współpracy członków rad uczniowskich z rodzicami dowiodły, iż zdecydowana większość (80,7% ogółu badanych) nie dostrzegła tego aspektu w pracy samorządowej.

Zachodzi więc pytanie, jaki jest stosunek rodziców uczniów „funkcyjnych” do ich pracy w radzie samorządu. Otrzymane odpowiedzi można traktować jako opinię badanych uczniów „funkcyjnych” o rodzicach. Wyniki przeprowadzonej analizy pozwalają stwierdzić, iż jest to opinia zarówno pozytywna – „w pełni ją akceptują” (42,2% „funkcyjnych”) jak i negatywna (53%), przejawiająca się przede wszystkim w obojętności (rodzice nie wyrażają swojej opinii, nie interesują się moją działalnością). W Krzeszowicach na tę grupę rodziców wskazało ponad połowę badanych (57,7%), w Krakowie zaś mniej – 43,9%. Wskaźnik ten został jednak powiększony

⁸¹ J. Brzeziński, *Elementy metodologii...*, op.cit., s. 304.

⁸² Ibidem.

Podsumowanie

Analiza założonej funkcji samorządu uczniowskiego i porównanie jej z wynikami badań, obejmujących te istotne fragmenty funkcji rzeczywistej, które uznano w pracy za wskaźnikowe, ujawniły występowanie odchyień funkcji realizowanej od postulowanej.

Z zebranego materiału można wyodrębnić następujące kategorie odchyień:

1. Funkcja założona istnieje – funkcja rzeczywista nie występuje.

a) Postulowanie, iż wszyscy uczniowie szkoły należą do samorządu szkolnego, a uczniowie poszczególnych klas – do samorządu klasowego.

Przez długi okres, zwłaszcza po wojnie, termin „samorząd uczniowski” był różnie interpretowany, a dość rozpowszechniony pogląd o jego elitarnym charakterze sprawił, iż większość młodzieży nie utożsamiała się z samorządem, nie widziała możliwości i nie czuła potrzeby, by uczestniczyć w życiu samorządowym klasy i szkoły.

Realizacja tego postulatu wymaga nie tylko przebudowy strukturalno-organizacyjnej samorządu uczniowskiego, ale wiąże się z dokonaniem istotnych zmian w świadomości młodzieży i nauczycieli oraz w rozumieniu jego istoty.

b) Zbiorowe planowanie, organizowanie, kontrola i ocena życia w klasie, w szkole jest przejawem samorządności młodzieży.

Postulaty resortu oświaty oraz autorów prac pedagogicznych propagujące powszechność działań samorządu uczniowskiego nie były właściwie realizowane.

Idea samorządności znajdowała w praktyce swój wyraz jako instytucjonalna forma – samorząd ten tworzyły małe grupy uczniów, pełniących w nim stałe funkcje. Taki samorząd funkcjonował w ramach istniejącego dotychczas modelu, który określał jego organizacyjną strukturę i działanie.

c) Organ kontrolny samorządu uczniowskiego czuwa nad prawidłowym gospodarowaniem środkami finansowymi. Operacje finansowe i dokumentacja powinny być prowadzone zgodnie z ogólnymi zasadami obowiązującymi w gospodarce instytucji.

Z przeprowadzonych badań wynika, że uczniowie-skarbnicy klasowi nie byli dostatecznie przygotowani do wypełniania swych zadań. Dysponując funduszami nie posiadali żadnej dokumentacji (nie znali zasad jej prowadzenia), świadczącej o należyтым wykorzystaniu środków finansowych, pochodzących głównie ze składek uczniowskich. W badanych szkołach nie funkcjonował także organ kontrolno-oceniający pracę skarbnika.

Działania finansowe samorządu uczniowskiego wymagają ścisłych wytycznych, określających prawa i obowiązki skarbnika na tle innych funkcji pełnionych przez uczniów. Brak takiego określenia powoduje często sytuacje konfliktowe między skarbnikiem a uczniami (byli oni mniej popularni w klasie, a sami częściej wyrażali swoje niezadowolenie z pełnionej roli).

2. Funkcja założona nie istnieje – funkcja rzeczywista występuje.

a) Prowadzenie przez nauczyciela – opiekuna samorządu spraw finansowych.

b) Tworzenie funduszu klasowego ze składek uczniowskich.

Gromadzenie funduszy klasowych pochodzących ze składek uczniów na tzw. potrzeby klasy, jak również prowadzenie przez nauczyciela spraw finansowych szkolnego samorządu nie zostało określone przez przepisy resortu oświaty, ani opisane w literaturze pedagogicznej. Można przypuszczać, iż uściślenie przepisów lub rozszerzenie uprawnień samorządów mogłoby rozwiązać te problemy.

3. Funkcja założona występuje w szerszym zakresie i/lub zawiera bogatsze treści niż funkcja rzeczywista.

a) Wybory do organów przedstawicielskich samorządu uczniowskiego odbywają się według ustanowionej ordynacji wyborczej.

Literatura pedagogiczna postuluje przestrzeganie kilku zasad: wybory powinny być powszechne, tajne, poprzedzone wyborami do rad klasowych, uczniowie mogą pełnić tylko jedną funkcję, nauczyciele w razie potrzeby mogą służyć pomocą w doborze kandydatów.

W praktyce szkolnej istnieje kilka sposobów organizacji i trybu wyborów do organów przedstawicielskich samorządu uczniowskiego. W więk-

szości przypadków ogólne zasady wyborów były przestrzegane. Stwierdza się jednak, iż znaczna część uczniów pełniła więcej niż jedną funkcję, obserwowano przeciążenie obowiązkami społecznymi wąskiej grupy osób. Rzadko, ale notowane były w wypowiedziach uczniów uwagi dotyczące narzucania kandydata przez wychowawcę.

Należy zaznaczyć, iż mimo istnienia określonej ordynacji wyborczej, wskaźnik procentowy odpowiedzi negatywnych, dotyczących sposobów przeprowadzania wyborów (nieprecyzyjnych, niepełnych oraz „nie wiem”) był dość wysoki.

Odchylenie to świadczy o funkcjonowaniu w badanych szkołach pewnego stereotypu wyborów, do którego młodzież nie przywiązywała większej wagi.

b) Działalność samorządowa uczniów odbywa się w ramach określonych struktur organizacyjnych (organ ustawodawczy, wykonawczy, kontrolny).

Schemat organizacyjny samorządu uczniowskiego w badanych szkołach był podobny.

Organem przedstawicielskim i zarazem głównym wykonawczym samorządu szkolnego była Szkolna Rada Uczniowska, klasowych – Rada Klasowa. Władzą ustawodawczą było ogólne zebranie członków rad uczniowskich. W skład rad uczniowskich wchodził: przewodniczący, jego zastępcy, sekretarz, skarbnik oraz przewodniczący sekcji.

W badanych szkołach brak było organu kontrolno-oceniającego pracę rad uczniowskich, jak również wypracowanych form samokontroli i samooceny samorządowych działań.

Wywoływało to wiele negatywnych skutków wychowawczych. Młodzież nie była wdrożona do planowej, systematycznej pracy połączonej z samokontrolą i samooceną swoich działań. Opinie o działalności samorządu uczniowskiego były zbyt ogólnikowe, aby na ich podstawie można było formułować wnioski do dalszej pracy.

c) Uczestnictwo uczniów w rozpatrywaniu konfliktów między sobą oraz przypadków naruszania zasad zawartych w *Kodeksie ucznia*.

Uczniowie wśród wymienianych przez siebie samorządowych zadań nie wyodrębniają tego postulatu.

Na podstawie rozmów przeprowadzonych z uczniami pełniącymi funkcje w klasowych i szkolnych radach uczniowskich wynika, że brak było okazji, a także kompetencji do samodzielnego rozstrzygnięcia i oceny spraw rówieśniczych. Sprawy te nadzorowali i oceniali nauczyciele. Oni też decydowali ostatecznie o ocenie ucznia z zachowania.

Można przyjąć, że mimo zaleceń władz szkolnych oraz wskazówek z literatury pedagogicznej, dotyczącej udziału uczniów w ocenie ich zachowania, uczniowie nie korzystali w pełni z przysługujących im uprawnień, które powinny odgrywać ważną rolę w procesie samowychowania młodzieży.

d) Wykonywanie przez uczniów niezbędnych prac na rzecz klasy, szkoły i środowiska.

Roli pracy społecznie-użytecznej poświęca literatura pedagogiczna wiele miejsca. Zalecają ją także przepisy resortowe.

W praktyce prace społecznie-użyteczne, zwane potocznie „porządkowymi”, wykonywane były przez młodzież niechętnie i w wąskim zakresie.

W przeprowadzonych wywiadach, uczniowie nie kwestionowali potrzeby i wartości tych prac, mieli jednak wiele uwag krytycznych, związanych z brakiem planowania prac przez uczniów, niewłaściwą ich organizacją, nadmierną kontrolą ich przebiegu ze strony dorosłych. Często była to praca pozorowana, a stosunek młodzieży do niej negatywny.

e) Współdziałanie rad uczniowskich z ogółem młodzieży, nauczycielami, organizacjami młodzieżowymi i rodzicami w sprawach dotyczących ogółu młodzieży i szkoły.

Postulat ten wynika nie tylko z literatury pedagogicznej, ale jest dość oczywistą dyrektywą prakseologiczną.

Działanie rad uczniowskich należy rozpatrywać w aspekcie ich współdziałania z całą społecznością szkolną.

Współdziałanie powinno obejmować wspólne planowanie i organizowanie pracy, a także wzajemne informowanie o przebiegu prac i dokonywanych postępach.

Działania te w praktyce szkolnej realizowane były w bardzo wąskim zakresie, a mianowicie:

– Współdziałanie rad uczniowskich z ogółem młodzieży polegało głównie na działalności informacyjnej.

Nieznaczny był udział młodzieży w planowaniu pracy samorządowej, w podejmowaniu decyzji oraz w realizacji zadań. Zdaniem niektórych uczniów pełniących funkcje w radzie uczniowskiej, zainteresowanie i zaangażowanie młodzieży w ich pracę obserwowano podczas realizacji zadań reprezentacyjno-interwencyjnych i rekreacyjnych. Większość uczniów „funkcyjnych” wskazywała na ogólne zniechęcenie młodzieży do uczestnictwa w życiu klasy, szkoły.

– Współdziałanie rad uczniowskich z nauczycielami miało charakter fragmentaryczny i raczej symboliczny.

Przedstawiciele społeczności uczniowskiej brali udział w posiedzeniach rady pedagogicznej, która zatwierdzała plany pracy samorządu i organizacji młodzieżowych oraz oceniała ich realizację. Uczestniczyli także w posiedzeniach komisji stypendialnej – głos młodzieży miał jednak charakter informacyjny bądź doradczy. Należy to uznać za ograniczenie w stosunku do uprawnień zgłaszania problemów, postulatów stawianych pod obrady społeczności szkolnej.

Przejawem współdziałania nauczycieli i uczniów było organizowanie niektórych zajęć pozalekcyjnych (sesji naukowych, Dnia Sportu, rocznic szkolnych) i pozaszkolnych (wycieczek, wyjazdów do kina, teatru).

Bardzo rzadko uczniowie wymieniali ważne dla samorządowych działań sprawy, dotyczące: rozwiązywania z wychowawcą, nauczycielami problemów klasy, konfliktów (uczeń-uczeń, uczeń-nauczyciel), organizowania godzin wychowawczych oraz przedstawiania dyrekcji szkoły potrzeb koleżanek i kolegów.

– Zdecydowana większość uczniów pełniących funkcje w radach samorządu uczniowskiego nie traktowała swych wspólnych działań z organizacjami młodzieżowymi i rodzicami jako współdziałania; były to pojedyncze, rzadkie akcje, np. udział w czynach społecznych i akademiach, a ze strony rodziców pomoc materialna i organizowanie opieki.

4. Funkcja założona występuje w węższym zakresie i/lub zawiera uboższe treści niż funkcja rzeczywista.

a) Formalne uprawnienia młodzieży do samodzielnego organizowania czasu wolnego.

Literatura pedagogiczna, a także władze oświatowe zwracają uwagę na potrzebę współpracy uczniów i nauczycieli w organizowaniu czasu wolnego. Brak natomiast uprawnień młodzieży do samodzielnego podejmowania tego typu działań.

Wyniki badań dowodzą, że zadania rekreacyjno-twórcze samodzielnie podejmowane przez młodzież były dobrze przygotowane, przynosiły więcej radości i satysfakcji. Nauczyciele byli gośćmi i obserwatorami przebiegu realizacji programów. Według ich opinii młodzież chętnie podejmowała tego typu zadania i miała zadowalające wyniki. Samodzielne działania uczniów nie tylko dotyczące rekreacji i twórczości wymagają odpowiednich kompetencji, określających ich prawa i obowiązki; słusze zatem byłoby wypełnienie tej luki w przepisach i literaturze.

Przeprowadzone badania, oprócz wyżej wymienionych grup odchyień, ujawniły występowanie zgodności założeń z rzeczywistymi działaniami.

– Opiekunem samorządu uczniowskiego byli nauczyciele akceptowani przez młodzież.

– Członkami rad uczniowskich byli uczniowie z predyspozycjami społecznymi, wzorową lub wyróżniającą oceną ze sprawowania oraz akceptowani przez młodzież i nauczycieli.

Przeanalizowane powyżej kategorie odchyleń mogły zaważyć na jakości i efektywności pracy samorządu uczniowskiego. Poznanie przyczyn tych odchyleń ułatwi zaprojektowanie zmian, które spowodowałyby ich likwidację czy redukcję oraz pomoże doprowadzić do odnowy samorządu uczniowskiego.

CZĘŚĆ II

Przyczyny odchyień funkcji rzeczywistej od założonej

1. Rozumienie idei samorządu uczniowskiego przez uczniów i nauczycieli

Jednym z istotnych czynników wpływających na powstanie odchyień funkcji rzeczywistej od założonej jest – jak to określono w hipotezie roboczej – rozumienie idei samorządu uczniowskiego.

Biorąc pod uwagę przedmiot badań, przyjęto za wskaźnikowe odpowiedzi na następujące pytania:

- Co to jest samorząd uczniowski?
- Czy członkami samorządu uczniowskiego są wszyscy uczniowie?
- Jakie prawa i obowiązki ma samorząd uczniowski?

Uczniowie formułowali następujące definicje samorządu. Uważali, że jest to: organizacja młodzieżowa (52,1%), grupa – zespół uczniów (34,4%), wszyscy uczniowie (4,8%). Wśród odpowiedzi innych (3,2%) znalazły się: wewnętrzna instytucja, organ, system szkolny, a 5,5% uczniów nie potrafiło udzielić odpowiedzi.

Wynika stąd, iż ponad połowę ogółu badanych uczniów stanowili ci, według których „samorząd uczniowski jest organizacją młodzieżową”, reprezentującą interesy wszystkich uczniów, zajmującą się ich sprawami, pośredniczącą między uczniami i nauczycielami.

Podane definicje były analizowane przez tych uczniów, w aspekcie przedmiotowym. Nie wynika z nich, kto jest w tej organizacji, kto ma pracować i ponosić odpowiedzialność.

Druga grupa przeprowadziła analizę tej definicji z podmiotowego punktu widzenia. „Samorząd to grupa uczniów”, która reprezentuje ogół uczniów i zajmuje się ich sprawami. W tym przypadku, to grupa podejmuje działanie, a ogół korzysta lub nie ze świadczonych usług.

Niecałe 5% badanych uważało, że „samorząd uczniowski, to wszyscy uczniowie”, którzy (mając lub nie własną reprezentację) interesują się życiem swojej klasy, szkoły, chcą współdecydować o sprawach młodzieży.

W konsekwencji tak rozumianej definicji tylko 15,7% ogółu badanych uznało, że wszyscy uczniowie są członkami samorządu. Ponad 72% nie utożsamiało się z nim, a prawie 12% nie miało orientacji w tym względzie.

Inne podejście do badanego problemu mieli nauczyciele. Zdaniem większości (84,6%) wszyscy uczniowie są członkami samorządu. Definiowanie zaś jest dość stereotypowe. Można sądzić, iż zdecydowana większość nauczycieli (76,9%) opierała się na definicjach literatury pedagogicznej lat 60. i 70., prezentującej różne podejścia do samorządu. Stąd w odpowiedziach „innych” znalazły się takie określenia samorządu, jak: metoda, forma, środek wychowania.

Podsumowując ten wątek rozważań można stwierdzić, że wyniki badań wskazują na wiele nieprawidłowości w rozumieniu, interpretacji (zwłaszcza przez uczniów) samego terminu „samorząd uczniowski”, a w konsekwencji przynależności do samorządu. Wnioski byłyby daleko idące, gdyby nie dalsze odpowiedzi, dotyczące praw i obowiązków samorządu uczniowskiego.

Prawa i obowiązki podane przez uczniów są trafniejsze, niż ich definicje – bowiem ich treść odzwierciedla istotę badanego zagadnienia.

Nie zauważa się zasadniczych różnic w poglądach uczniów Krakowa i Krzeszowic, chociaż wyższy wskaźnik procentowy odpowiedzi dotyczących prawa do współdecydowania o życiu klasy, szkoły oraz możliwości swobodnego wypowiedzania się może świadczyć o odważniejszej i pewniejszej postawie uczniów krakowskiej szkoły. Podobnie mniejsza grupa uczniów w Krzeszowicach wypowiadała się na temat poszczególnych obowiązków samorządu; wiąże się to z dużym odsetkiem uczniów dojeżdżających, którzy obawiali się dodatkowych zajęć.

Tabela 2

Prawa samorządu uczniowskiego w opinii uczniów

Wyszczególnienie odpowiedzi	Liceum Ogólnokształcące					
	Kraków N=358		Krzeszowice N=169		Razem N=527	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1. Prawo do współdecydowania o życiu klasy, szkoły	209	58,4	68	40,2	277	52,6
2. Możliwość swobodnego wypowiedziania się	182	50,8	74	43,8	256	48,6
3. Prawo do partnerskiego stosunku z nauczycielami	160	44,7	76	45,1	236	44,8
4. Inne odpowiedzi	11	3,1	8	4,7	19	3,6
5. Nie wiem	8	2,2	5	3,1	13	2,5
6. Brak odpowiedzi	34	9,5	32	18,9	66	12,5

Tabela 3

Obowiązki samorządu uczniowskiego w opinii uczniów

Wyszczególnienie odpowiedzi	Liceum Ogólnokształcące					
	Kraków N=358		Krzeszowice N=169		Razem N=527	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1. Reprezentować interesy ogółu uczniów	189	52,8	84	49,7	273	51,8
2. Współpracować z dyrekcją i nauczycielami	128	35,7	42	24,8	170	32,3
3. Organizować życie w klasie, w szkole	122	34,1	46	27,2	168	31,9
4. Współpracować ze wszystkimi uczniami, nie tylko z jednostkami	116	32,4	46	27,2	162	30,7
5. Dbać o dobrą atmosferę w klasie, w szkole	41	11,4	2	1,2	43	8,2
6. Inne odpowiedzi	7	2	6	3,5	13	2,5
7. Nie wiem	12	3,3	4	2,4	16	3
8. Brak odpowiedzi	29	8,1	27	16,1	56	10,6

U w a g a: suma wskaźników % jest wyższa od 100, gdyż niektórzy uczniowie udzielili więcej niż jednej odpowiedzi.

Porównując wypowiedzi nauczycieli i uczniów, można zauważyć dość istotne różnice w interpretacji praw i obowiązków samorządu uczniowskiego. Reprezentowanie interesów ogółu i współpracę samorządu z dyrekcją i nauczycielami – uczniowie kwalifikowali do obowiązków, nauczyciele zaś do praw. Nauczyciele nie wyodrębnili takiego prawa, jak: możliwość swobodnego wypowiedzenia się. Natomiast treść ich odpowiedzi „innych” wiązała prawa i obowiązki samorządu z przestrzeganiem i realizacją *Kodeksu ucznia*, z uznaniem patronatu rady pedagogicznej i respektowaniem wspólnych ustaleń dyrekcji, nauczycieli i rady pedagogicznej.

Wypowiedzi nauczycieli sugerują nieco tradycyjny sposób patrzenia przez nich na samorząd – podkreślanie jego powinności względem szkoły i nauczycieli, a na końcu uczniów.

2. Stosunek uczniów i nauczycieli do samorządu

Rozpatrując przyczyny odchyień funkcji rzeczywistej od założonej nie sposób pominąć kwestie stosunku społeczności szkolnej do samorządu.

Niektóre wyniki badań dotyczące stosunku wychowawcy, opiekuna samorządu i ogółu nauczycieli do poczynañ samorządowych uczniów (w opinii samych uczniów) zamieszczone zostały w cz. I rozdz. 4 i służyły ocenie rzeczywistego współdecydowania uczniów o sprawach szkoły i swojego środowiska.

W ankiecie znajdowały się również pytania dotyczące przedmiotu badań:

- Czy jest potrzebny samorząd uczniowski w klasie, w szkole?
- Czy jesteś zainteresowany działalnością samorządową?
- Czy chciałbyś pełnić funkcję w radzie uczniowskiej?

Uczniowie „funkcyjni” odpowiedzieli dodatkowo na pytania:

- Czy jesteś zadowolony z pełnionej funkcji?
- Jakimi motywami kierowałeś(aś) się podejmując pracę w radzie samorządu?

Odpowiedzi na pierwsze pytanie udzielili uczniowie i nauczyciele.

Zdecydowana większość młodzieży zarówno z Krakowa, jak i Krzeszowic wypowiedziała się, że samorząd uczniowski jest potrzebny (w klasie 94,7%, w szkole 89,7%). Tak wysoki wskaźnik procentowy świadczy, iż młodzież mimo niewłaściwego rozumienia terminu samorząd – chce być partnerem nauczyciela, współdecydować o życiu własnej klasy i szkoły, aktywnie uczestniczyć w realizacji zadań oraz samodzielnie rozwiązywać sprawy własnego środowiska.

Odpowiedzi negatywnych udzieliło 13,2% (w klasie 5,1%, w szkole 8,1%) ogółu badanych. Poznając motywację wyboru tych odpowiedzi (np. „nikt nie liczy się z jego opinią”, „to tylko duży obowiązek”, „jego działalność jest niewidoczna”) można sądzić, że tak odpowiadali uczniowie zniechęceni do pracy samorządowej.

Opinie nauczycieli na temat potrzeby istnienia samorządu są jednoznaczne. Wszyscy uważali, że samorząd jest potrzebny. Wybór motywowali oni m.in.: „dla dobra uczniów i dobrej współpracy z uczącymi”, „ożywia i uatrakcyjnia życie szkolne”, „kształtuje samodzielność”.

Powstaje pytanie – czy wobec tego ten czynnik ma wpływ na odchylenie funkcji rzeczywistej od założonej.

Wyniki odpowiedzi na kolejne pytania dotyczące zainteresowania uczniów działalnością samorządową, oraz pełnienia przez nich funkcji są dość zaskakujące. Ponad połowa badanych uczniów w Krakowie i Krzeszowicach nie była bowiem zainteresowana działalnością samorządową. Więcej w tej grupie było uczniów z klas IV, co można tłumaczyć ich nadmierną koncentracją uwagi na nauce przed maturą. Brak zainteresowania można wiązać z tym, że 59,2% ogółu badanych uznało, że samorząd nie zaspokaja ich potrzeb. Najczęściej uczniowie podkreślali: mało ciekawy program działania – 16,5%, rada samorządu nie działa dobrze – 11,9% podejmowane decyzje często nie są realizowane – 10,1%.

Zdecydowana większość badanych (79,9% w Krakowie i 88,2% w Krzeszowicach) nie chciałaby pełnić żadnych samorządowych funkcji: brak predyspozycji organizatorskich podkreśliło 30,7%, samorząd nie spełnia moich oczekiwań – 16,5%, zbyt dużo obowiązków – 15,7%, brak czasu – 15,4%. Pozostali uczniowie nie uzasadnili swoich odpowiedzi.

Na podstawie przeprowadzonych danych można wnioskować, że negatywne zjawisko, jakim jest ogólna niechęć młodzieży do pełnienia funkcji ma swoje przyczyny, zarówno indywidualne, jak i społeczne.

Jakimi więc motywami kierowali się uczniowie pełniący funkcje w radzie samorządu?

Do najczęściej wymienianych motywów należały: „lubię pomagać innym” (Kraków – 33,3%; Krzeszowice 53,8%) i „lubię pracować społecznie” (28,1%; 34,6%). W Krzeszowicach wskaźniki procentowe były znacznie wyższe. Można więc sądzić, iż środowisko wielkomiejskie raczej hamuje ujawnianie i realizację działań prospołecznych. Natomiast środowisko małego miasta taką gotowość wyzwała. Własnymi potrzebami (kontaktów społecznych, przynależności grupowej, samodzielności) kierowało się 34,9% ogółu badanych (nie było większych różnic między szkołami). Ponadto 25,3% uczniów wskazało na inne motywy. Wśród

wymienionych przeważały te o treści negatywnej, np.: „Zostałam wybrana i nie przyjęto mojej rezygnacji”, „zostałam wybrany zaocznie”, „...bo musiałem”, „z konieczności, nikt inny nie miał ochoty”.

Za pozytywne zaś można uznać takie motywy, jak: „drażni mnie obojętność i chcę coś zmienić”, „zostałam wybrana i nie powinnam zawieść”, „mam doświadczenie i praktykę ze szkoły podstawowej”.

Należy zaznaczyć, że choć uczniowie z rad uczniowskich byli w większości (60,3%) zadowoleni ze swej funkcji, to w pracy samorządowej napotykali na różne trudności.

Największa grupa „funkcyjnych” w Krakowie (59,6%) i Krzeszowicach (42,3%) wskazała na brak zaangażowania w działalność samorządową ogółu uczniów. Można więc sądzić, iż zjawisko społecznej bierności młodzieży (patrz Cz. II rozdz. 3) występuje często w badanych szkołach.

Uczniowie podkreślali również brak zrozumienia dla ich pracy (Kraków 19,3%; Krzeszowice 11,5%) oraz brak pomocy ze strony niektórych nauczycieli (17,5%; 3,8%).

Wśród odpowiedzi uczniów „funkcyjnych” na pytanie „Jakie twoim zdaniem czynniki warunkują zaangażowanie wszystkich uczniów w działalność samorządową?” przeważały: chęć działania, pracy w grupie (38,5%), atrakcyjny program (27,7%) oraz sprzyjająca atmosfera w szkole (22,9%).

Porównując wypowiedzi uczniów „funkcyjnych” z Krakowa i Krzeszowic dotyczące trudności w pracy można zauważyć, iż wskaźniki procentowe we wszystkich przypadkach są dużo niższe w Krzeszowicach. Być może wynika to z tego, że uczniowie tej szkoły chętniej mówili o swych trudnościach – podczas wywiadów zwracali uwagę na trudności, których nie uwzględnili w ankiecie, np. słabe warunki socjalno-bytowe, zbytne obciążenie pracą, brak czasu.

Należy zaznaczyć, iż „funkcyjnych”, którzy nie napotykali na trudności w pracy było ogółem 16,9%, natomiast nie orientujących się w badanym problemie 13,2%. W grupach tych przeważali sekretarze i zastępcy. Wydaje się, iż rola i zadania tych „funkcyjnych” nie są jasno określone. Wywiady dostarczają danych potwierdzających to przypuszczenie. Uczniowie często określali pełnione funkcje jako „narzucone”, „tytułarne”, „niepotrzebne”.

Można zatem wysnuć wniosek, że istnieje przyczynowy związek między występowaniem takich odchyłeń a stosunkiem uczniów do samorządu, który wyraża się brakiem zainteresowania działalnością samorządową ponad połowy badanych, niechęcią młodzieży do pełnienia funkcji

(82,5%), co można również wiązać ze słabym ich określeniem, a także trudnościami, na jakie napotykają w pracy „funkcyjni”.

Nauczyciele-opiekunowie samorządu, choć wyrażali zadowolenie ze swej funkcji, napotykali również na trudności w pracy wynikające z braku doświadczenia i z niezajomości zarządzeń dotyczących funkcjonowania samorządu (Krzeszowice), a także z bierności, apatii znacznej części młodzieży (Kraków).

Na brak zainteresowania i zaangażowania w działalność samorządową wskazał również pracownik Kuratorium. W organizowanych przez tę instytucję różnych formach młodzieżowego ruchu samorządowego, jak: sejmiki, spotkania z władzami szkolnymi w Kuratorium w Międzyszkolnym Klubie Samorządu Uczniowskiego, a także dyżury członków Międzyszkolnej Rady Samorządu Uczniowskiego – uczestniczyła niewielka grupa młodzieży. Z badań natomiast wynika, że uczniowie nawet o tych formach nie wiedzieli.

3. Udział młodzieży w życiu samorządowym klasy, szkoły

Analiza zadań klasowych i szkolnych samorządów skłania do postawienia zasadniczego pytania związanego z udziałem młodzieży w realizacji tych zadań. Samoocena dorastającej młodzieży związana z jej udziałem w życiu klasy i szkoły oraz oceną własnych postępów w nauce i zachowaniu ma duże znaczenie dla rozwoju i kształtowania samorządności, jak również stanowi istotny element w badaniu tego problemu.

Zagadnienie to było przedmiotem badań ankietowych. Uczniowie dokonali samooceny swojego udziału w realizacji zadań samorządowych, zarówno w klasie, jak i w szkole.

Samoocena wiązała się z podaniem konkretnych przykładów wykonywanych zadań. Niektóre były wykonywane samodzielnie, jak np. pomoc w nauce, przygotowanie referatów, programu do radiowęzła, redagowanie gazetek, plakatów, naprawa drobnego sprzętu i pomocy naukowych, zakup biletów do kina, teatru, organizowanie spotkań z ciekawymi ludźmi; inne – zespołowo (najczęściej w grupach 3–5 osób), np. organizacja imprez klasowych, dyskotek, giełd, turniejów, festiwali i konkursów, zawodów sportowych, naprawa sprzętu klasowego (krzesła, ławki), prace w domu dziecka i w domu opieki społecznej.

Za istotny fakt należy uznać to, że młodzież zadania reprezentacyjno-interwencyjne (np. udział w zebraniach, obrona ucznia), a także niektóre organizacyjno-porządkowe (pełnienie dyżurów) traktowała jako swój podstawowy obowiązek, nie wliczając ich w listę wykonywanych zadań. Postawę bierną charakteryzowały odpowiedzi typu „nie biorę udziału” lub

brak podania przykładu realizowanego zadania (takich przypadków w poszczególnych klasach odnotowano niewiele). Samoocena własnego wkładu ucznia w realizację samorządowych zadań, stanowiła podstawę do wyodrębnienia uczniów aktywnych i obliczenia wskaźników aktywności samorządowej dla klas i szkoły.

Wskaźniki obliczono według następującego wzoru:

Wskaźnik Aktywności Samorządowej w Klasie

$$\frac{\text{Liczba uczniów biorących udział w realizacji zadań w klasie}}{\text{Liczba uczniów w klasie}} \times 100$$

Wskaźnik Aktywności Samorządowej w Szkole

$$\frac{\text{Liczba uczniów biorących udział w realizacji zadań w szkole}}{\text{Liczba uczniów w szkole}} \times 100$$

Na podstawie zgromadzonych danych wynika, że zaangażowanie młodzieży w prace samorządowe było słabe. Na ogólną liczbę badanych (527 uczniów) w pracach samorządu klasowego brało udział 158 uczniów, co stanowi 30,1%, a szkolnego 81 uczniów, tj. 15,4%. Widoczne są różnice w aktywności samorządowej uczniów szkoły w Krakowie i w Krzeszowicach.

Na wykresie 2 zaznaczono udział uczniów poszczególnych klas w realizacji zadań samorządu klasowego, a na wykresie 3 – szkolnego. Dane (wykres 2) wskazują, iż wskaźniki aktywności samorządowej w klasie (z wyjątkiem trzech klas) są niskie i wynoszą od 13,8%–39,4% w Krakowie i od 4,2%–27,3% w Krzeszowicach. Jak już wcześniej zauważono, klasy czwarte były mniej zainteresowane i zaangażowane w działalność samorządową. Aktywność samorządowa uczniów liceum w Krzeszowicach była znacznie niższa, co wiąże się z wysokim odsetkiem (57,9%) uczniów dojeżdżających do szkoły. Zaangażowanie uczniów poszczególnych klas w pracach samorządowych w jednym przypadku – klasa IV e z Krakowa – aktywność ta była wyższa, oraz w trzech przypadkach klas z Krzeszowic – taka sama. W związku z dużym spadkiem udziału uczniów poszczególnych klas liceum krakowskiego w pracach samorządu szkolnego niewielka jest różnica między uzyskanymi wskaźnikami Krakowa i Krzeszowic.

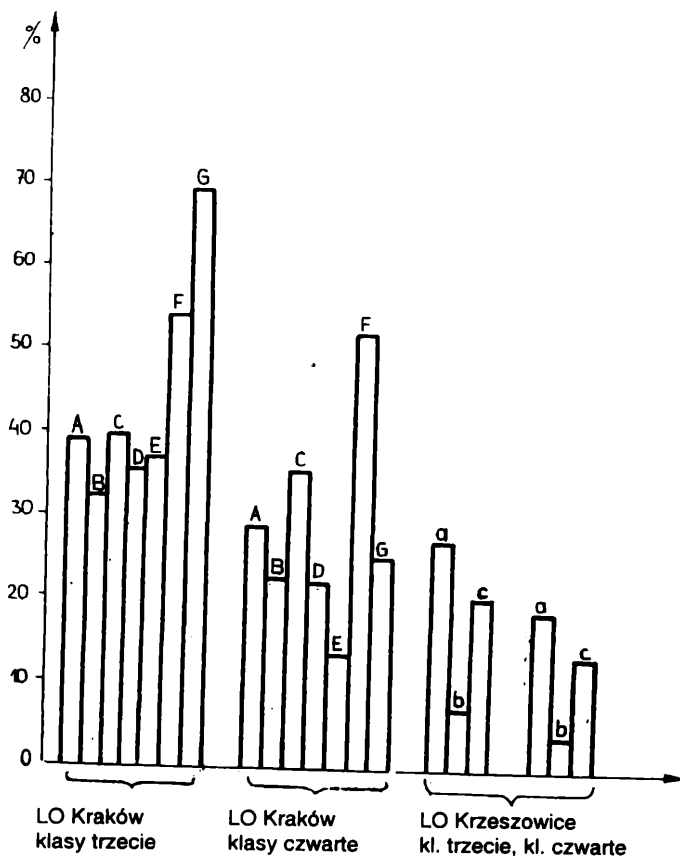
Porównując wskaźniki integracji poszczególnych klas (wykres 1) z uzyskanymi przez te klasy wskaźnikami aktywności samorządowej, nie stwierdzono wyraźnej zależności prostej. Prawdopodobnie poziom

integracji klas analizowanych grup społecznych nie wpływa jednoznacznie na poziom ich aktywności samorządowej. Natomiast wysoki poziom aktywności samorządowej nie musi wiązać się wprost z poziomem integracji badanych klas.

Nasuwa się pytanie, czy i jakie istnieją zależności między aktywnością i biernością samorządową uczniów w klasie, w szkole oraz aktywnością i biernością samorządową uczniów w klasie a ich postęпами w nauce i oceną ze sprawowania.

Wykres 2

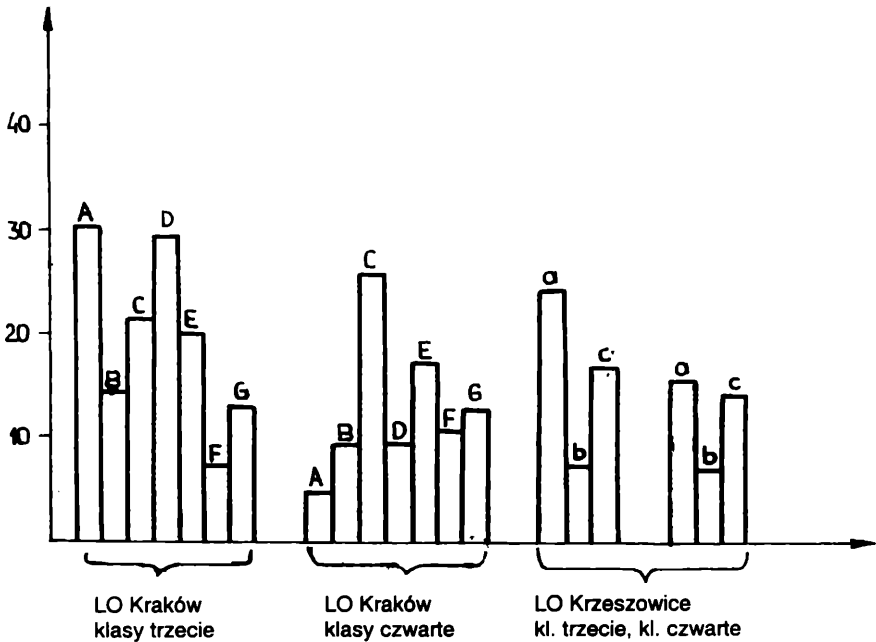
Wskaźniki aktywności samorządowej uczniów w klasach

oś pozioma – badane klasy

oś pionowa – wskaźnik aktywności samorządowej

Wskaźniki aktywności samorządowej uczniów w szkołach

oś pozioma – badane klasy

oś pionowa – wskaźnik aktywności samorządowej

Do zbadania istotności tych związków zastosowano statystykę „Chi – Kwadrat” (χ^2)⁸³. Wartość statystyki χ^2 wraz z odpowiednią liczbą stopni swobody pozwala znaleźć w tablicach⁸⁴ prawdopodobieństwo „p” określające istotność związku. Im bliższe zeru jest „p” tym bardziej istotny związek, tzn. tym mniejsza szansa, że badane zmienne są niezależne.

Związek między aktywnością w klasie a aktywnością w szkole jest statystycznie bardzo istotny ($p < 0,0001$). Wśród osób aktywnych w szkole było aż 59,3% aktywnych także w klasie. Wśród biernych w szkole, a aktywnych w klasie było ponad dwa razy mniej w tej grupie

⁸³ J.P. Guilford, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, PWN, Warszawa 1964, s. 237–246; Cz. Nowaczyk, *Podstawy metod statystycznych dla pedagogów*, PWN, Warszawa – Poznań 1985, s. 179–183.

⁸⁴ Cz. Nowaczyk, *Podstawy metod...*, op.cit., s. 267.

(24,7%). W całej populacji, jak wspomniano wcześniej, aktywnych w klasie było 30% uczniów. Aktywność badanych ujawnia się z podobną siłą (dynamiką) zarówno w węższym środowisku klasy, jak i szerszym – szkoły.

Wynika to prawdopodobnie z faktu, że dynamika zachowania i poziom aktywności człowieka są wartością względnie stałą.

Podobnie bardzo istotna, wzajemna statystycznie zależność ($p < 0,0001$) istnieje między wynikami w nauce uczniów aktywnych i biernych na terenie klasy. Wśród aktywnych w klasie było 64,6% uczniów o wynikach bardzo dobrych lub dobrych i 35,5% uczniów o wynikach co najwyżej przeciętnych. Wśród osób biernych proporcje te, ulegają odwróceniu. Wyniki dobre i bardzo dobre osiąga 35,2% tej grupy, a co najwyżej przeciętne 64,7% uczniów. Oznacza to, że aktywność sprzyja bardzo dobrym postępom w nauce.

Badanie zależności między aktywnością uczniów, a ich oceną ze sprawowania doprowadziło do następujących wniosków: jeśli kategorie zachowania – poprawne, nieodpowiednie, naganne – traktować odrębnie, test χ^2 skłania do sądu, że obie zmienne są statystycznie niezależne ($p > 0,05$). Po połączeniu w jedną grupę uczniów o ocenie poprawnej, nieodpowiedniej, nagannej, pojawia się zależność istotna $p = 0,036 < 0,05$. Oznacza to, że między aktywnością ucznia a jego oceną ze sprawowania istnieje znacząca statystycznie, lecz stosunkowo niska współzależność.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na dość niską aktywność samorządową młodzieży w klasie i bardzo niską w szkole.

Istotna w tym kontekście była ocena dokonana przez nauczycieli. Opinie ich można podzielić na dwie grupy: pozytywne i negatywne.

1. Opinie pozytywne stanowiły większość. Zaliczono do nich następujące wypowiedzi:

- działalność samorządową uczniowie podejmują wtedy, gdy widzą interes grupy społecznej (65,4%),

- młodzież jest zdolna do samodzielnego podejmowania różnych zadań (34,6%),

- działalność samorządową młodzież podejmuje chętnie, z myślą o pomocy drugiemu (odpowiedzi wskazane tylko przez 3 nauczycieli z Krakowa).

2. Opinie negatywne – wyrażane były wyłącznie przez nauczycieli liceum krakowskiego (8 osób na 20 badanych). Były to następujące wypowiedzi: działalność samorządową młodzież podejmuje wtedy, gdy widzi indywidualną korzyść, jest niechętna działalności samorządowej i nie wierzy w jej efekty.

Nikt z badanych nauczycieli nie wyraził opinii, iż młodzież jest bierna.

Biorąc pod uwagę słabe zainteresowanie uczniów działalnością samorządową oraz niską ich aktywność można wnioskować, iż opinie nauczycieli były powierzchowne i dotyczyły wąskiej grupy uczniów zaangażowanych w pracę lub były to stwierdzenia „chroniące” młodzież, czego dowodem może być brak ocen negatywnych w Krzeszowicach.

Innym miernikiem aktywności społecznej uczniów i nauczycieli było projektowanie przez nich zmian w samorządzie klasowym i szkolnym oraz propozycje samodzielnych poczynań młodzieży.

Zastanawia fakt, iż dość duża grupa uczniów i nauczycieli nie proponowała zmian w samorządzie klasowym (64,3% uczniów i 61,5% nauczycieli) oraz szkolnym (43,4% uczniów i 30,7% nauczycieli).

Na brak propozycji zmian w funkcjonowaniu samorządu wskazywały następujące odpowiedzi uczniów i nauczycieli:

1. Nie potrzeba wprowadzać żadnych zmian.

Tak odpowiedziała dość duża grupa uczniów (21,6% w klasie i 10,6% w szkole), nie uzasadniając jednak swojego wyboru. Pozostali ankietowani motywowali m.in. „nie jest tak źle” (8,9% w klasie, 3,8% w szkole), „lepiej i tak nie będzie”, „to i tak nic nie da”, „z nauczycielem nigdy nie wygrasz” (21,4% w klasie, 15,6% w szkole).

Nauczyciele podkreślali, że „samorząd funkcjonuje nieźle”, „tylko doskonalić pracę w ramach wytyczonego celu” (11,5% w klasie, 15,4% w szkole) lub „uczniowie są niechętni tej działalności” (15,4% w klasie, 7,7% w szkole).

2. Odpowiedzi inne (precyzowane przez uczniów) zawierały się w stwierdzeniu „samorząd jest niepotrzebny” (4,1% w klasie, 1,3% w szkole).

3. Nie ustosunkowanie się do badanego problemu.

Udzielono odpowiedzi „nie wiem”, albo nie wypowiediano się na ten temat (nauczyciele – 30,7% w klasie, 11,5% w szkole; uczniowie – 8,3% w klasie, 12,1% w szkole). Wypowiedzi świadczą, iż dość duża grupa badanych uczniów i nauczycieli nie potrafiła obiektywnie ocenić sytuacji oraz akceptowała stary model samorządu, brakowało jej pomysłów rozwiązań, jak również wiary w skuteczność zmian.

Wystąpiły znaczne różnice między badanymi szkołami. Prawie trzykrotnie więcej uczniów z Krakowa niż z Krzeszowic zaproponowało zmiany w samorządzie klasowym. W przypadku szkolnego samorządu różnica jest mniejsza, ale również widoczna (Kraków – 63% badanych, Krzeszowice 42,4%).

Podobnie było wśród nauczycieli. Na 20 badanych w Krakowie, 9 osób proponowało zmiany w samorządzie klasowym i 16 – w samorządzie szkolnym, podczas gdy w Krzeszowicach tylko 1 nauczyciel (na 6 badanych) wskazał na potrzebę zmian.

Można wyciągnąć wnioski, iż środowiska małych miast bywają bardziej zachowawcze i mniej odważne w artykułowaniu własnych myśli. Zmiany, które proponowali uczniowie wiążą się przede wszystkim z udziałem ogółu młodzieży w pracach samorządu, z szerszym zakresem zadań, z elastyczną strukturą organizacyjną samorządu, a także korzystniejszymi warunkami pobytu ucznia w szkole (partnerskie stosunki między uczniem a nauczycielem, modyfikacja programu i metod nauczania pod kątem przygotowania młodzieży do przyszłego życia w społeczeństwie).

Analiza wyników badań wskazała również na odpowiedzi niepełne i nieprecyzyjne, np. „coś trzeba zmienić”, „wszystko nowe”, „nie wiem dokładnie, ale nie jest dobrze”. Wymieniła je tylko mała grupa uczniów. Jednak określenia te, choć nie są jasno sprecyzowane, wskazują na potrzebę gruntownych zmian i to nie tylko w pracy samorządu uczniowskiego.

Postulaty proponowane przez nauczycieli łączą się głównie z ożywieniem działalności samorządowej przez powoływanie nowych sekcji, klubów i kół zainteresowań, a także z rozszerzeniem kontaktów rad uczniowskich z ogółem uczniów, rodzicami i środowiskiem lokalnym (propozycje nauczycieli z Krakowa).

Można zauważyć, iż zarówno uczniowie, jak i nauczyciele biorący udział w projektowaniu zmian, akcentowali je głównie w samorządzie szkolnym. Być może uważali, iż przede wszystkim samorząd szkolny wymaga zmian strukturalnych i umocnienia roli w szkole.

Innym aspektem badanego problemu są propozycje uczniów i nauczycieli dotyczące samodzielnego rozwiązywania spraw przez młodzież w klasie i szkole. Również i w tym przypadku dość liczną grupę badanych stanowili uczniowie i nauczyciele nie mający żadnych propozycji. Wskazywały na to odpowiedzi typu „nie wiem” i w ogóle brak informacji na ten temat (uczniowie – 41,9% w klasie, 55% w szkole, nauczyciele – 46,1% w klasie, 61,5% w szkole).

Widoczna jest także różnica między badanymi środowiskami. Społeczność szkolna Krzeszowic (zwłaszcza nauczyciele) była zdecydowanie mniej aktywna w tym względzie – dużo wyższe wskaźniki procentowe braku informacji i dużo mniejsze różnych propozycji.

Samodzielną działalność wiązała młodzież przede wszystkim z regulowaniem kontaktów rówieśniczych i dyscypliny, z rozwiązywaniem

uczniowskich problemów ze wzajemną pomocą w nauce i organizacją czasu wolnego. Nauczyciele łączyli ją z dbałością o czystość i estetykę pomieszczeń oraz pomocą koleżeńską.

Treść zaś „odpowiedzi innych” (19,2% w klasie, 7,7% w szkole) – odzwierciedlała pogląd nauczycieli, że „większość spraw rozwiązuje młodzież samodzielnie”.

Różnie argumentuje młodzież i nauczyciele dlaczego dotychczas tych spraw nie rozwiązywała młodzież samodzielnie? Uczniowie najczęściej podkreślali: „nie mamy wpływu na nasze sprawy”, „większość boi się skutków nadmiernej aktywności”, „każdy myśli tylko o sobie”, „ogólna bierność”, „nikt nam nie ufa, że możemy być za coś odpowiedzialni”. W wypowiedziach nauczycieli przeważało – „młodzież jest niedojrzała”.

Przytoczone przykłady świadczą, iż inaczej postrzegają rzeczywistość szkolną nauczyciele, a inaczej uczniowie. W wypowiedziach nauczycieli można zauważyć pewną sprzeczność: z jednej strony uważają oni, że większość spraw młodzież rozwiązuje samodzielnie, z drugiej – motywują, iż uczniowie są niedojrzali do samodzielnego rozwiązywania omawianych spraw.

Występowanie egoizmu i biernej postawy wobec zadań w klasie, w szkole uczniowie łączyli z brakiem zaufania nauczycieli do nich i ograniczaniem ich inicjatywy i samodzielności.

Podsumowując ten wątek rozważań stwierdza się, iż mimo wyraźnych podczas rozmów nadziei na zmiany w systemie edukacji, związane przede wszystkim z demokratyzacją szkoły, społeczność szkolna nie ma wystarczającej wiedzy, wyobraźni i wiary, by urzeczywistnić idee samorządności w swoich szkołach.

Podsumowanie

Na zjawisko występowania odchyłeń funkcji rzeczywistej od funkcji założonej samorządu uczniowskiego mają wpływ czynniki wymienione w hipotezie roboczej.

Wyraźna jest zależność występowania odchyłeń omawianych aspektów funkcji od:

a) Rozumienia idei samorządu uczniowskiego.

Zdecydowana większość uczniów i część nauczycieli traktując samorząd strukturalnie widzi w nim większe lub mniejsze ugrupowania młodzieżowe. Ogół zaś uczniów nie utożsamia się z samorządem.

Rozbieżności w formułowaniu praw i obowiązków samorządu przez uczniów i nauczycieli, a także ich nieznamość wywierają wpływ na poziom rozumienia tej idei.

b) Stosunku uczniów i nauczycieli do samorządu.

Konsekwencją tak rozumianej przez ogół uczniów idei samorządu jest brak zainteresowania działalnością samorządową ponad połowy badanych uczniów, niechęć zdecydowanej większości do pełnienia jakichkolwiek funkcji oraz negatywne w treści uzasadnienia wypowiedzi.

Powszechna opinia o potrzebie pełnienia przez uczniów stereotypowych funkcji samorządowych nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości.

Pozytywnym zjawiskiem omawianego zagadnienia jest wyrażana przez zdecydowaną większość młodzieży i wszystkich nauczycieli potrzeba istnienia samorządu w klasie i szkole, a także motywy pracy uczniów w jego przedstawicielskich organach.

c) Udziału uczniów w życiu samorządowym klasy, szkoły.

Analiza wyników badań dokonana w oparciu o samoocenę ogółu uczniów i uczniów „funkcyjnych” wskazuje na niskie w klasie i bardzo niskie w szkole zaangażowanie młodzieży w działalność samorządową.

Za mało wiarygodną wypada uznać opinię ankietowanych nauczycieli (zwłaszcza w Krzeszowicach) o wysoce aktywnej postawie młodzieży.

Na bierną postawę badanych wskazuje również fakt, iż duża grupa uczniów nie wzięła udziału w projektowaniu zmian w samorządzie klasowym i szkolnym. Podobną postawą charakteryzowała się także badana grupa nauczycieli.

Uwagi końcowe

Na tle przedstawionych wyników badań, a także daleko idących zmian w całym życiu społeczno-ekonomicznym i oświatowym, w tym przebudowy systemu edukacji, warto zastanowić się, czym jest i czym mógłby być samorząd uczniowski? Jak można urzeczywistnić idee samorządności wśród społeczności szkolnej wychowanej dotąd w nie-samorządnej szkole?

Przeprowadzone badania wymagały pokonania wielu trudności terminologicznych i metodologicznych, związanych z potwierdzeniem wysuniętej w pracy hipotezy. Wyniki badań potwierdziły ją. Między założeniami i postulatami dotyczącymi samorządu uczniowskiego zawartymi w przepisach resortowych (dotychczas obowiązujących) i w literaturze pedagogicznej a rzeczywistością szkolną istnieją znaczne rozbieżności. Przyczyn tego stanu rzeczy można wymienić wiele. J. Radziejewicz do głównych zalicza:

- „najśmielsze i najtrafniejsze koncepcje pedagogiczne, dotyczące samorządu szkolnego, nie mogą być wprowadzone do systemu, który sam nie jest samorządny. Innowacje tego rodzaju będą dysfunkcjonalne w tym systemie, który tak długo i uporczywie będzie się przed nim bronił, aż samorząd wróci do «dawnej normy», tj. do fikcyjnego przedstawicielstwa zbiorowości, bez rzeczywistych uprawnień do współdecydowania;

- koncepcje teoretyków opierały się na ogół na przesłankach pedagogicznych i psychospołecznych; tymczasem samorządność jest kategorią socjopedagogiczną w skali pojedynczej instytucji wychowującej, a społeczno-polityczną w skali makrosystemów (np. społeczeństwa i państwa);

- teoria i szczegółowe metodyki wychowania adresowały swe postulaty do nauczycieli, uznając ich za głównego realizatora systemu samorządności w szkole, zarazem ignorując zawartą w tym niekonsekwencję:

samorządność dana uczniom – nie jest samorządnością sensu stricto, bo nie jest przez nich tworzona i nie od niej zależy jej rozwój;

– w większości publikacji, świadomie lub bezwiednie, sprowadza się samorządność do samorządu, tj. zasadę współżycia samosterujących się grup społecznych identyfikuje się z organami przedstawicielskimi tych grup. Stąd opisy i modele mają zazwyczaj charakter technopedagogiczny i wąskoorganizatorski (funkcje, struktury, zadania, kompetencje, procedury), a nie socjopedagogiczny, uwzględniający szerokie rozumienie samorządności w całokształcie stosunków: człowiek – instytucja⁸⁵.

Rozbieżności wynikają z braku zrozumienia idei samorządu przez większość młodzieży i część nauczycieli, z braku zainteresowania działalnością samorządową, a także z bardzo słabego zaangażowania młodzieży w życie klasy, szkoły.

Samorząd uczniowski w badanych szkołach nie był dla ogółu młodzieży tylko dla elity, grupki najaktywniejszych uczniów, przeważnie pełniących funkcje w organach samorządowych. Działalność tej elity nie zawsze była popularna i cieszyła się zainteresowaniem ogółu.

Wystąpiła również wyraźna sprzeczność, ponieważ jak wykazały badania elitę tę stanowili uczniowie akceptowani przez młodzież i nauczycieli. W porównaniu z wcześniej prowadzonymi badaniami byli to przeważnie uczniowie najbardziej popularni w klasie, szanowani przez uczniów i nauczycieli. Motywy ich pracy w radach samorządu uczniowskiego świadczą, iż byli to uczniowie, którzy lubią pracować społecznie, lubią pomagać innym, są samodzielni i odpowiedzialni. Większość z nich osiągała dobre lub przeciętne wyniki w nauce i miała wzorową lub wyróżniającą ocenę ze sprawowania. Ponad połowa była przeciążona pracą, ponieważ pełniła więcej niż jedną funkcję. Mimo iż pracowali z dużym poświęceniem – byli świadomi, że większość tego nie docenia. Wiązali to z ogólnym zniechęceniem, apatią młodzieży, niewiedzą, że „coś” można zmienić.

Znaczna grupa ankietowanych (uczniów i nauczycieli) przemilczała niektóre odpowiedzi lub odpowiadała „nie wiem”, „nie potrafię ocenić”. Duża część (zwłaszcza nauczycieli) oceniła istniejący stan samorządności jako zadowolający. Tylko nieliczni (uczniowie i nauczyciele) wystąpili z propozycjami zmian w samorządzie uczniowskim. Uczniowskie propozycje, choć w wielu przypadkach wyrażone w sposób niepełny i mało precyzyjny („wszystko od podstaw”, „zaorać i posiać nowe ziarno”), były

⁸⁵ J. Radzewicz, *Czym był i jest samorząd uczniowski*, „Oświata i Wychowanie” 1988, nr 14, s. 23.

bardziej radykalne od postulatów nauczycielskich, ponieważ wskazywały na konieczność zmian we wszystkich dziedzinach pracy szkoły.

Samorząd uczniowski w badanych szkołach, zgodnie z rozpowszechnionym zwyczajem, występował w ramach określonej struktury organizacyjnej (rada uczniowska, sekcje, komisje) i związanych z nią funkcji, stanowisk (przewodniczący i ich zastępcy, sekretarz, skarbnik, członek rady). Powoływanie uczniów na określone stanowiska było poprzedzone słabiej czy lepiej zorganizowanymi wyborami. Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzono, że większość badanych (uczniów i nauczycieli) nie orientowała się w strukturze organizacyjnej samorządu uczniowskiego, a tym bardziej w jego funkcjonowaniu.

Negatywnym zjawiskiem było nie utożsamianie się ogółu młodzieży z samorządem, w wyniku czego planowaniem i organizowaniem działalności samorządowej zajmowała się niewielka grupa uczniów, przeważnie „funkcyjnych”. Zjawisko to występowało bardziej jaskrawo w środowisku szkolnym małego miasta, w którym wysoki procent stanowili uczniowie dojeżdżający do szkoły. W takiej sytuacji należy stworzyć odpowiednie warunki, aby działalność samorządowa uczniów mogła skupić się wokół normalnego toku pracy szkoły.

W badanych szkołach nie było organu kontrolno-oceniającego pracę rad uczniowskich oraz wypracowanych form samokontroli i samooceny działań samorządowych. Praca samorządowa oceniana była przez uczniów i nauczycieli przypadkowo. Wydawano opinię przeważnie o organizowanych przez radę uczniowską imprezach, uroczystościach, akcjach.

Można przyjąć, iż w badanych szkołach, zdaniem większości uczniów, raczej istniała sprzyjająca atmosfera do pracy samorządowej. Ogół nauczycieli cechował poprawny stosunek do poczynań samorządowych młodzieży, natomiast większość wychowawców, a także opiekunowie samorządu byli nastawieni partnersko i życzliwie.

Ogół badanych (uczniów i nauczycieli) widział potrzebę funkcjonowania w klasie i w szkole samorządu uczniowskiego. Czynnikiem hamującym aktywność samorządową uczniów i innowacyjną nauczycieli był nie tyle brak wiary, iż samorząd autentyczny jest w ogóle możliwy, ale tkwiące w społeczności szkolnej stereotypy myślowe, dotyczące samej istoty i roli samorządu uczniowskiego.

Analiza wyników przeprowadzonych badań ukazujących rzeczywiste funkcjonowanie samorządu uczniowskiego prowadzi do sformułowania następujących wniosków:

1. Istnieje potrzeba dokonania istotnych zmian w świadomości i rozumieniu przez uczniów i nauczycieli istoty samorządu uczniowskiego.

Samorząd uczniowski traktowany jako świadome, dobrowolne uczestnictwo młodzieży w życiu klasy, szkoły (w podejmowaniu funkcji, w doborze zadań i ich realizacji) jest dla wszystkich tych, którzy chcą i widzą potrzebę działania oraz dla nieśmiały, słabych, którzy potrzebują pomocy i obrony.

2. Samorządność młodzieży traktowana w kategorii socjopedagogicznej przejawia się we wspólnym planowaniu, organizowaniu, kontroli i ocenie życia w klasie, w szkole.

W zależności od tego, czym dana społeczność klasy, szkoły zajmuje się (bezpośrednio lub za pośrednictwem swego przedstawicielstwa), a więc co planuje, organizuje, kontroluje i ocenia – można mówić o działaniu samorządowym, czyli samorządności, np. dydaktycznej, wychowawczej czy opiekuńczej. Samorządność ta przejawia się różnymi bezpośrednimi i pośrednimi działaniami uczniów – np. organizacyjnymi, porządkowymi, socjalnymi, rekreacyjnymi, twórczymi, reprezentacyjnymi, interwencyjnymi czy środowiskowymi.

3. W działalności samorządowej (samorządności) proponuje się wyodrębnić:

a) sprawy zastrzeżone do wyłącznej dyspozycji uczniów (są to uprawnienia zawarte w statucie szkoły);

b) sprawy związane, tj. pozostające w gestii nauczycieli i rodziców, lecz z prawnie zastrzeżonym uczestnictwem młodzieży w planowaniu prac, ustalaniu wymagań, wzajemnym informowaniu się o przebiegu prac i dokonanych postępach w dziedzinie nauki, wychowania i opieki;

c) sprawy dotyczące reprezentowania, konsultacji i opiniowania ważniejszych problemów związanych z funkcjonowaniem szkoły i życiem uczniów.

4. Z uwagi na wspólne idee, cele działania czy dziedziny zainteresowania, uczniowie mogą tworzyć różne jednostki organizacyjne – agendy samorządowego życia młodzieży (np. komisje, kluby, koła zainteresowań, grupy robocze, spółdzielnie uczniowskie), aby wszyscy uczniowie mogli znaleźć w nich swoje miejsce.

5. Wykonywanie zadań przekraczających możliwości uczniów jest możliwe dzięki współdziałaniu z samorządem nauczycieli, rodziców i innymi ponadpodstawowymi organami samorządowymi przy Kuratorium i MEN.

Dorośli powinni pełnić rolę doradcy, inspiratora czy sponsora samorządowych poczynań młodzieży.

Niezależnie od wyboru stylu kierowania wychowawczego zespołem, stosunki między uczniem a nauczycielami muszą być oparte na wzajemnej życzliwości, zrozumieniu, zaufaniu i tolerancji.

Proponuje się nauczycielom zdobycie dodatkowych (pobocznych) kwalifikacji – doradcy działalności samorządowej społeczności szkolnej⁸⁶.

Istotą takiego doradztwa powinno być to, aby sami zainteresowani – przede wszystkim uczniowie – przychodzili do „opiekuna” (doradcy działalności samorządowej, wychowawcy, rodzica, przedstawiciela kuratorium, ministerstwa) ze swoimi sprawami, problemami, a nie on do nich.

6. Uczniowie danej klasy, szkoły mogą podejmować rozstrzygnięcia w głosowaniu powszechnym (poprzez wybory i referendum) lub za pośrednictwem organów samorządowych.

Wybory poprzedzone kampanią wyborczą powinny być powszechne, bezpośrednie i tajne. Forma „prawna” wyborów, jak i ich oprawa powinna zagwarantować uczniom ich świadomą, niezależną decyzję – kto spośród nich będzie godnie reprezentował ogół młodzieży i jej interesy w klasie, w szkole.

Nauczyciele mogą w razie potrzeby służyć radą w doborze kandydatów, ale w żadnym wypadku nie wolno im narzucać swojej woli.

Organy samorządowe i ich obowiązki ustanawia ogólne zebranie uczniów (klasy, szkoły), zgodnie z ich konkretnymi potrzebami i możliwościami.

W przypadku powołania rad uczniowskich (klasowej, szkolnej) należy opracować ich statut, a co za tym idzie – ustalić zakres obowiązków (odpowiedzialności) uczniów, którzy będą pełnić w nich określone funkcje.

Uczeń w organach samorządowych może pełnić tylko jedną funkcję co pozwoli na zaktywizowanie większej liczby uczniów i równocześnie zapobiegnie przeciążeniu obowiązkami społecznymi wąskiej grupy osób.

Praca rad uczniowskich oraz ich agend powinna być przez uczniów zaplanowana, a także przez nich samych kontrolowana i oceniana. Organem kontrolno-oceniającym samorządu szkolnego może być sejmik samorządowy, składający się z delegatów poszczególnych klas.

Dla sejmiku proponuje się następujące zadania: ocena działalności samorządowej, upowszechnianie doświadczeń samorządowych, prowadzenie mediacji w sprawach spornych czy zwoływanie sesji. Można też upowszechniać takie formy samokontroli i samooceny, jak: prowadzenie zeszytu uwag lub skrzynki pytań i wniosków, czy wydawanie gazetki szkolnej.

⁸⁶ *Analiza celów...*, op. cit., s. 17–20.

W sprawach ważnych dla szkoły, klasy i uczniów można przeprowadzić referendum. Postuluje się, aby było ono ważne wtedy, gdy weźmie w nim udział co najmniej 80% uczniów. Referendum w sprawie odwołania członków organów samorządowych przed upływem kadencji (proponuje się roczną kadencję) przeprowadzić można na wniosek co najmniej 1/5 uczniów klasy, szkoły. Referendum w tej sprawie można uznać za ważne, jeżeli wzięło w nim udział co najmniej 50% uczniów.

7. Wśród różnych i złożonych zadań i działań samorządu uczniowskiego szczególnie ważne miejsce powinny zająć te, które służą zaspokajaniu społecznie ważnych potrzeb szkoły, a także spraw własnych uczniów. Można zaliczyć do nich przede wszystkim następujące zadania:

a) wprowadzające młodzież w życie społeczne szkoły i ułatwiające jej zrozumienie celów i zadań kształcenia, wychowania i opieki;

b) socjalizujące grupy uczniowskie i kształtujące u uczniów demokratyczne formy współżycia i współdziałania;

c) uczące współodpowiedzialności za jednostkę i grupę;

d) stwarzające warunki do aktywności społecznej, samoplanowania, samoorganizacji, samokontroli i samooceny w dziedzinie przestrzegania obowiązków szkolnych, wzajemnej pomocy w nauce i trudnej sytuacji życiowej, kultywowania i wzbogacania tradycji szkoły, organizacji czasu wolnego, zaangażowania się w pracę na rzecz środowiska lokalnego, pełnienia wobec dorosłych funkcji rzecznika interesów ogółu społeczności uczniowskiej i inne.

Powyższe wnioski sformułowane pod adresem nauczycieli i młodzieży, która powinna być ich głównym realizatorem będą mogły być urzeczywistniane. Wiązać to należy z dalszą demokratyzacją i uspołecznieniem szkoły; procesy te tworzą nowe warunki dla jej funkcjonowania.

Istnieje wyraźna potrzeba ukształtowania w nauczycielach gotowości do samodzielnego, innowacyjnego programowania i organizowania procesu nauczania i wychowania ze szczególnym uwzględnieniem uspołecznienia dzieci i młodzieży. W związku z tym nasuwają się następujące ogólnopedagogiczne postulaty:

1. Dokonać modernizacji treści programowych przedmiotów pedagogicznych, uwzględniając aktualne zagadnienia wychowania społecznego, w tym szczególnie problematykę samorządu uczniowskiego.

Do treści programowych przedmiotów pedagogicznych wprowadzić podstawy teoretyczne i praktyczne z wiedzy o środowisku wychowującym i technikach działalności społecznej oraz funkcjonowania grup dziecięcych i młodzieżowych. Należałoby uwzględnić zagadnienia formowania się grupy i jej dynamiki, ról grupowych, przywództwa i uległości, socjotechniki,

rozwiązywania konfliktów grupowych, organizacji pracy oraz aktywności dzieci i młodzieży.

2. Przygotować nauczycieli do prowadzenia treningu interpersonalnego oraz terapii trudności społecznych i emocjonalnych dzieci i młodzieży. Dla czynnych nauczycieli zorganizować kursy.

3. Stworzyć możliwości szerszego wpływu rodziców na proces dydaktyczno-wychowawczy. Rodzice powinni być współpartnerami tworzenia mikrosystemu wychowawczego szkoły (współuczestniczyć w programowaniu, organizowaniu i ocenie życia szkolnego i pozaszkolnego).

4. Włączyć środowisko lokalne do realizacji zadań wychowawczych, celem zaktywizowania społecznego nauczycieli i uczniów, lepszego przygotowania młodzieży do przyszłych zadań życiowych i zawodowych, a także współuczestnictwa tego środowiska w życiu szkoły.

5. Umożliwić uczniom, nauczycielom i rodzicom upowszechnianie idei samorządności w mass-mediach i publikacjach pedagogicznych poprzez wprowadzenie cyklicznych programów o charakterze wychowawczym, skierowanych na tematy związane z samorządem uczniowskim.

6. Prowadzić dalsze badania nad uczniowską samorządnością.

W badaniach proponuje się uwzględnić problemy związane z poziomem i stopniem samorządności uczniów w głównych dziedzinach działalności szkoły (dydaktycznej, organizacyjno-porządkowej, socjalno-opiekuńczej, rekreacyjno-twórczej i środowiskowej), z formami organizacyjnymi samorządu, a także efektywnością wychowawczą samorządności uczniowskiej (wpływ na zdobywanie przez uczniów wiedzy, umiejętności organizatorskich i społecznikowskich, na klimat społeczny w klasie, szkole, rolę w kształtowaniu postaw moralnych i prospołecznych i rozwijaniu zainteresowań społeczno-kulturalnych).

Należy zaznaczyć, iż badania nad samorządnością dzieci i młodzieży powinny mieć charakter badań kompleksowych.

7. Dla prawidłowej realizacji postulatów dotyczących rozwoju samorządności w szkole konieczne jest przekształcenie funkcjonowania administracji oświatowej, co ściśle wiąże się z potrzebą opracowania nowej koncepcji kształcenia kadr kierowniczych dla całego systemu edukacji w Polsce⁸⁷.

⁸⁷ A. Smolański, *Tezy i wnioski w sprawie administracji oświatowej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1984, nr 3–4, s. 124–133.

LITERATURA

ŹRÓDŁA NIE DRUKOWANE

Dzienniki lekcyjne oddziałów A-G klas III i IV XI Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie i A-C klas III i IV Liceum Ogólnokształcącego w Krzeszowicach
Arkusze ocen badanych uczniów, pełniących funkcje w organach samorządowych
Plany pracy badanych szkół
Protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych
Kroniki szkolne
Dokumentacja rad samorządu uczniowskiego
Zeszyt komunikatów i zarządzeń szkolnych

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Zrządzenie ministra oświaty z dn. 19.12.1951 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu samorządu uczniowskiego w szkołach ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego oraz zakładach kształcenia nauczycieli, Dz. Urz. MO nr 20 z dn. 24.12.1951

Okólnik ministra oświaty z dn. 29.05.1958 r. w sprawie spółdzielni uczniowskich. Dz. Urz. MOiW nr 8 z 1958

Zarządzenie ministra oświaty z dn. 19.11.1962 r. w sprawie statutu wzorcowego w spółdzielni uczniowskiej, Dz. Urz. MO nr 13 z 1962

Zarządzenia ministra oświaty i wychowania z dn. 5.11.1966 r. w sprawie działalności samorządu uczniowskiego, Dz. Urz. MO nr 16 z 1966

Wytyczne w sprawie współdziałania szkół z młodzieżowymi organizacjami ideowo-wychowawczymi oraz zasad działalności samorządu uczniowskiego, Załącznik do zarządzenia MOiSW z dn. 11.12.1970 r., nr SW-3/070/3/70

Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dn. 8.09.1982 r. w sprawie zasad działalności samorządu uczniowskiego, Dz. Urz. MOiW nr 11 z 1982, poz. 109

Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej szkół – cz. VII „Rozwój samorządnej działalności uczniów”, MOiW, Warszawa 1983

Zarządzenie ministra oświaty i wychowania z dn. 27.02.1984 r. w sprawie współdziałania szkół z młodzieżowymi organizacjami ideowo-wychowawczymi i innymi organizacjami społecznymi, Dz.Urz. MOiW, nr 2, z 1984, poz. 11

Zarządzenie ministra edukacji narodowej z dn. 19 VII 1988 r. w sprawie uchylecia Kodeksu ucznia z 1975 r., Dz.Urz. MEN, nr 6 z 1988 r., poz. 42

Załącznik do Zarządzenia nr 15 Ministerstwa Edukacji Narodowej z dn. 13 IV 1988 r. w sprawie rozszerzania samorządności szkoły, zwiększania udziału rodziców w społecznej ocenie pracy szkoły oraz rozwijania różnych form samorządności uczniowskiej, Dz.Urz. MEN, nr 3 z 1988 r., poz. 19

Zarządzenie ministra edukacji narodowej z dn. 11 XI 1989 r. w sprawie uchylecia zarządzenia o współdziałaniu szkół z organizacjami ideowo-wychowawczymi i innymi organizacjami społecznymi, Dz.Urz. MEN, nr 5 z 1989 r., poz. 40

Ustawa Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 7 IX 1991 o systemie oświaty (art. 51–56 w sprawie działalności rady szkoły, rady rodziców i samorządu uczniowskiego)

Zarządzenie ministra edukacji narodowej z dn. 19 VI 1992 r. w sprawie uchylecia wytycznych do pracy wychowawcy klasy, zasad działalności samorządu uczniowskiego, statutu szkoły podstawowej, liceum ogólnokształcącego i szkoły zasadniczej, Dz.Urz. MEN, nr 4 z 1992 r. poz. 18

Zarządzenie ministra edukacji narodowej z dn. 19 VI 1992 r. w sprawie ramowego statutu szkół publicznych dla dzieci i młodzieży, Dz.Urz. MEN, nr 4 z 1992 r., poz. 18

Deklaracja ministra edukacji narodowej oraz Naczelnika Związku Harcerstwa Polskiego, Przewodniczącego Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, Naczelnika Stowarzyszenia Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” w sprawie współdziałania w dziedzinie wychowania dzieci i młodzieży, Dz.Urz. MEN, nr 5 z 1994 r.

OPRACOWANIA

Analiza celów, treści i niektórych uwarunkowań procesu pedagogicznego kształcenia nauczycieli na poziomie wyższym (w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych).

Raport z badań CPBP-0817, G. tem. IV B, pod red. A. Łukawskiej, Kraków 1990

Barankiewiczowa H., Efektywność wychowawcza samorządów klasowych, [w:] Dylematy wychowawcze, pod red. A. Lewina, Warszawa 1972

Bohucki J., Samorząd uczniowski, Wyd. J. Nawrockiego 1947

Botkin J.N., Elmandjra E., Malitza H., Uczyć się bez granic, Raport Klubu Rzymskiego, Warszawa 1982

Brzeziński J., Elementy metodologii badań psychologicznych, Warszawa 1978

Człowiek jako podmiot życia społecznego, pod red. X. Głiszczyńskiej, Wrocław 1983

Dąbrowski F., Spółdzielnie uczniowskie, Warszawa 1936

Dąbrowski K., Trud istnienia, Warszawa 1986

Dejnarowicz W., Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej, Warszawa 1977

Dudzikowa M., O trudnej sztuce tworzenia siebie, Warszawa 1985

Dudzikowa M., Wychowanie przez aktywne uczestnictwo, Warszawa 1985

Dylematy wychowawcze, pod red. A. Lewina, Warszawa 1972

Ferriere A., Samorząd uczniowski, Lwów 1933

- Fuks T., *Samorząd – rzeczywistość i oczekiwania*, Warszawa 1981
- Gawlina B., Witek S., *Cele i metody rozwijania samorządności uczniowskiej*, Kraków 1973
- Gołaszewski T., *Szkoła jako system społeczny*, Warszawa 1977
- Grądzki W., *Wychowawca – wychowanek w internacie (innovacyjna próba relacji)*, CDN, Białystok 1990
- Guilford J.P., *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1964
- Gurycka A., *Dzieci biernie społecznie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1978
- Gurycka A., *Diagnoza psychologicznej skuteczności szkolnego systemu wychowawczego*, [w:] *Modernizacja systemu oświaty w PRL*, Warszawa 1970
- Husen T., *Oświata i wychowanie w roku 2000*, Warszawa 1974
- Illich J., *Spółczesność bez szkoły*, Warszawa 1977
- Illich J., *Przeciwko tyranii struktur i programów*, [w:] *Oświata i wychowanie w toku przemian*, pod red. A. Mońka-Staniokowej, Warszawa 1979
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987
- Iniewski F., Gęsicki J., *Problemy wychowania*, [w:] *Problemy oświaty. Tezy dotyczące stanu oświaty, dylematów rozwoju możliwych rozwiązań*, pod red. T. Lewowickiego i M. Szymańskiego, Warszawa 1990
- Jakubowski M., Pomykało W., *Mała encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1970
- Janowski A., *Kierowanie wychowawcze w toku lekcji*, Warszawa 1974
- Jundził I.: *Wartości społeczno-wychowawcze spółdzielni uczniowskich*, Warszawa 1977
- Kamiński A., *Rola samorządu uczniów w rozwoju społecznym dzieci i młodzieży*, [w:] *O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, Warszawa 1966
- Kamiński A., *Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza*, Warszawa 1985
- Korczak J., *Pisma wybrane*, t. I-IV, wprowadzenie i wybór A. Lewin, Warszawa 1978
- Korzeniowski K., *Podmiotowość człowieka*, [w:] K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki, *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, Wrocław 1983
- Kot S., *Źródła do historii wychowania*, Warszawa 1930
- Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa 1980
- Kozielecki J., *O człowieku wielowymiarowym. Eseje psychologiczne*, Warszawa 1988
- Kuźma J., *Podmiotowość nauczyciela a przebudowa systemu edukacji w krajach socjalistycznych. Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji PTPiIRWiP – PAN*, 1988
- Kwiatkowska H., *Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli*, Warszawa 1988
- Kwieciński Z., *Konieczność – niepokój – nadzieje. Problemy oświaty w latach siedemdziesiątych*, Warszawa 1982
- Kwieciński Z., Witkowski L., *Ku pedagogii pogranicza*, Toruń 1990
- Lewin A., *Metodyka wychowania w zarysie*, Warszawa 1966
- Lewin A., *Tryptyk pedagogiczny*, Warszawa 1986
- Lewin A., *System wychowania a twórczość pedagogiczna*, Warszawa 1983
- Łobocki M., *ABC wychowania*, Warszawa 1992
- Łukaszewski W., *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984
- Metodologia pedagogiki społecznej*, pod red. R. Wroczyńskiego i T. Pilcha, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974
- Metody statystyczne w socjologii*, pod red. K. Szaniawskiego, Warszawa 1968

- Mirković-Lebl D., *Rola samorządu uczniowskiego w aktywizacji dzieci i młodzieży w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, [w:] *O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, Warszawa 1966
- Muszyński H., *Uspołecznienie dziecka w procesie wychowania zespołowego*, Warszawa 1964
- Muszyński H., *Proces aktywizacji społecznej dzieci i młodzieży w wychowaniu zespołowym*, [w:] *O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, Warszawa 1966
- Muszyński H., *Podstawy wychowania społeczno-moralnego*, Warszawa 1966
- Nakoneczna D., *Jakim być? Kim być? czyli o samorządności w szkołach twórczych*, Warszawa 1993
- Nalaskowski A., *Szkoła twórcza*, Toruń 1990
- Newerly J., Kamiński A., Żelazko W., *Samorząd uczniowski w systemie wychowawczym Korczaka*, Warszawa 1962
- Nieobecne dyskursy. Cz. I*, pod red. Z. Kwiecińskiego, Toruń 1991
- Nowaczyk Cz., *Podstawy metod statystycznych dla pedagogów*, Warszawa 1978
- Obuchowski K., *Autonomia jednostki a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, pod red. K. Obuchowskiego, Wrocław 1977
- O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, Warszawa 1966
- Okoń W., *Osobowość nauczyciela*, Warszawa 1962
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1975
- Okoń W., *Szkoła współczesna. Przemiany i tendencje rozwojowe*, Warszawa 1979
- Pedagogika*, t. II, pod red. K. Kairowa, Warszawa 1950
- Piaget J., *Dokąd zmierza edukacja*, Warszawa 1977
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977
- Podmiotowość w wychowawczych doświadczeniach dzieci i młodzieży*, pod red. A. Gu-ryckiej, Warszawa 1985
- Poprzeczko J., *Podmiotowość człowieka i społeczeństwa*, Warszawa 1988
- Prywer Z., Ziarko Z., *Samorządna i organizacyjna działalność dzieci i młodzieży w szkole*, Warszawa-Poznań 1980
- Radziewicz J., *Funkcja wychowawcy klasy. Założenia i rzeczywistość*, Warszawa 1981
- Radziewicz J., *Działalność wychowawcza szkoły. Wstęp do badań systemowych*, Warszawa 1985
- Radziewicz J., *Równi wśród równych, czyli o samorządzie uczniowskim*, Warszawa 1985
- Radziewicz J., *Wychowawca i jego klasa*, Warszawa 1986
- Radziewicz J., Mirgos M., *O samorządzie uczniów w procesie wychowania szkolnego*, Warszawa 1988
- Radziewicz J., *Szkoła uspołeczniona i uspołeczniająca*, Warszawa 1989
- Radziewicz J., *Demokracja w zasięgu ręki*, Warszawa 1993
- Raport o stanie, kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL*, pod red. Cz. Kupisiewicza, Warszawa-Kraków 1989
- Reykowski J., Kochańska G., *Szkice z teorii osobowości*, Warszawa 1980
- Rosińska Z., Matuszewicz Cz., *Kierunki współczesnej psychologii, ich geneza i rozwój*, Warszawa 1984
- Rylke H., Klimowicz G., *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*, Warszawa 1982
- Sawisz A., *Przeciw monopolowi w oświacie. O powstaniu i programie STO*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, pod red. Z. Kwiecińskiego i L. Witkowskiego, Toruń 1990

- Samorząd uczniowski w latach 1918–1939*, t. I-II, pod red. H. Kasperowiczowej, Warszawa 1960
- Smarzyński H., *Szkoła jako środowisko wychowawcze*, Warszawa 1987
- Soborski W., *Struktura społeczna klasy szkolnej a rozwój samorządności*, [w:] *System wychowawczy szkoły środowiskowej*, pod red. W. Polmińskiego, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1975
- Sowisło M., *Samorząd uczniowski w klasie i szkole*, Kraków 1993
- Starościak J., Zawadzki S., *Prawo administracyjne. Zagadnienia samorządności społeczeństwa socjalistycznego*, KiW, Warszawa 1967
- System wychowawczy szkoły środowiskowej*, pod red. W. Polmińskiego, Kraków 1975
- Sztompka P., *Socjologiczna teoria podmiotowości*, [w:] *Podmiotowość – możliwość. rzeczywistość, konieczność*, pod red. P. Buczkowskiego, R. Cichońskiego, Poznań 1989
- Szczepański J., *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*, Warszawa 1963
- Szczepański J., *Refleksje nad oświatą*, Warszawa 1973
- Szczepański J., *Sprawy ludzkie*, Warszawa 1980
- Szczepański J., *O indywidualności*, Warszawa 1988
- Szczepański J., *Spoleczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, Warszawa 1989
- Taubenszlag R., *Samorząd uczniowski jako czynnik wychowania społecznego*, [w:] *Samorząd uczniowski w Polsce w latach 1918–1939*, pod red. M. Kasperowiczowej, NK, Warszawa 1960
- Thomas J., *Edukacyjne problemy współczesnego świata*, Warszawa 1980
- Tomaszewski T., *Wstęp. Człowiek i otoczenie*, [w:] *Psychologia*, pod red. T. Tomaszewskiego, Warszawa 1975
- Trępała E., *Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły*, Warszawa 1976
- Trępała E., *Edukacja szkolna w odniesieniu do edukacji równoległej*, [w:] *Edukacja równoległa. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania*, pod red. E. Trępały, Bydgoszcz 1990
- Uczyć się aby być*, pod red. E. Faurer, Warszawa 1975
- Wielecki K., *Podmiotowość społeczna i jego mikrostrukturalne uwarunkowania*, [w:] *Podmiotowość – możliwość, rzeczywistość, konieczność*, pod red. P. Buczkowskiego, R. Cichońskiego, Poznań 1989
- Zaborowski Z., *Problemy wychowania społecznego w szkole*, Warszawa 1960
- Zaborowski Z., *Stosunki społeczne w klasie szkolnej*, Warszawa 1964
- Zaborowski Z., *Motywacja aktywności społecznej uczniów*, [w:] *O intensyfikacji nauczania i wychowania*, pod red. W. Okonia, Warszawa 1966
- Zaborowski Z., *Stosunki międzyludzkie w wychowaniu*, Warszawa 1976
- Zieliński R., Daniecki W., *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, Wrocław 1983

ARTYKUŁY

- Banach Cz., *System kształcenia i doskonalenia nauczycieli w procesie przemiany*, „Oświata i Wychowanie” 1988, nr 19
- Banach Cz., *Wyzwania przyszłości i problemy globalne, a zadania systemu edukacji*, „Nowa Szkoła” 1989, nr 2

- Banach Cz.: *Szkoła w opinii teoretyków, uczniów, nauczycieli i rodziców*, „Edukacja” 1990, nr 4
- Banach Cz., *Koncepcja kształcenia nauczycieli*, „Nowa Szkoła” 1990, nr 8
- Biskup Ł., *Rola samorządu uczniowskiego w uspołecznieniu uczniów*, „Oświata i Wychowanie” 1978, nr 16, wersja A
- Blitz J., *Obrady Podkomisji, samorządu uczniowskiego*, „Głos Nauczycielski” 1959, nr 13
- Błażejski Z., *Problemy uczniowskiej samorządności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982, nr 10
- Czamecki W., *Samorządność – ważny czynnik procesu wychowawczego*, „Oświata i Wychowanie” 1978, nr 16, wersja A
- Czerwińska B., *Jak pracuje u nas samorząd uczniowski*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Czerwiński J., *Współdział uczniów w demokratycznym sprawowaniu władzy w szkole*, „Życie Szkoły” 1981, nr 1
- Dejnarowicz W., *Samorządność w działalności dydaktycznej szkoły*, „Problemy Oświatowe na Wsi” 1990, nr 2-3
- Drązkiewicz J., *Uwagi o aktywności społecznej i zróżnicowaniu społecznym*, „Studia Sociologiczne” 1974, nr 4
- Dudzik B., *Samorząd w szkole*, „Nowa Szkoła” 1992, nr 4
- Dudzikowa M., *Edukacja nauczycielska wobec przemian i potrzeb współczesnego człowieka*, „Edukacja” 1991, nr 4
- Dytnerka J., *O pracy samorządów warszawskich szkół podstawowych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1981, nr 2
- Firit S., *Organizacja samorządu i samorządności*, „Nowa Szkoła” 1994, nr 2
- Fudala T., *Wychowanie do samorządności*, „Oświata i Wychowanie” 1981, nr 7, wersja A
- Grygorczuk M., *Wyspecjalizowana działalność samorządu szkolnego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1983, nr 5
- Jałowiecka M., *Problemy samorządności dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1983, nr 1–2
- Józefowicz R., *Rola samorządu szkolnego w wychowaniu patriotycznym*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Kamiński A., *Od samorządu szkolnego do działalności społecznej*, „Nowa Szkoła” 1963, nr 12
- Kantowicz E., *Samorządność uczniowska a prawa ucznia*, „Edukacja i Dialog” 1995, nr 1
- Kawecki J., *Samorządność jako płaszczyzna dialogu*, „Edukacja i Dialog” 1995, nr 1
- Kilijanek J., *Sylwetka członka samorządu uczniowskiego*, „Oświata i Wychowanie” 1978, nr 4, wersja B
- Koszewska K., *O samorządność w innej szkole*, „Edukacja i Dialog” 1993, nr 8
- Kotowska B., *Z badań nad uwarunkowaniami uspołecznienia dzieci i młodzieży*, „Ruch Pedagogiczny” 1981, nr 4
- Kowalewski F., *O samorządności uczniowskiej*, „Życie Szkoły” 1983, nr 11–12
- Krauze W., *Rola i miejsce samorządu uczniowskiego w świetle głównych kierunków i zadań w pracy wychowawczej*, „Oświata i Wychowanie” 1983, nr 5, wersja A
- Kremer E., *Samorząd dzieci i młodzieży szkoły – ważną podstawą sukcesów szkoły*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Kuźma J., *Uspołecznienie współczesnej szkoły – w teorii i praktyce*, „Nowa Szkoła” 1989, nr 6
- Lewowicki T., *Modele edukacji, a osobowość dzieci i młodzieży*, „Edukacja” 1985, nr 4

- Lewowicki T., *O funkcjach współczesnej szkoły i ich realizacji*, „Ruch Pedagogiczny” 1985, nr 6
- Lewowicki T., *W stronę edukacji podmiotowej*, „Edukacja” 1991, nr 1
- Makuć D., *Samorząd uczniowski – jaki jest i kto go zmieni*, „Nowa Szkoła” 1992, nr 4
- Maryjas-Rząsa H., Szymanowicz D., *Samorządność uczniowska*, „Edukacja i Dialog” 1993, nr 8
- Muszyński H., *Szkoła wychowująca – możliwości, nadzieje i zagrożenia*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1983, nr 2
- Muszyński H., *Uspolecznienie szkoły. Zarys problematyki pedagogicznej*, „Edukacja” 1990, nr 4.
- Nowak N., *Projekty badań kompleksowych*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Pawlowska R., *Samorząd organizatorem życia młodzieży w szkole i w środowisku*, „Życie Szkoły” 1975, nr 9
- Piątek B., *Samorządność jako metoda wychowania socjalistycznego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1970, nr 10
- Pelcowa M., *O samorządzie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1981, nr 2
- Pilkiewicz M., *Wybrane techniki badania nieformalnej struktury szkolnej. Techniki socjometryczne*, „Psychologia Wychowawcza” 1962, nr 4, t. V
- Pilkiewicz M., *Psychologiczne wartości i funkcje ocen szkolnych*, „Oświata i Wychowanie” 1977, nr 11, wersja A
- Polak J., *Rola i miejsce samorządu szkolnego w systemie socjalistycznego wychowania*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Prywer Z., *Badania nad samorządnością młodzieży w PL*, „Życie Szkoły” 1983, nr 11–12
- Raczkowska J., *W kierunku rzeczywistej samorządności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1980, nr 2
- Radzewicz J., *Czym był i jest samorząd uczniowski*, „Oświata i Wychowanie” 1988, nr 14, wersja A
- Radzewicz J., *Samorząd uczniowski w szkole podstawowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1990, nr 4
- Radzewicz J., *Anatomia na zewnątrz i do wewnątrz*, „Społeczeństwo Otwarte” 1990, nr 1
- Radzewicz J., *Na marginesie dyskusji o podmiotowości w wychowaniu*, „Edukacja” 1991, nr 1
- Rafalska S., *Rola samorządu uczniowskiego w szkole podstawowej*, „Oświata i Wychowanie” 1984, nr 1, wersja A
- Rajtczak Z., *Człowiek jako podmiot i człowiek jako przedmiot w teorii i praktyce psychologicznej*, „Nowiny Psychologiczne” 1987, nr 4
- Rychlik R., *Mała prywatyzacja w szkole*, „Nowa Szkoła” 1991, nr 2
- Siniarska M., *Wyrabianie samorządności i odpowiedzialności młodzieży przez udział w zarządzaniu szkołą*, „Ruch Pedagogiczny” 1973, nr 2
- Smolański A., *Koncepcja szkoły usamorządowanej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1981, nr 4–5
- Smolański A., *Komentarz do koncepcji szkoły usamorządowanej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1982, nr 4–5
- Smolański A., *Tezy i wnioski w sprawie administracji oświatowej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1984, nr 3–4
- Suchodolski B., *Świat humanistyczny*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1985, nr 2
- Suchodolski B., *Wychowanie dla nowego jutra*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego”, Gdańsk 1988

Szczepański J., *Możliwe strategie rozwoju edukacji narodowej*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1983, nr 4

Wąż K., *Opinie młodzieży na temat samorządności*, „Oświata i Wychowanie” 1982, nr 6, wersja A

Winiarski M., *Samorządność dzieci i młodzieży w szkole*, „Oświata i Wychowanie” 1983, nr 21, wersja A

Zieleńczyk A., *Samorząd uczniowski w Polsce*, „Oświata i Wychowanie” 1932, nr 4, 5, 6

ANEKS

1. Kwestionariusz

1. Miejscowość
2. Klasa
3. Płeć
 - a. chłopiec
 - b. dziewczyna
4. Postępy w nauce
 - a. bardzo dobre
 - b. dobre
 - c. przeciętne
 - d. słabe
 - e. bardzo słabe
5. Ocena ze sprawowania
 - a. wzorowa
 - b. wyróżniająca
 - c. poprawna
 - d. nieodpowiednia
 - e. naganna
6. Przynależność do szkolnych kół zainteresowań
 - a. tak
 - b. nie (dlaczego?)
7. Przynależność do organizacji działających na terenie szkoły
 - a. tak
 - b. nie (dlaczego?)
8. Co to jest dla Ciebie samorząd uczniowski
9. Jakie prawa powinien mieć samorząd uczniowski
10. Jakie obowiązki powinien mieć samorząd uczniowski
11. Czy członkami samorządu uczniowskiego są wszyscy uczniowie (proszę podkreślić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie

- c. nie wiem
12. Czy interesuje Cię działalność samorządowa (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie
 13. Czy chciałbyś pełnić funkcję w samorządzie uczniowskim (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie
 14. Czy Twoim zdaniem klasowy samorząd uczniowski jest potrzebny (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie
 15. Czy Twoim zdaniem ogólnoszkolny samorząd jest potrzebny (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie ...
 16. Jakie zadania realizuje klasowy samorząd uczniowski
 17. Oceń swój udział w realizacji tych zadań (które z zadań wykonujesz indywidualnie, które zespołowo, ile osób)
 18. Jakie korzyści z realizacji zadań klasowego samorządu mają uczniowie
 19. Jakie zadania realizuje ogólnoszkolny samorząd uczniowski
 20. Oceń swój udział w realizacji tych zadań (które z zadań wykonujesz indywidualnie, które zespołowo, ile osób)
 21. Jakie korzyści z realizacji tych zadań mają uczniowie
 22. Opisz wybory do rady samorządu uczniowskiego w swojej klasie
 23. Opisz wybory do rady samorządu uczniowskiego w swojej szkole
 24. W ramach jakich struktur organizacyjnych działa klasowy samorząd (proszę podkreślić odpowiedź)
 - a. klasowa rada samorządu uczniowskiego
 - b. sekcje (jakie?)
 - c. komisje (jakie?)
 - d. inne
 25. W ramach jakich struktur organizacyjnych działa ogólnoszkolny samorząd uczniowski (proszę podkreślić odpowiedź)
 - a. szkolna rada uczniowska
 - b. sekcje (jakie?)
 - c. komisje (jakie?)
 - d. inne
 26. Kto wchodzi w skład rady samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź, liczba wyborów dowolna)
 - a. przeważnie uczniowie osiągający bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie
 - b. przeważnie uczniowie osiągający bardzo dobre wyniki w nauce i niekoniecznie wzorowe zachowanie
 - c. uczniowie osiągający dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie
 - d. uczniowie osiągający dobre wyniki w nauce i niekoniecznie wzorowe zachowanie
 - e. uczniowie osiągający przeciętne wyniki w nauce, ale ogólnie lubiani

- f. uczniowie mający predyspozycje społecznikowskie bez względu na wyniki w nauce i ocenę z zachowania
- g. inni (kto?)
27. W jaki sposób dowiadujesz się o różnych przedsięwzięciach ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź)
- poprzez udział w decyzjach
 - na zebraniach (klasowych, ogólnoszkolnych)
 - poprzez gazetki ściennie (klasowe, ogólnoszkolne)
 - poprzez radiowęzeł
 - poprzez apele
 - inaczej (jak?)....
28. W jaki sposób powołano (wybrano) nauczyciela-opiekuna ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego
- w drodze wyboru
 - przez radę pedagogiczną
 - przez nauczycieli
 - przez uczniów
 - przez nauczycieli przy współudziale uczniów
 - był wyznaczony przez
 - dyrekcję szkoły
 - wydział oświaty i wychowania
 - nie wiem
29. Jak oceniasz stosunek wychowawcy do podejmowanych przez klasowy samorząd uczniowski decyzji, działań (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
- partnerski
 - życzliwy
 - obojętny
 - niechętny
 - wrogi
 - inny
 - nie potrafię ocenić
30. Jak oceniasz stosunek nauczyciela-opiekuna samorządu szkolnego do decyzji i działań samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
- partnerski
 - życzliwy
 - obojętny
 - niechętny
 - wrogi
 - inny
 - nie potrafię ocenić
31. Jak oceniasz stosunek ogółu nauczycieli do podejmowanych przez samorząd uczniowski decyzji i działań (proszę podkreślić odpowiedź)
- wasze propozycje, wnioski są akceptowane przez ogół nauczycieli
 - sami podejmujecie postanowienia, jednak nauczyciele muszą je zatwierdzić
 - większość postanowień dotyczących ważnych dla was spraw podejmują nauczyciele, niektóre tylko są podejmowane przez was i wprowadzane w życie za zgodą nauczycieli
 - o wszystkim co realizujecie w klasie decyduje wychowawca

- e. o wszystkim co realizujecie w szkole decydują nauczyciele
 - f. o wszystkim co realizujecie w szkole decyduje dyrekcja szkoły
 - g. inny
32. Czy działalność samorządowa w klasie zaspokaja Wasze potrzeby i zainteresowania (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
- a. tak ...
 - b. nie ...
33. Czy działalność samorządowa w szkole zaspokaja Wasze potrzeby i zainteresowania
- a. tak ...
 - b. nie ...
34. Jakie sprawy mogłaby młodzież samodzielnie rozwiązywać w klasie, a nie rozwiązuje i dlaczego?
35. Jakie sprawy mogłaby młodzież samodzielnie rozwiązywać w szkole, a nie rozwiązuje i dlaczego?
36. Jakim Twoim zdaniem należy wprowadzić zmiany w funkcjonowaniu samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić i uzupełnić odpowiedź dlaczego?)
- a. nie potrzeba wprowadzać żadnych zmian
 - b. należy wyeliminować, co?
 - c. należy wprowadzić coś nowego, co?
37. Jakim Twoim zdaniem należy wprowadzić zmiany w funkcjonowaniu szkolnego samorządu uczniowskiego
- a. nie potrzeba wprowadzać żadnych zmian (proszę uzasadnić odpowiedź) ...
 - b. należy wyeliminować, co?
 - c. należy wprowadzić coś nowego, co?

2. Kwestionariusz ankiety dla ucznia pełniącego funkcję w klasowej lub szkolnej radzie samorządu uczniowskiego

1. Miejscowość
2. Klasa
3. Jaką funkcję pełnisz w samorządzie uczniowskim
 - a. klasowym
 - b. szkolnym
4. Jakimi motywami kierujesz się działając w radzie samorządu uczniowskiego
 - a. własnymi potrzebami
 - uznania
 - władzy
 - kontaktów społecznych
 - przynależności grupowej
 - samodzielności
 - nowych przeżyć
 - b. zainteresowaniami
 - c. lubię pracować społecznie
 - d. lubię pomagać innym
 - e. chcę być popularny
 - f. inne
5. Czy jesteś zadowolony z pełnionej funkcji w samorządzie uczniowskim (proszę podkreślić i uzasadnić odpowiedź)
 - a. tak
 - b. nie ...
6. Czy Twoim zdaniem istnieje w szkole atmosfera sprzyjająca samorządowej działalności uczniów
 - a. tak
 - b. raczej tak
 - c. raczej nie
 - d. nie
7. Jak planowana jest praca klasowego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź)

- a. pracę planuje rada samorządu uczniowskiego
 - b. pracę planuje rada samorządu uczniowskiego przy współudziale wychowawcy klasy
 - c. pracę planuje wychowawca i przewodniczący klasy
 - d. pracę planuje wychowawca przy współudziale rady uczniowskiej klasy
 - e. jest planowana na godzinie wychowawczej pod kierunkiem wychowawcy
 - f. jest planowana na godzinie wychowawczej przy współudziale wychowawcy
 - g. praca samorządu klasowego nie jest planowana
 - h. nie wiem
8. W jaki sposób odbywa się planowanie pracy szkolnego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź)
- a. pracę planuje szkolna rada samorządu uczniowskiego
 - b. pracę planuje szkolna rada samorządu uczniowskiego przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu
 - c. pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu i przewodniczący szkolnej rady uczniowskiej
 - d. pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu przy współudziale szkolnej rady uczniowskiej
 - e. na zebraniach ogólnoszkolnych pod kierunkiem nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - f. na zebraniach ogólnoszkolnych przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - g. na zebraniach ogólnoszkolnych bez udziału nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - h. praca samorządu szkolnego nie jest planowana
 - i. nie wiem
9. Jakie są główne formy działalności szkolnej rady samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź, liczba wyborów dowolna)
- a. zebrania członków rady samorządu uczniowskiego
 - b. apele organizowane przez radę uczniowską dla wszystkich uczniów
 - c. spotkania członków rady uczniowskiej z nauczycielem – opiekunem samorządu i uczniami zainteresowanymi działalnością samorządową
 - d. praca sekcji (komisji) samorządu uczniowskiego
 - e. skrzynka pytań i wniosków dla wszystkich uczniów o działalności samorządu uczniowskiego
 - f. konkursy organizowane przez samorząd uczniowski dla wszystkich uczniów
 - g. współpraca z rodzicami (podaj przykłady)
 - h. współpraca z organizacjami młodzieżowymi (podaj przykłady) ...
 - i. inne formy (jakie?) ...
10. Jakim Twoim zdaniem czynniki warunkują zaangażowanie wszystkich uczniów w działalność samorządową
11. Na jakie trudności napotykaś w swojej pracy
12. Jaki jest stosunek rodziców do Twojej pracy w samorządzie
- a. w pełni ją akceptują
 - b. nie wyrażają swojej opinii
 - c. nie interesują się moją działalnością
 - d. krytykują moją działalność
 - e. inny (jakie?)

3. Kwestionariusz ankiety dla nauczyciela

1. Płeć
 - a. kobieta
 - b. mężczyzna
2. Wiek
 - a. do 25 lat
 - b. od 26 – 30 lat
 - c. od 31 – 35 lat
 - d. od 36 – 45 lat
 - e. od 46 – 55 lat
 - f. powyżej 55 lat
3. Kierunek ukończonych studiów
 - a. wyższe studia uniwersyteckie (lub WSP) w zakresie nauczanego przedmiotu
 - b. wyższe studia techniczne, ekonomiczne, artystyczne, polityczne, rolnicze lub inne niepedagogiczne
 - c. wyższe studia uniwersyteckie psychologiczne, socjologiczne lub pedagogiczne
 - d. studium nauczycielskie
 - e. liceum pedagogiczne
4. Pełnione funkcje
 - a. wychowawca klasy
 - tak
 - nie
 - b. inne
 - tak
 - nie
5. Co to jest samorząd uczniowski
6. Jakie prawa powinien mieć samorząd uczniowski
7. Jakie obowiązki powinien mieć samorząd uczniowski ...
8. Czy członkami samorządu uczniowskiego są wszyscy uczniowie
 - a. tak
 - b. nie
 - c. nie wiem
9. Czy klasowy samorząd uczniowski jest potrzebny (proszę uzasadnić odpowiedź)

- a. tak
 - b. nie
10. Czy ogólnoszkolny samorząd uczniowski jest potrzebny (proszę uzasadnić odpowiedź)
- a. tak
 - b. nie
11. Jakie zadania realizuje klasowy samorząd uczniowski
12. Jakie korzyści z realizacji zadań klasowego samorządu mają uczniowie ...
13. Jakie zadania realizuje ogólnoszkolny samorząd uczniowski
14. Jakie korzyści z realizacji zadań ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego mają uczniowie (proszę uzasadnić odpowiedź)
15. W ramach jakich struktur organizacyjnych działa klasowy samorząd
- a. klasowa rada samorządu uczniowskiego
 - b. sekcje (jakie?)
 - c. inne
16. W ramach jakich struktur organizacyjnych działa ogólnoszkolny samorząd uczniowski
- a. szkolna rada uczniowska
 - b. sekcje (jakie?)
 - c. inne
17. Czy wybory do samorządu uczniowskiego są
- a. powszechne
 - b. bezpośrednie
 - c. tajne
 - d. inne
18. Kto wchodzi w skład rady samorządu uczniowskiego
- a. przeważnie uczniowie osiągający bardzo dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie
 - b. przeważnie uczniowie osiągający bardzo dobre wyniki w nauce i niekoniecznie wzorowe zachowanie
 - c. uczniowie osiągający dobre wyniki w nauce i wzorowe zachowanie
 - d. uczniowie osiągający dobre wyniki w nauce i niekoniecznie wzorowe zachowanie
 - e. uczniowie mający predyspozycje społecznikowskie bez względu na wyniki w nauce i ocenę z zachowania
 - g. inni
19. Co myśli (Pan(i) o zaangażowaniu młodzieży w działalność samorządową na terenie szkoły
- a. jest zdolna do samoradnego, samodzielnego podejmowania różnych zadań
 - b. działalność samorządową podejmuje chętnie, z myślą o pomocy drugiemu
 - c. działalność samorządową podejmuje wtedy, gdy widzi interes grupy społecznej (klasy, szkoły)
 - d. działalność samorządową podejmuje wtedy, gdy widzi własną, indywidualną korzyść
 - e. podejmuje działalność samorządową pod przymusem
 - f. nie wierzy w efekty działalności samorządowej
 - g. jest niechętna działalności samorządowej
 - h. jest bierna
 - i. nie potrafię ocenić
20. Jakie sprawy mogłaby młodzież samodzielnie rozwiązywać w klasie, a nie rozwiązuje i dlaczego

21. Jakie sprawy mogłaby młodzież samodzielnie rozwiązywać w szkole, a nie rozwiązuje i dlaczego ...
22. W jaki sposób odbywa się przepływ informacji od ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego do ogółu uczniów (proszę podkreślić odpowiedź)
- poprzez zebrania
 - poprzez apele
 - poprzez gazetki ściennie
 - poprzez radiowęzeł
 - inaczej
23. W jaki sposób powołano nauczyciela-opiekuna ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego
- w drodze wyboru
 - przez radę pedagogiczną
 - przez nauczycieli
 - przez uczniów
 - przez radę pedagogiczną przy udziale uczniów
 - przez nauczycieli przy współudziale uczniów
 - był wyznaczony przez
 - dyrekcję szkoły
 - wydział oświaty i wychowania
 - kuratorium oświaty i wychowania
 - nie wiem
 - brak odpowiedzi
24. W jaki sposób odbywa się planowanie pracy ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź)
- pracę planuje rada samorządu ogólnoszkolnego
 - pracę planuje rada samorządu ogólnoszkolnego przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu
 - pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu i przewodniczący rady uczniowskiej
 - pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu przy współudziale rady uczniowskiej
 - na zebraniach ogólnoszkolnych pod kierunkiem nauczyciela-opiekuna samorządu
 - na zebraniach ogólnoszkolnych przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - na zebraniach ogólnoszkolnych bez udziału nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - nie wiem
25. Czy zdaniem Pana(i) istnieje w szkole atmosfera sprzyjająca samorządowej działalności ucznia (proszę uzasadnić odpowiedź)
- tak
 - raczej tak
 - raczej nie
 - nie
26. Jakim zdaniem Pana(i) należałoby wprowadzić zmiany w funkcjonowaniu klasowego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić i uzupełnić odpowiedź)
- nie potrzeba wprowadzać żadnych zmian (dlaczego?)
 - należałoby wyeliminować (co?)
 - należałoby wprowadzić coś nowego (co?)

21. Jakie sprawy mogłaby młodzież samodzielnie rozwiązywać w szkole, a nie rozwiązuje i dlaczego ...
22. W jaki sposób odbywa się przepływ informacji od ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego do ogółu uczniów (proszę podkreślić odpowiedź)
- poprzez zebrania
 - poprzez apele
 - poprzez gazetki ściennie
 - poprzez radiowęzeł
 - inaczej
23. W jaki sposób powołano nauczyciela-opiekuna ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego
- w drodze wyboru
 - przez radę pedagogiczną
 - przez nauczycieli
 - przez uczniów
 - przez radę pedagogiczną przy udziale uczniów
 - przez nauczycieli przy współudziale uczniów
 - był wyznaczony przez
 - dyrekcję szkoły
 - wydział oświaty i wychowania
 - kuratorium oświaty i wychowania
 - nie wiem
 - brak odpowiedzi
24. W jaki sposób odbywa się planowanie pracy ogólnoszkolnego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić odpowiedź)
- pracę planuje rada samorządu ogólnoszkolnego
 - pracę planuje rada samorządu ogólnoszkolnego przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu
 - pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu i przewodniczący rady uczniowskiej
 - pracę planuje nauczyciel-opiekun samorządu przy współudziale rady uczniowskiej
 - na zebraniach ogólnoszkolnych pod kierunkiem nauczyciela-opiekuna samorządu
 - na zebraniach ogólnoszkolnych przy współudziale nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - na zebraniach ogólnoszkolnych bez udziału nauczyciela-opiekuna samorządu uczniowskiego
 - nie wiem
25. Czy zdaniem Pana(i) istnieje w szkole atmosfera sprzyjająca samorządowej działalności ucznia (proszę uzasadnić odpowiedź)
- tak
 - raczej tak
 - raczej nie
 - nie
26. Jakim zdaniem Pana(i) należałoby wprowadzić zmiany w funkcjonowaniu klasowego samorządu uczniowskiego (proszę podkreślić i uzupełnić odpowiedź)
- nie potrzeba wprowadzać żadnych zmian (dlaczego?)
 - należałoby wyeliminować (co?)
 - należałoby wprowadzić coś nowego (co?)

4. Instrukcja dla nauczyciela-wychowawcy dotycząca rangowania uczniów według takiej cechy, jak aktywność społeczna

W związku z prowadzonymi badaniami nad działalnością samorządową uczniów zwracam się do Pana(i) z uprzejmą prośbą o uszeregowanie wszystkich uczniów Pańskiej klasy według takiej cechy, jak aktywność społeczna, która charakteryzuje się:

- a. gotowością do wykonywania zadań społecznych
- b. chętnym udziałem w pracach społecznych, takich jak np.: zbiórka makulatury, organizowanie uroczystości szkolnych, prace porządkowe na terenie szkoły, miasta
- c. inicjowaniem prac społecznych, zabaw czy innych zajęć na terenie szkoły lub klasy
- d. wrażliwością na potrzeby kolegów (spontaniczna pomoc w kłopotach i trudnościach w nauce i w pracy)
- e. zabieraniem głosu w dyskusji na temat spraw dotyczących życia klasy i szkoły
- f. towarzyskością (szukanie kontaktów, posiadanie kolegów i przyjaciół)
- g. poczuciem odpowiedzialności za różne przedsięwzięcia w klasie, w szkole czy wśród kolegów.

Ogólnie można powiedzieć, że chłopak czy dziewczyna aktywna społecznie to osoba, która chętnie bierze udział we wszelkiego rodzaju pracach, zadaniach czy akcjach społecznych. Samorzutnie zgłasza się do wykonywania tych zadań i prac. Jest wrażliwa na potrzeby kolegów, chętnie spieszy im z pomocą, posiada wielu przyjaciół, często z nimi rozmawia i bawi się. Zabiera także głos na temat życia kolegów, szkoły i klasy. Jest odpowiedzialna za różne przedsięwzięcia w klasie, w szkole i wśród kolegów.

Na sporządzonej liście jako pierwsze umieszcza Pan(i) nazwisko i imię ucznia, który Pańskim zdaniem jest najaktywniejszy społecznie, tzn. odpowiada opisowi, jaki podaliśmy powyżej. A więc charakteryzuje się wymienionymi przez nas sposobami zachowania się w stosunku do kolegów i spraw na terenie klasy i szkoły w największym – w porównaniu z innymi – stopniu. Prosimy nie dokonywać selekcji uczniów kolejno według każdego z wymienionych powyżej punktów. Chodzi nam o aktywność społeczną jako ogólną cechę zachowania się. Cecha ta niezależna jest także zupełnie od sprawy wyników nauczania. Musi więc Pan(i) w czasie pracy nad przygotowaniem tej listy całkowicie abstrahować od nauki i przypomnieć sobie zachowanie każdego ucznia niezależnie od tego, czy ma dobre, czy złe oceny z przedmiotów szkolnych.

A więc jako pierwsze na liście umieszcza Pan(i) ucznia najaktywniejszego społecznie, następnie drugiego z rzędu pod względem tej cechy i tak dalej, aż do zupełnie biernych społecznie. Po sporządzeniu takiej listy będzie Pan(i) uprzejmy przejrzeć jeszcze raz spis uczniów swojej klasy i sprawdzić czy wszyscy uczniowie zostali już umieszczeni na przygotowanej przez Pana (Panią) liście. Jeżeli w czasie tego sprawdzania lub wcześniej po pierwszym namyśle okaże się, że ktoś w ogóle nie był wpisany lub znalazł się na złym miejscu, należy mu dobrać odpowiednie miejsce, a nie wpisywać go na końcu. Najpraktyczniej jest robić stosunkowo duże odstępy między nazwiskami tak, aby można było wpisać w tych odstępach inne nazwiska, o których się wcześniej zapomniało.

DZIĘKUJĘ ZA OPINIĘ, KTÓRA JEST NIEZBĘDNA DLA POWODZENIA PROWADZONYCH BADAŃ.

5. Test socjometryczny: „Jakich masz kolegów”

1. Miejscowość

2. Klasa

UWAGI DLA UCZNIĄ (UCZENNICY)

Zadanie twoje będzie następujące: przeczytaj uważnie każdy opis i wypisz nazwiska tych chłopców i dziewcząt, do których wg Ciebie opis ten najbardziej pasuje. Bierz pod uwagę wszystkich kolegów i koleżanki ze swojej klasy, przypomnij sobie w miarę możliwości ich zachowanie się w różnych sytuacjach, w których miałeś(aś) okazję ich poznać. Staraj się nie kierować sympatiami i antypatiami. Po każdym opisie wypisz kolejno nazwiska, biorąc pod uwagę stopień intensywności podanych cech i zdarzeń. A więc w pierwszej linijce umieść nazwisko tego kolegi (koleżanki), który w porównaniu z innymi najbardziej odpowiada podanemu opisowi, w drugiej linijce następnego i tak dalej. Liczba wyborów jest dowolna. Nazwiska przy różnych opisach mogą się powtarzać.

Nie obawiaj się, że podając nazwiska kolegów będziesz wobec kogoś niekoleżeński czy niełojalny. Twoje oceny będą zachowane w ścisłej tajemnicy i użyte do celów naukowych poza terenem szkoły.

Opis 1

Są to chłopcy i dziewczęta koleżeńscy, zgodni i życzliwi. Łatwo zawierają znajomości. Są mili i szybko pozyskują przyjaźń i zaufanie. Lubią przebywać w towarzystwie innych. Spędzają wiele czasu z kolegami i przyjaciółmi. Są śmiali i bezpośredni. Dobrze się z nimi współpracuje.

Imiona i nazwiska:

Opis 2

Są to chłopcy i dziewczęta mało towarzyscy. Trzeba dłuższego czasu, aby zawrzeć z nimi bliższą znajomość. Są raczej samotnikami. Wolą pracować i bawić się sami i niezbyt lubią, kiedy się ich odwiedza. Są raczej nieśmiali.

Imiona i nazwiska:

Opis 3

Są to chłopcy i dziewczęta, którzy dobrowolnie podejmują się prac społecznych. Chętnie i bez wahania biorą na siebie odpowiedzialność za różne przedsięwzięcia w szkole czy wśród kolegów. Lubią dużo mówić i nie sprawia im trudności zabieranie głosu wobec większej liczby osób.

Imiona i nazwiska:

Opis 4

Są to chłopcy i dziewczęta, którzy nie podejmują się dobrowolnie prac społecznych. Unikają przyjmowania jakichkolwiek funkcji. Nie zabierają głosu na zebraniach, a jeśli muszą, przychodzi im to z trudnością i mówią mało.

Imiona i nazwiska:

Opis 5

Są to chłopcy i dziewczęta, którzy chętnie przewodniczą innym i biorą za nich odpowiedzialność. Często występują z jakimiś projektami, wnioskami czy pomysłami. Wodzą rej wśród kolegów.

Imiona i nazwiska:

Opis 6

Są to chłopcy i dziewczęta, którzy trzymają się raczej na uboczu grupy i nie odgrywają większej roli we wspólnych przedsięwzięciach w szkole czy w życiu koleżeńskim. Nie umieją nikomu nic nakazywać. Nie występują z żadnymi wnioskami czy pomysłami i pozwalają innym przejmować inicjatywę.

Imiona i nazwiska:

Opis 7

Są to chłopcy i dziewczęta wrażliwi na potrzeby kolegów. Chętnie służą swoją radą. Nigdy nie odmówią pomocy. Zabierają głos na temat życia kolegów, klasy i szkoły. Są obiektywni w ocenie siebie i innych. Masz do nich zaufanie, że godnie (właściwie) potrafią reprezentować interesy klasy, szkoły przed wychowawcą, nauczycielami i dyrekcją szkoły.

Imiona i nazwiska:

Opis 8

Są to chłopcy i dziewczęta, którzy nie dostrzegają potrzeb i problemów kolegów. Niechętnie służą swoją radą. Nie czują wewnętrznej potrzeby niesienia pomocy innym. Mało interesują się życiem klasy i szkoły. Nie potrafią obiektywnie ocenić siebie i innych. Nie masz do nich zaufania, że godnie (właściwie) potrafią reprezentować interesy klasy, szkoły przed wychowawcą, nauczycielami i dyrekcją szkoły.

Imiona i nazwiska:

Proponujemy Czytelnikom nową pozycję omawiającą wszechstronnie tak ważki w dzisiejszej rzeczywistości problem samorządności, w tym przypadku – samorządności uczniowskiej.

Praca stanowi syntetyczną monografię tematu dotyczącego założonej i rzeczywistej funkcji samorządu uczniowskiego. Rzecz „sama w sobie” jest nie tylko aktualna, ale interesująca poznawczo i metodycznie, a zarazem dość dyskusyjna z punktu widzenia doświadczeń pedagogicznych ostatnich lat.

Książka składa się z dwóch logicznie wydzielonych części: omówienia założonej i rzeczywistej funkcji samorządu uczniowskiego (z uwzględnieniem odchyłeń między tymi funkcjami) oraz analizy przyczyn tych odchyłeń.

Dla pedagogiki teoretycznej i praktycznej jest sprawą zasadniczą wykrycie powodów, dla których występują rozbieżności między „słusznymi” ideami a praktyką, rozmaicie uwarunkowaną.

Cennym dodatkiem do pracy są przykłady narzędzi badawczych, które mogą być wykonane przez każdego wychowawcę klasy, dyrektora szkoły czy placówki opiekuńczo-wychowawczej w ramach tzw. samobadań.

Z recenzji prof. dra hab. Juliana Radziewicza

Wyższa Szkoła Pedagogiczna
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

Prace Monograficzne nr 211

ISSN 0239-6025

ISBN 83-86841-33-8